

ALLAH'IN VARLIĞININ 12 DELİLİ

CANER TASLAMAN

İstanbul Yayınevi

1. Baskı: İstanbul Yayınevi, 2015

Eser Adı: Allah'ın Varlığının 12 Delili

www.canertaslaman.com

 facebook.com/canertaslaman

 [Caner Taslaman Videoları](https://www.youtube.com/c/CanerTaslaman)

 twitter.com/ctaslaman

Sayfa Düzeni: Adem Şenel

Kapak Tasarım: Yunus Karaaslan

ISBN: 978-605-64417-8-3

Baskı ve Cilt: Pasifik Ofset Ltd.Şti. Cihangir Mah. Güvercin Cad. No:3/1

Baha İş Merkezi A Blok Kat:2 34310 Haramidere/İstanbul

Tel:0212 412 17 77 Sertifika No: 12027

GENEL DAĞITIM

İstanbul Yayınevi

Cağaloğlu Yokuşu Evren Han No:17 Kat:1 Daire:33

SİRKECİ – İSTANBUL

Tel: (0212) 519 62 72 (0212) 522 22 26

www.istanbulyayinevi.net

bilgi@istanbulyayinevi.net

ALLAH'IN VARLIĞININ 12 DELİLİ

CANER TASLAMAN

Kızım Meliha Taslaman'a

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ.....	9
GİRİŞ.....	11

BİRİNCİ BÖLÜM EVREN DELİLLERİ

1-KELAMIN KOZMOLOJİK DELİLİ.....	23
2-YASALARIN VARLIĞI DELİLİ.....	35
3-EVRENDEKİ KEŞFEDİLEBİLİRLİK DELİLİ.....	45
4-EVRENİN POTANSİYELİ DELİLİ.....	59
5-YASALARIN VE SABİTLERİN HASSAS AYARI DELİLİ.....	71
6-FİZİKİ OLGULARIN HASSAS AYARI DELİLİ.....	83
7-CANLILARIN TASARIMI DELİLİ.....	93

İKİNCİ BÖLÜM FİTRAT DELİLLERİ

8-DOĞAL ARZULAR DELİLİ.....	115
9-DOĞUŞTAN AHLAK DELİLİ.....	131
10-AKIL DELİLİ.....	147
11-İRRADE DELİLİ.....	161
12-BİLİNÇ VE BENLİK DELİLİ.....	179

SON SÖZLER.....	203
KAYNAKÇA.....	209

ÖNSÖZ

Ateist veya teist varoluşçulardan, Hume'dan, Kant'tan, Marksist felsefeden, pozitivistlerden, post-modern yaklaşımlardan, akli küçümseyen dini ekollerden hareketle Allah'ın varlığı için sunulan delillerin tarihin tozlu raflarındaki yerini aldığı ve modasının geçtiği şeklindeki söylemlerin naifçe, hatta daha da kötüsü bilgisizce yapılmış yaklaşımlar olduğunu ve tutarlı bir temele dayanmadığını savunuyorum. Burada sunulan 12 delille ise niye böyle düşündüğümü argümanlar formatında sizlerin görüşlerine sunuyorum. Buradaki delillerin birçoğunun daha uzun versiyonlarını başka çalışmalarımda bulabilirsiniz.

Allah'ın var olup olmadığı hususunda varacağımız karar kendimize, yakınlarımıza, dünyamıza ve tüm varlığa bakışımızı altüst edecek önemdedir. “Nereden geliyorum, neden buradayım, ben kimim, ben ve yakınlarıma ölünce ne olacak” şeklindeki gerçekten de önemli varoluşsal soruların hepsinin cevabı bu meseleyle alakalıdır. Allah'ın var olması; tüm varlığın ve insanın bilinçli bir şekilde yaratıldıkları, var oluşumuzun bir anlam ve gayesi bulunduğu, Allah isterse ölümden sonra da yaşamın olabileceği anlamını taşımaktadır. İşte bu kitapta, her insan açısından bu kadar kritik olan varoluşsal meselelerin temelinde yatan Allah'ın varlığı meselesinin ele alındığı, kitap okunurken hiç akıldan çıkarılmaması gerekli bir husustur.

Bu kitabı, siz değerli okurlarıyla buluşturmada önce okuyup katkılarını sunan Enis Doko'ya, Alper Bilgili'ye, Fatih Fidan'a, Fulya Özcanlı'ya, Selen Fettahoğlu'na, İstanbul Yayınevi'nden Turhan Taşkiran'a ve Cem Akyıldız'a teşekkürlerimi sunuyorum. Bu kitabı okuyan siz değerli okurlarıma da ilginizden dolayı teşekkür ediyor; yorumlarınızı, eleştirilerinizi, katkılarınızı ve önerilerinizi **www.canertaslaman.com** adresi aracılığıyla iletmenizi rica ediyorum. Ayrıca bu internet adresinden diğer çalışmalarına ulaşabileceğinizi de hatırlatmak istiyorum.

GİRİŞ

Allah'ın varlığının delillerinin olup olmadığı, varsa bu delillerin neler olduğu dinler tarihi ve felsefe tarihi kadar eski bir tartışmadır. Bu kitapta, hem dinler hem felsefe hem de varoluşsal açısından çok önemli bu konu ele alınmaktadır. Bu yapılırken modern bilimin verilerinin bu konuya nasıl katkıda bulunduğu gösterilmesine özel önem verildi. Bu kitap, İslam inancı içerisinde veya İslam inancı dışında olup da Allah inancına sahip olan ve bu inancın akılcı delilleri olup olmadığını merak edenlere olduğu kadar ateistlere ve bilinemezcilere de yönelik olarak hazırlanmıştır.

İslam düşüncesi içerisinde böylesi bir delillendirme teşebbüsünün ve akıllı kullanmanın yerinin ne olduğu bazılarınca sorgulandığı için bununla ilgili bazı hususlara dikkat çekmek istiyorum. İslam düşüncesinde birçok kelam çalışmasının bu konuyla başlaması, İslam düşüncesinde bu konuya verilen özel önemin göstergelerinden birisidir. Kuran, yaratılmışlar üzerine tefekkür ederek, bunların Yaratıcısı hakkında sonuçlara ulaşmaya bizi yönlendirir. Kuran, yüzlerce ayetiyle evrene, yeryüzündeki olgulara, canlılara, iç dünyamıza baktırmakta ve bunlardan aklın kullanılarak sonuçlar çıkarılmasına davet etmektedir:

Elbette göklerin ve yerin yaratılmasında, gece ile gündüzün birbiri ardınca gelişinde için özüne nüfuz edebilenler için deliller vardır.¹

De ki: “Yeryüzünü gezip dolaşın da, yaratılışın nasıl başladığını görün. Allah bundan sonra ahiret hayatındaki yaratmayı da gerçekleştirecektir. Şüphesiz Allah’ın her şeye gücü yeter.²

İnsan sırf akıldan müteşekkil bir varlık değildir, insanın inanma ve inkar sürecinde aklın yanında psikolojik faktörler gibi başka etkenler de önemli rol oynar. Her şeyi akılcı deliller ileri sürmekten ibaret sanmak kadar aklın inanma ve inkar sürecindeki önemli etkisini görmezden gelmek de önemli bir hatadır. Akıl insan yaratılışının (fitratının) önemli bir parçasıdır. Aklın dindeki önemini anlamamak, hem yaratılışla çelişmek hem de akılı kullanmaya yönlendiren birçok Kuran ayetini görmezden gelmek olur. Kuran, akılı ilahlaştırmaz ama akılı kullanmanın dine hizmet edeceğinin dersini birçok ayetiyle verir. Allah’ın varlığı hakkında akla (ve dolayısıyla akıl kullanılarak bilim ve felsefe gibi alanlarda yapılan değerlendirmelere) dayalı delillerin önemini kavramak için aklın dindeki yerini layığıyla anlamak gerekmektedir.

İslam’ın “taşiyıcı sütunları”³ diyebileceğimiz en temel inançlarının akılcı yolla temellendirilmesinin mümkün olup olmadığı, hem İslam inancına sahip olanlarca hem olmayanlarca sorgulanmaktadır. Bununla ilgili sorulara cevap verilirken taşiyıcı sütunların akılcı bir temellendirmesinin iki şekilde yapılabileceğini düşünüyorum: Bunlardan birinci yol “aşağıdan yukarı” olarak

1 3-Ali İmran Suresi 190.

2 29-Ankebut Suresi 20.

3 “Taşiyıcı sütunlar” ifadesiyle, İslam dini içindeki tüm ekollerin ortak olarak kabul ettiği en temel inançlar; Allah’ın varlığı, Hz. Muhammed’in peygamberliği, Kuran’ın Allah’ın vahyi oluşu, ahiret yaşamının gerçekliği gibi inançlar kastedilmektedir.

adlandırılabilir yoldur; bu yolu benimseyen kimse, başlangıçta Kuran'ın içeriğini hareket noktası yapar, Kuran'ı bir insan veya insan topluluğunun yazamayacağını gösterir ve buradan hareketle Kuran'ın (dolayısıyla Kuran'da ifade edilen İslam'ın taşıyıcı sütunlarının) Allah'tan olduğunu, böylelikle Kuran'da ifade edilen tüm temel inançların doğru olduğunu ortaya koyar. Kuran'ın, kendisinin bir benzerinin ortaya konulamayacağı şeklindeki meydan okumaları, bu yöntemin Kuran'a uygunluğu için bir dayanak olarak sunulabilir.⁴

İkinci yol ise “yukardan aşağıya” olarak adlandırılabilir yoldur; bu yolu benimseyen kimse başlangıçta Allah'ın varlığını ortaya koyar, böylece geri kalan bütün meselelerin değerlendirilmesiyle ilgili olarak da çok büyük bir adım atılmış olmaktadır. Bu adımla materyalist-ateizm, pozitivizm, bilinemecilik, Marksizm, Budizm gibi birçok yaklaşım elenmiş olmaktadır ki bunu başarabilmek gerçekten de ciddi bir mesafe kat etmek demektir. Bu büyük adımın atılması sağlanınca dinlerle ilgili birçok hususun değerlendirilmesinde de ciddi avantajlar elde edilmektedir. Yarattırılmış varlıklardan sonuçlar çıkarılmasını tavsiye eden yukarıda zikredilen ve benzeri birçok ayet ise Allah'ın varlığının ortaya konulmasına öncelik veren bu yöntemin de Kuran'a uygun olduğuna dayanak olarak sunulabilir. Elbette bu iki yöntemi birbirinin tamamlayıcısı olarak gören yaklaşımları da benimsemek mümkündür (benim de benimsediğim tavır bu olmakla beraber ikinci yola öncelik vermekteyim). İkinci yolda, Allah'ın varlığı delillendirildikten sonra dinlere karşı tavrın ne olacağı ve dinler arası tercihin nasıl belirleneceği hususlarında birinci yolda olduğu

4 Bakınız: 2-Bakara Suresi 23-24, 4-Nisa Suresi 82, 11-Hud Suresi 13-14, 17-İsra Suresi 88, 29-Ankebut Suresi 50-51.

gibi yine Kuran'ın içeriğinin değerlendirilmesine geçilmesi gerekmektedir. İkinci yolu farklı kılan unsur, akılcı temellendirme hususunda önceliğin Allah'ın varlığının delillendirilmesine verilmesidir. Gerçi Allah'ın varlığı Kuran'ın ortaya koyduğu varlık anlayışının (ontolojinin) merkezi olduğu için bu hususun ele alınması Kuran'ın içeriğinden ayrı bir mesele de değildir. Ama akılcı temellendirmede nereden başlanmasının iyi olacağına gösterilmesi açısından böylesi bir ayrımı önemli buluyorum.

Allah'ın varlığının delillendirilmesi, İslam'ın taşıyıcı sütunlarından sadece birinin akılcı temel bulması olarak düşünülmemelidir. Bu taşıyıcı sütun aynı zamanda İslam'ın tüm taşıyıcı sütunlarının da taşıyıcısıdır. İslam'ın akla gelen en temel taşıyıcı sütunlarını hatırlayalım: Hz. Muhammed'in peygamberliği, Kuran'ın Allah'ın mesajı olduğu, öldükten sonra ahiret yaşamının varlığı, belli ahlaki prensiplere uymanın zorunluluğu vs. Allah'ın varlığını anlamak demek peygamberliğin (nübüvvetin) mümkün olduğunu anlamak anlamını da taşır, çünkü her şeyi yaratan, isterse pekala insanların "Nereden geliyorum, nereye gidiyorum, yaratılışımın gayesi ne" gibi sorularına cevap da verebilir. Bu sorulara cevap verilebilecek olması demek; peygamberliğin mümkün olduğu, yani Allah'ın varlığı merkezli bir varlık anlayışını yayan ve Allah'tan başka ilahlaştırılanların inkarını talep eden Hz. Muhammed'in peygamberliğinin ve onunla insanlığa ulaşan mesaj olan Kuran'ın Allah'tan oluşunun mümkün olması demektir. Allah'ın varlığını anlamak demek ahiret yaşamının mümkün olduğunun anlaşılması da demektir, çünkü bu gözlenen evreni yoktan yaratan bir kudret için bir benzerini bir kez daha yaratmak çok kolaydır. Allah'ın varlığını anlamak belli ahlaki prensiplere uymanın zorunlu olmasının mümkün olması da demektir, çünkü insanı yaratan Allah

kendi konumundan kaynaklanan otoritesiyle belli prensipleri bu yurduysa elbette bunlara uyulması da zorunludur.

Bir şeyin mümkün olduğunun gösterilmesi elbette o şeyin gerçekliğinin gösterilmesi anlamını taşımaz. Bahsedilen hususlarda mümkünlükten gerçekliğe geçiş yapılmasında Kuran'ın içeriğini değerlendirme aşamasına geçiş yapılmalı veya Kuran'dan bağımsız olarak bunlara inanmak için de gerekçeler ortaya konulmalıdır. Allah'ın varlığıyla ilgili delillendirmeden sonra Kuran'ın içeriğiyle ilgili değerlendirmelere başlanırken Kuran'ın en temel mesajlarından olan Allah'ın varlığı ve tüm çeşitliliğiyle evrenin ve dünyanın, tüm canlıların ve insanın O'nun tarafından yaratılmış olduğu (Kuran'ın sunduğu ontoloji ve kozmolojinin en temel hususları) anlaşılmış olacağı için Kuran'ın önemli bir kısmıyla sunulan mesaj değerlendirilmiş de olmaktadır. Ayrıca İslam'ın bahsedilen diğer “taşıyıcı sütunlarının” gerçekliğiyle ilgili hususların değerlendirilmesine o hususların mümkün olduğu noktasından başlamanın ne kadar büyük bir avantaj olduğu da dikkatlerimizden kaçmamalıdır. Örneğin Allah'ın varlığı gösterildiğinde peygamberliğin mümkün olduğu otomatikman anlaşılacaktır; Hz. Muhammed'in peygamberliğinin mümkün olduğu anlaşıldıktan sonra bu hususun değerlendirilmesi ise böylesi bir anlayış oluşmadan değerlendirilmesine nazaran çok daha avantajlı bir pozisyonudur.

Allah'ın varlığının akılcı temeli olduğunu göstermek için sunulacak delilleri, Kuran'dan ilham alarak iki grupta topladım. Birinci gruptakiler dış dünyadaki gözlemlerimizden, ikinci gruptakiler ise kendi iç dünyamızda içebakış (introspection) ile tanıklık ettiklerimizden, yani benliklerimizdeki (nefislerimizdeki, fitratımızdaki) delillerden oluşmaktadır. Birinci gruptakileri “evren delilleri”, ikinci gruptakileri ise yine Kuran'dan ilham alarak “fitrat

delilleri”⁵ olarak isimlendiriyorum. Dış dünya (“evren delilleri” ile işlenen) ve benlik (“fitrat delilleri” ile işlenen) ikili ayrımı yapmamda ilham kaynağı olan ayetler şunlardır:

Delillerimizi (ayetlerimizi) dış dünyada ve benliklerinde göstereceğiz ki onlara onun gerçek olduğu açıkça belli olsun. Rabbinin her şeye tanık olması yetmez mi?⁶

Yakinen inananlar için yeryüzünde deliller (ayetler) vardır. Ve benliklerinizde de. Öyleyse görmez misiniz?⁷

“Evren delilleri” bölümünde yedi tane delil sunulacaktır: Bunlardan birincisi kelimelerin tarihinde en sık kullanılan delil olan, evrenin ezeli olmadığını göstermeyi merkeze alan “hudus delili”nin, modern bilimin verileriyle birleştirilmiş halidir, bu delil modern din felsefesi literatüründe meşhur olan “kelamın kozmolojik delili” ismiyle sunulacaktır. İkincisi evreni anlamamızı ve bilimi mümkün kılan koşullardan biri olan yasaların varlığından hareketle savunulacak olan “yasaların varlığı delili”dir. Üçüncüsü bilimi mümkün kılan koşullardan biri olan matematiğin evrene uygunluğundan ve evrenin keşfedilmeye imkan tanıyan özellikler ihtiva etmesinden hareketle formüle edilen “evrendeki keşfedilebilirlik delili”dir. Dördüncüsü evrenin taşıdığı zengin potansiyelin en iyi açıklamasının Allah’ın evreni yaratması olduğu sonucuna ulaştıran “evrenin potansiyeli delili”dir. Beşincisi modern bilimin verileriyle ortaya çıkan, canlılığı mümkün kılan evrene içkin yasaların ve sabitlerin hassas ayarına dayanan “yasaların ve sabitlerin hassas ayarı delili”dir. Altıncısı modern bilimin verileriyle ortaya çıkan, canlılığı mümkün kılan evrendeki fiziki

5 Bu isimlendirmeye sebep olan Kuran ayeti: 30-Rum Suresi 30.

6 41-Fussilet Suresi 53.

7 51-Zariyat Suresi 20-21.

olguların hassas ayarına dayanan “fiziki olguların hassas ayarı delili”dir. Yedincisi canlılar dünyasındaki çeşitli olgular merkezli, bu konuda modern bilimin sunduğu zengin içeriği de değerlendiren “canlıların tasarımı delili”dir (bu delille beraber evrim teorisinin Allah’ın varlığına inanç açısından sorun teşkil edip etmediği de ele alınacaktır).

“Fıtrat delilleri” bölümünde ise beş tane delil sunulup, deliller on ikiye tamamlanacaktır. Bunlarla her insanda doğuştan var olan temel özelliklerden hareketle teizm⁸ lehine ve materyalist-ateizm⁹ aleyhine sonuçlara ulaşılmaktadır. Sekizinci delil her insanda var olan doğal arzuların incelenmesinden yola çıkarak bunların Allah tarafından oluşturulduğu açıklamasının en iyi açıklama olduğunu dile getiren “doğal arzular delili”dir. Dokuzuncusu modern psikoloji ve bilişsel bilimler gibi alanlarda yapılan çalışmaların da gösterdiği ahlakiliğin doğuştan bir özelliğimiz olmasını başlangıç

8 Bu kitap boyunca “teizm” ifadesi “monoteizm”e özdeş anlamda kullanılmaktadır. Bu kavramla kendisi dışındaki bütün varlıkların yaratıcısı olan, bilinçli, iradeli, bilgisi ve kudreti çok yüksek bir Allah’a inanma ifade edilmektedir. “Ateizm” ise bu kavramdan “a” olumsuzluk takısını alarak oluşmuş bir kavramdır; teizmin ve her türlü tanrının reddini ifade etmek için kullanılmaktadır.

9 “Ateizm”, Allah’ın olmadığını iddia eden felsefi görüştür. “Natüralizm (doğalcılık)”, doğa dışında yani madde-enerji ile uzay-zaman dışında hiçbir şey var olmadığını iddia eden felsefi görüştür, bunun bir sonucu olarak natüralistler fiziksel bir varlık olmadığı gerekçesi ile Allah’ın da var olmadığını iddia ederler. Bütün natüralistler ateisttir, ancak bütün ateistler natüralist olmak zorunda değildir, zira bir kişi Allah’a inanmayı başka doğüstü varlıklara inanması mümkündür. Buna karşın hemen hemen bütün ünlü ateistler natüralisttir. “Materyalizm” doğanın yegane yapı taşının madde olduğu ve zihinsel süreçler, bilinç dahil evrendeki bütün süreçlerin maddi kökenli olduğunu iddia eden felsefi görüştür. Materyalizm bu anlamda natüralizmle yakından ilişkilidir, ancak neredeyse bütün materyalistler ateist olsa da, materyalizm ateizmi gerektirmez. Allah’ın maddi bir varlık olduğunu iddia eden bir materyalist mümkün olsa da, günümüzde materyalist olduğunu iddia edenlerin hemen hepsi ateisttir ve tektanrılı dinler açısından maddi bir tanrı inancı kabul edilemez. Bu kavramların özündeki bu farklara rağmen çok geniş bir kitle ateizm, materyalizm, natüralizm kavramlarını birbirinin yerine kullanmaktadır, günümüzün olduğu gibi tarihin ünlü ateistlerinin de hemen hepsi bu üç sıfatla da tanımlanabilirler. Bu yüzden, bu kitap boyunca “materyalist-ateizm” denilen her yerde bu ifadeyi “natüralizm” olarak da anlayabilirsiniz.

noktası yapan, buradan bu özelliğimizin Allah tarafından bize yerleştirilmiş olmasının en iyi açıklama olduğunu söyleyen “doğuş-tan ahlakilik delili”dir. Onuncusu sağlıklı tüm insanlardaki ortak akıl yürütme özelliğinin en iyi açıklamasını teizmin yaptığını ifade eden “akıl delili”dir. On birincisi insanın en önemli özelliklerinden irade sahibi olmasının en iyi açıklamasının, bu özelliğin Allah tarafından verilmesi olduğunu dile getiren “irade delili”dir. On ikincisi insanların bilinç ve benlik sahibi olmasını en iyi şekilde teizmin açıkladığını söyleyen “bilinç ve benlik delili”dir.

Buradaki delillendirmelerde kullanılan akıl yürütme şekline kısaca değinmek istiyorum. Güncel hayatta, felsefede ve bilimlerde kullandığımız çok temel bir akıl yürütme şekli, alternatifleri değerlendirmek ve alternatifler içinde en uygununu seçmektir. Bu yöntem bilim felsefesinde “en iyi açıklama olarak çıkarım” (inference to the best explanation) ismiyle anılan yaklaşıma benzerdir.¹⁰ Varlığına tanıklık ettiğimiz evrenin, canlıların ve fitratımızın nasıl var olduğu sorusunu sorduğumuzda düşünce tarihinde karşımıza temel olarak iki alternatif açıklama çıkmaktadır. Bunlardan birincisine göre tüm varlıklar var oluşlarını bütün ayrıntılarıyla Allah’a borçludurlar. Galaksilerden dünyaya, bitkilerden hayvanlara ve insana, insanın doğal arzularından bilincine kadar her şey Allah’ın yaratmasının ürünleridir. İkincisine göre bütün bu saydıklarımız “tesadüf ve zorunluluk” ile açıklanmalıdır; bu görüşü benimseyenler materyalist-ateistlerdir. Buna göre evren ve evrenin yasaları zorunlu olarak ezelden beri vardır, galaksilerden dünyamıza bitkilerden hayvanlara ve insana, insanın

10 “En iyi açıklama olarak çıkarım” (inference to the best explanation) veya “en iyi hipoteze indergeme” (abduction) gibi güncel hayatta ve bilimde kullandığımız birçok akıl yürütme, alternatifler içinde en uygununu bulmaya dayanır. Bu konuyla ilgili şu kitaba bakabilirsiniz: Peter Lipton, **Inference to the Best Explanation**, Routledge, Londra, 2001.

doğal arzularından bilincine kadar her şey zorunlu evren yasaları çerçevesinde gerçekleşen tesadüflerin ürünleridir.¹¹ Tarihin ünlü ateistleri de günümüzde ön plana çıkan Yeni-Ateistler de materyalist-ateistlerdir.¹² Bilinemezcilerin (agnostiklerin) hemen hepsi bu iki alternatif görüşten hangisinin doğru olduğunun bilinemeceğini ifade etmişlerdir. Bu görüşlerden birinin doğruluğunu belirlemek bilinemezciliği de geçersiz kılar.

Bu kitapta, bu temel iki alternatif görüş, ele alınan her başlık konusu açısından karşılaştırıldıktan sonra “en iyi açıklamaya” ulaşılmaya çalışılacaktır. Farklı alanlardan gelen delillerin hepsini topluca değerlendirerek sonuca varmak, güncel konulardaki birçok kararda olduğu kadar bilimler için de ideal yöntemlerden birisidir. Farklı alanlardan gelen delillerin aynı sonuca götürmesi ideal delillendirme yöntemidir. Bu yönetime ise “birleşmeli tümevarım” (consilience of induction) denilmektedir.¹³ Örneğin bir el yazısının bir A kişisine ait olduğu; yazının olduğu kağıtta bu A kişinin parmak izi olması, kullanılan el yazısı stiline bu A kişinin diğer yazılarıyla aynı olması, bu yazının bu kişinin evinde

11 Teizm ve materyalist-ateist yaklaşım için yapılan bu genel tarifi dışında kalanlar olabilir. Fakat bu tariflerin genel teist ve materyalist-ateist yaklaşımı kısaca özetlediği rahatlıkla söylenebilir. Materyalist-ateist yaklaşımı savunanların varlığı “tesadüf-şans” ve “zorunluluk” üzerinden tarifi için Monod’un klasikleşmiş şu kitabına bakabilirsiniz: Jacques Monod, **Chance and Necessity**, Çev: Austryn Wainhouse, Vintage Books, New York, 1972.

12 Örneğin içinde bulunduğumuz dönemde çok etkili olmuş ateist düşünürler olan Richard Dawkins, Daniel Dennett, Sam Harris, Christopher Hitchens gibi isimler materyalist-ateistlerdir. Materyalist-ateizmi benimmeden Allah’ın varlığını inkar eden görüşler de olmuştur. Örneğin Güneş’e tanrısal nitelikler atfeden Şintoizm, teizm ve materyalist-ateizm dışında kalan bir inançtır. Fakat gelenek olarak bu dinin hala takipçileri olsa da Güneş’in sıradan, başlangıçlı ve sonlu bir yıldız olduğu anlaşıldıktan sonra bu görüşü akılcı zeminde savunan bir filozof bulmak mümkün değildir. Kısacası düşünce tarihinde teizm ve materyalist-ateizm dışında başka görüşler olsa da bunların hiçbirinin bu görüşlere ciddi bir alternatif olmadığı rahatlıkla söylenebilir.

13 Robert E. Butts, “William Whewell”, **The Cambridge Dictionary of Philosophy**, Ed: Robert Audi, Cambridge University Press, Cambridge, 1999, s. 850-851.

bulunması, yazının içeriğini bu kişinin yazmasının beklenir olması gibi farklı birçok delil ile delillendirilebilirse, bu yazının bahsedilen kişi tarafından yazıldığına, bu kişi bu yazıyı yazarken görmemişsek de kanaatimiz gelir. Allah'ın varlığıyla ilgili bu kitapta varılan sonuç; doğa yasalarının varlığı, evrenin potansiyeli, hassas ayarlar, canlıların tasarımı, doğuştan ahlakiliğimiz, irade ve bilinç gibi farklı alanlardan gelen birçok delile dayandığı için burada da benzer şekilde “birleşmeli tümevarım” yönteminin kullanıldığı söylenebilir. Bu kitapta ileri sürülen delillerin her birini ayrı ayrı ele aldıktan sonra bu delillerin oluşturduğu toplu durumun gücünü değerlendirmek isabetli olacaktır.

Akıl temelli deliller, bir yandan Kuran'a inanıp da inancını temellendirmek isteyenlere istediklerini sunarken, bir yandan da Kuran'ın otoritesini kabul etmeyenlerle insanlığın ortak zemini olan akıl üzerinden irtibat kurmayı sağlar. Ayrıca bu deliller; Kuran'ın evren, canlılar ve benliğimiz üzerine düşünme ve sonuçlar çıkarmaya davet eden ayetlerinin somut uygulamalarıdır. Düşünce tarihi içerisinde Allah'ı tanıtan iki kitap olduğu ifade edilmiştir; bunlardan birincisi Allah'ın vahyini ihtiva eden kitap(lar), diğeri ise evren kitabıdır. Bunlara önceden alıntılanan ayetlerden ilham alarak üçüncü kitap olarak “fitratı” (insanın doğasını) eklemek yerinde olacaktır. Bu üç kitaptan hareketle varılan sonuçların birbirini onaylaması her bir kitaptan çıkarılan sonucu daha da güçlendirecek niteliktedir. Bu çalışmada, evren ve fitrat kitaplarından çıkan sonuçlar değerlendirilirken vahiy kitabından çıkan sonuçlar diğer çalışmaların konusudur.

BİRİNCİ BÖLÜM

EVREN DELİLLERİ

1-KELAMIN KOZMOLOJİK DELİLİ

“Neden hiçbir şey yerine bir şeyler var” sorusu, karşımızda duran evrenin ve maddenin varlığının bir açıklaması olması gerektiğini dile getirmek için ünlü felsefeci ve matematikçi Leibniz tarafından sorulmuştur. Kozmolojik delile göre bu evrenin bir açıklamaya ihtiyacı vardır ve evren, kendi açıklamasını kendi içinde barındırmaz. Evrenin açıklaması ancak kendi varlığı hiçbir şeye bağlı olmayan, bilinçli, kudreti yüksek ve zorunlu bir varlık ile yapılabilir ki, bu varlığa Allah denilmektedir. Aslında kozmolojik delil, tek bir şekilde formüle edilen bir delil değildir, daha ziyade kozmolojik deliller ailesinin varlığından bahsetmek daha uygun olacaktır.¹⁴

İslam düşüncesinde, özellikle de kelam alanında, en çok ön plana çıkan delil bir kozmolojik delil çeşidi olan “hudus delili” olmuştur. Burada kullanıldığı anlamıyla “hudus” kavramı “bir şeyin yokken var olması, sonradan var olması, başlangıcı olması” demektir. Hicri 2. yüzyılda Mutezile kelimcileri tarafından kullanıldığına rastladığımız bu delile Kindi, Maturidi, İbn Hazm, Gazali gibi İslam düşünce tarihi açısından önemli düşünürler eserlerinde yer vermişlerdir. Örneğin Gazali’nin en önemli eserlerinden biri olarak kabul edilen “Filozofların Tutarsızlığı” (Tehafüt

14 Mehmet S. Aydın, *Din Felsefesi*, İzmir İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, İzmir, 1999, s. 41-56.

ül-Felasife) eserinin uzun bir bölümü bu konuyla ilgilidir.¹⁵ Bu delille Allah'ın varlığı yerine (veya Allah'ın yanında) evrenin ezeli olduğu iddiasında bulunanlara karşı oldukça soyut ve üst düzeyde felsefi akıl yürütmelerle (o dönemin bilimsel bulguları evrenin kökeni hakkında verileri ihtiva etmiyordu) cevap verilmeye çalışılmıştır. Geçtiğimiz yüzyılda ise bu delil Batı dünyasında yapılan çalışmalarla yeniden canlandırıldı, modern bilimin verileriyle İslam kelimelerindeki yaklaşımlar birleştirildi ve bu delil İslam kelimelerine atıfla “kelamın kozmolojik delili” (the kalam cosmological argument) ismiyle din felsefesi alanının gündeminde yer aldı.¹⁶ Bu delili şu şekilde sunabilirim:

- 1- Materyalist-ateist felsefe doğruysa evrenin ezeli olması, teizm doğruysa evrenin başlangıcı olması beklenir.
- 2- Evrenin başlangıcı vardır; bunun delilleri şunlardır:
  - 2-1- Evrenin geçmişinin “tamamlanmış sonsuz” olduğu iddiası çelişiklere yol açacağından mümkün değildir; bu ise evrenin başlangıcı olduğunu gösterir.
  - 2-2- Entropi yasası evrenin başlangıcı olduğunu gösterir.
  - 2-3- Big Bang teorisi evrenin başlangıcı olduğunu gösterir.
- 3- Sonuçta teizm materyalist-ateizme tercih edilmelidir.

Buradaki ilk maddeyi materyalist-ateistlerin de teistlerin de çok büyük çoğunluğunun kabul edecekleri rahatlıkla söylenebilir.

15 Gazzali, **Filozofların Tutarsızlığı**, Çev: Mahmut Kaya ve Hüseyin Sarıoğlu, Klasik, İstanbul, 2005.

16 Bu delilin modern bilimin verileriyle birleştirilip sunulmasının örnekleri olarak bakınız: William Lane Craig, **The Kalam Cosmological Argument**, Wipf and Stock Publishers, Eugene, 2000; Mark Nowacki, **The Kalam Cosmological Argument for God**, Prometheus Books, Amherst NY., 2007; Caner Taslaman, **Big Bang ve Tanrı**, İstanbul Yayınevi, İstanbul, 2014.

Düşünce tarihini incelediğimiz zaman, ezeli evren görüşünün materyalist-ateistlerin temel görüşü olduğunu ve onların bu hususu, Allah'ı ezeli olarak kabul eden teizm ile temel ayrılık noktaları olarak gördüklerini anlarız. Örneğin Marks ve Engels gibi ünlü ve etkili materyalist-ateistler, Allah'ın mı maddenin/evrenin mi önce olduğu görüşünün idealizm/teizm ile materyalizm/ateizm arasındaki en temel farklılık olduğunu ifade etmişlerdir.¹⁷

Allah'ın varlığını reddedenler için evrenin tamamen hiçlikten ortaya çıktığını ileri sürmek gibi başka bir alternatif var gibi gözükebilir ama bu sağduyuya olabilecek en zıt iddialardan birini dile getirmek olur. Hiç yoktan bir şeyler ortaya çıkabiliyorsa bazen bilgisayarların, arabaların, fillerin de ortaya çıktığını görmeye şaşırılmamak gerekirdi; eğer evren tamamen hiçten ortaya çıkıyorsa her hangi bir şeyin her hangi bir zamanda ortaya çıkmasını normal karşılamak gerekir. Nitekim tarih boyunca materyalist-ateistlerin temel pozisyonu yoktan oluşan bir evreni değil ezeli evreni savunmak olmuştur. Ayrıca ileri sürülen bu argümanda dikkat çekilmeyen bir yaklaşım, Allah'la beraber evrenin de ezeli olduğunu ifade eden teistlerin (Aristoteles takipçisi bazı düşünürler gibi) görüşüdür. Bu, azınlığın benimsediği bir pozisyonudur, fakat burada ileri sürülen argüman açısından böyle bir yaklaşımın varlığı sorun oluşturmaz. Burada ileri sürülen delilin doğruluğunun kabul edilmesi halinde bu yaklaşım da cevaplanmış olmaktadır.

Burada kritik önerme ikincisidir; materyalist-ateistlerin itiraz edecekleri önerme de budur. Sonuç ise bu iki önerme doğru olunca otomatikman, yani mantığın gereği olarak çıkmaktadır.

17 Karl Marx ve Friedrich Engels, **Felsefe İncelemeleri**, Çev: Sevim Belli, Sol Yayınları, İstanbul 1997, s. 22.

Anlaşılabileceği üzere bu delil açısından önemli olan ikinci önermede dile getirilen “evrenin bir başlangıcı olduğu” hususunun doğruluğunun gösterilebilmesidir. Bunun gösterilebilmesi durumunda teizmi materyalist-ateizme tercih etmek için “en iyi açıklama” formatında bir delile kavuşmuş oluruz. Aşağıda, argümanda belirtildiği gibi, evrenin başlangıcı olduğu üç ayrı şekilde gösterilmeye çalışılacaktır. Bunlardan ilki saf felsefi akıl yürütmelere dayanmaktadır, diğer ikisi ise modern bilimin verilerini hareket noktası yapmaktadır (üç madde de mümkün olduğunca özetlenerek aktarılacaktır).

2-1’in Değerlendirilmesi: Evrenin geçmişinin “sonsuz” olduğu iddiasında bulunulduğunda “sonsuz” kavramı üzerinde dikkatli bir şekilde düşünmemiz gerekmektedir. Evrenle ilgili sonsuz bir değer yoktur, sonsuz bizim hiç durmaksızın, sürekli olarak ilerleyeceğimizi söyler; evrende “tamamlanmış sonsuzlar”ın varlığını kabul ettiğimizde paradoksların içine düşeriz. Genelde yanlış anlamalara sebep olan doğal sayı dizisini ele alalım: 0, 1, 2, 3, 4... Bu sayı dizisinin teker teker sayıldığında sonsuza gittiğini söylerken aslında bu sayı dizisinin bir hedefe gittiğini söylemiyoruz, bu sayı dizisinin birer birer arttırılmak suretiyle sürekli ilerlediğini söylüyoruz. Bu yüzden bu sayı dizisini bu şekilde sayarak sonsuzu tamamlayamayız, sürekli ilerleriz, eğer bir yerde bu sayı dizisi duruyorsa zaten sonsuz kavramının tanımına aykırıdır, çünkü sonu vardır.

Bu tariftten sonra evrenin zamanının geçmişte ve gelecekte aynı şekilde sonsuz olduğunu iddia edenlerin, bu farklı iki iddiasını birbirinden ayırmalıyız. Evrenin sonsuza gittiğini söyleyenler, evrendeki zamanın sürekli olarak hiç durmadan ilerlediğini

söylemiş olurlar ki bunda bir sorun gözükmemektedir. Geleceğe doğru bu şekilde ilerlemeye “potansiyel sonsuz” diyenler olmuştur. Bu tanım, açıkladığımız sonuç açısından bir şey değiştirmez. Fakat ben, bu tanımı kullanmayı bile uygun bulmuyorum. Çünkü “potansiyel” ifadesi gerçekleşme gücüne sahip olmayı çağrıştırabilir. Oysa sonsuza giden bir süreç, sonsuzun tanımı gereği hiçbir zaman durmaz, sonsuza hiçbir zaman ulaşılmaz, zaten sonsuz diye bir nokta yoktur, sonsuz varılacak bir hedef değildir, o ancak hiç durmadan ilerlemeyi ifade eder. Sürekli ilerlemenin neresinde durursak duralım bu “tamamlanmış sonsuz” değildir. Oysa evrenin geçmişinin sonsuz olduğunu söyleyenler; sonsuzun tamamlandığını, evrenin geçmiş zamanının “tamamlanmış sonsuz” olduğunu söylerler. Bunun öncekinden ne kadar farklı bir iddia olduğunu çok iyi anlamak gerekmektedir. Görüldüğü gibi burada “sonsuz”, süreklilik dışında ilerlemeyle tamamlanmışlık, bir bitmişlik, bir tüketilmişlik atfedilerek yaklaşılmaktadır ki bu sonsuzun doğasıyla çelişkilidir.

Böyle bir iddianın sonucunda ortaya çıkan paradokslar birçok şekilde gösterilebilir. Birçok örnekten mesela şunu düşünelim: Yaşadığımız zamandan on yıl öncesinden öncesi de, yüz yıl öncesinden öncesi de, milyar yıl öncesinden öncesi de buna göre sonsuzdur. Fakat o zaman on, yüz veya milyar yıl eklemeye yılların sayısının hiç artmamış olması gerektiği gibi saçma bir sonuçla karşı karşıya kalırız (çünkü sonsuz bir sayıyla toplanınca yine sonsuz olur; sonsuz toplamayla artmaz). Bundan anlaşılması gereken gelecek zamanın sonsuz olmasıyla geçmişin sonsuz olmasının çok farklı olduğudur; bu çok önemli fark, birçok kişinin gözünden kaçmıştır. Geçmiş sonsuz kabul etmenin saçmalıklara yol açması kaçınılmazdır ve bu paradoksların tek çözümü

evrenin geçmiş zamanının sonsuz olmayıp, evrenin bir başlangıcı olduğunu kabul etmektir.¹⁸

Bizim, sonsuz zaman geçildikten sonra içinde bulunduğumuz zaman diliminde olduğumuzu söylemek; sonsuz +1'in olabileceğini, sonsuzun geçilebileceğini söylemek demektir ki bu, sonsuzun tanımıyla çelişkilidir. Sonsuz kavramının evrendeki herhangi bir gerçeklikte karşılığının olmadığı kavranamaması, bu konuyla ilgili çelişkili iddiaların seslendirilmesinin sebebidir. Evrenin geçmişinin sonsuz olmamasının evrenin başlangıcı olduğu anlamına geldiği kısaca şöyle gösterilebilir:

- 1- Evren ya sonsuzdan beri vardır ya da başlangıca sahiptir
- 2- Sonsuz, sürekli olarak ilerlemeyi ve ilerlemeyle tamamlanmayı ifade etmektedir.
- 3- Evrendeki geçmiş zaman sonsuz ise bizim bu noktada var olabilmemiz için sonsuzun tamamlanmış olması lazımdır.
- 4- Sonsuz eklemeye tamamlanamayacağına göre (2. maddeye göre) ve bizim var olmamız inkar edilemeyeceğine göre evrendeki geçmiş zaman sonsuz olamaz.
- 5- Sonuçta evrenin bir başlangıcı vardır (1. ve 4. maddelere göre).¹⁹

Bu argümanın önemli yanlarından biri evrenin başlangıcı gibi zamanın başlangıcı olması gerektiğini de göstermesidir. Buradan çıkan önemli sonuca Kindi ve Gazali dikkat çekmişlerdir; buna göre Allah, evrenin yanında zamanın da yaratıcısıdır.²⁰ Allah,

18 Bu konuyla ilgili bakınız: William Lane Craig, "Kelam Kozmolojik Kanıtı", **Allah, Felsefe ve Bilim**, Ed: Caner Taslaman ve Enis Doko, İstanbul Yayınevi, İstanbul, 2015, s. 145-174.

19 Caner Taslaman, **Big Bang ve Tanrı**, s. 79-80.

20 Kindi, "İlk Felsefe Üzerine", **İslam Filozoflarından Felsefe Metinleri**, Ed: Mahmut Kaya, Klasik, İstanbul, 2005, s. 17-26.

evreni aşkın olduğu gibi zamanı da aşkındır. Bu husus ise kelam ve din felsefesi gibi alanlardaki önemli sorunlara ışık tutacak kadar önemlidir. Örneğin çok tartışılmış olan kader gibi konuların anlaşılmasına katkıda bulunabilir. Ayrıca “Allah neden evreni daha önce değil de sonra yarattı” veya “Allah insanı yaratmak için neden milyarlarca yıl bekledi” gibi sorular, bu meselenin aydınlanmasıyla anlamsızlaşır. Çünkü zamanın yaratıcısı için zamana tabi olmak ve beklemek söz konusu olamayacağı için zamana tabi olmayı ve beklemeyi varsayan bu sorular anlamsızlaşır.

Bu argüman, teizmin düşünce tarihindeki alternatif materyalist-ateizmin en temel (maddenin ezeliği ve her şeyin kökeni olması) tezinin yanlışlığını gösteren bir delil olmasının yanı sıra Allah’ın evren ile zamanı aşkın olduğu ve bunların yaratıcısı olduğu gibi çok önemli sıfatlarını da temellendirmektedir.

2-2’nin Değerlendirilmesi: Tarihin en ünlü materyalist-ateist düşünürleri evrenin ezeliğini felsefelerinin temeli yapmışlardır.²¹ Eğer teizm ile materyalist-ateizm arasındaki tartışmayı tek bir soruna indirgememiz istense Hamletvari bir cümleyle “Evrenin ezeli olması ya da olmaması; işte bütün mesele bu” diyebiliriz. Evrenin ezeli olmaması bir başlangıcı olması anlamını taşıyacağından Hamletvari cümlemizi şöyle de kurabiliriz: “Evrenin başlangıcı olması ya da olmaması; işte bütün mesele bu!” Evrenin başlangıcı olduğu iddiası, teizmi sadece materyalist-ateist felsefenin savunucularından değil; Hinduizm, Budizm, Taoizm gibi dinlerden ve Eski Yunan felsefesinden de ayırt eden çok önemli bir iddiadır. Allah’ın gücünü sınırlayan veya Allah’ın yaratma

21 Georges Politzer, **Felsefenin Başlangıç İlkeleri**, Çev: Enver AYTEKİN, Sosyal Yayınları, İstanbul, 1997, s. 24.

iradesinden bağımsız bir evren fikri, teizmin asla kabul edemeceği bir fikirdir. Buna karşı Allah'ın varlığını inkar edenler için ise evrenin ezeliğini kabul etmek tek ciddi alternatif olarak görülmektedir. Bunların yanında bilinemezci yaklaşımlara önemli bir örnek olan Kant, evrenin zamanda başlangıcı olduğu ve olmadığına dair tez ile antitezin ikisinin de doğrulanamayacağı ve yanlışılanamayacağını; bu yüzden rasyonel bir kozmoloji kurmanın mümkün olmadığını söylemiştir.²²

Görüldüğü gibi teizmin, kendi dışındaki tüm fikir sistemleriyle ve bilinemezci yaklaşımlarla en önemli çatışması olan evrenin yaratıldığı/başlangıcı olduğu fikri, 19. yüzyıldan önce felsefi argümanlarla tartışılmıştır. Fakat ilk olarak entropi yasasının keşfi ile fizik yasalarına dayanarak bu tartışılan konu hakkında bir şey söylemek mümkün olmuştur. Üstelik bu öyle bir yasadır ki, teist-ateist hemen hemen bütün bilim insanlarının üzerinde uzlaştığı ve evrenin en temel yasalarından biri olarak kabul edilen bir yasadır.

Entropi yasası, termodinamiğin ikinci yasası olarak da bilinir ve özellikle Rudolf Clausius'un 19. yüzyılın ikinci yarısındaki çalışmaları ile ortaya konulmuştur.²³ Bu yasayla enerjinin, sürekli olarak, daha çok kullanılabilir bir formdan daha az kullanılabilir bir yapıya doğru değiştiği söylenir. Bu yasaya göre evrende düzensizlik sürekli artmaktadır ve bu tek yönlü, tersine döndürülemez bir süreçtir. Bu süreç, hareketin duracağı termodinamik denge durumuna doğru ilerler. Ünlü İngiliz fizikçi Arthur Eddington, entropi

22 Kant, kendisi teist olmasına rağmen rasyonel bir kozmoloji ve teoloji kurulamayacağını düşünmüş ve bu pozisyonunu savunmak için rasyonel yaklaşımın bilinemezciğe götürdüğünü göstermeye çalışmıştır: Immanuel Kant, **The Critique of Pure Reason**, Çev: J. M. D. Meiklejohn, William Benton, Chicago, 1971, s. 135.

23 Michael Guillen, **Dünyayı Değiştiren Beş Denklem**, Çev: Gürsel Tanrıöver, TÜBİTAK Popüler Bilim Kitapları, Ankara, 2001, s. 171-222.

yasasının tüm doğa yasaları içinde en önemli yere sahip olduğunu söyler. Eddington, evren hakkındaki bir teorinin, Maxwell'in formülleriyle, hatta daha önceden yapılmış bazı deneylerle uyumsuz olsa bile doğru olma şansının bulunabileceğini ama entropi yasası ile çelişiyorsa doğru olmasının hiçbir şansı olmadığını söyler.²⁴

Tek yönlü süreçler sonun habercisidir. İnsanın yaşlanma süreci de evrendeki entropinin artışı da böyledir. İlk olarak entropi yasası ile evrendeki düzensizliğin sürekli arttığı ve sonsuza dek sürdürülemez bu sürecin evrenin sonunun gelmesini gerektirdiği anlaşıldı. Aslında bu sonuç, evrenin bir başlangıcı olması gerektiği anlamına da gelmektedir. Bu, şöyle gösterilebilir:

- 1- Evrendeki entropi geri çevrilemeyecek şekilde sürekli artmaktadır.
- 2- Buna göre evrende bir gün termodinamik denge oluşacak ve ısı ölümü yaşanacaktır. Kısacası evren ebedi değildir, bir sonu vardır.
- 3- Geçmiş zaman sonsuz olsaydı, şu anda evrende termodinamik dengeye gelmiş olması ve hareketin durmuş olması gerekirdi.
- 4- Şu anda hareketin devam ettiğine tanıklık etmekteyiz.
- 5- Sonuçta evren sonsuzdan beri var olamaz; evrenin bir başlangıcı vardır.

Bilim insanları daha çok entropi yasasının evrenin sonunu gerektirdiği hususuna yoğunlaşmışlar, fakat evrenin bir başlangıcı olduğunu gerektirmesi üzerinde yeteri kadar durmamışlardır. Oysa felsefe, teoloji ve kozmoloji alanındaki tartışmalar açısından

24 Arthur Eddington, *The Nature of the Physical World*, Macmillan, New York, 1929, s. 74.

evrenin başlangıcı olup olmadığı çok daha önemli olmuştur. Paul Davies, entropi yasasından çıkan bu sonucun başta dikkat çekmemesi hakkında şunları söylemektedir:

Sonlu bir zamanda tükenecek olan bir şeyin ezelden beri var olmuş olamayacağı apaçıktır. Yani evren sonlu bir zaman önce var olmuş olmalıdır. Bu anlamlı sonucun, 19. yüzyılın bilim insanları tarafından gereğince kavranamamış olması enteresandır.²⁵

2-3'ün Değerlendirilmesi: Evrenin bir başlangıcı olması gerektiği fikrine diğer güçlü bir bilimsel destek ise 1920'li yıllardan başlayarak ortaya atılan ve geliştirilen Big Bang teorisi ile geldi.²⁶ Bu teoriyle gözlediğimiz evrenin başlangıç zamanının hesaplanması ve bu başlangıcı takip eden süreçlerin ayrıntılı bir şekilde öğrenilmesi de mümkün oldu. Matematiksel hesaplar bu başlangıcın 13,8 milyar yıl önce olduğunu göstermektedir. Bu teoriye göre evren çok sıcak ve çok yoğun bir noktacık olarak başlamış, daha sonra sürekli genişleme sürecinde bu sıcaklık ve yoğunluk düşerken galaksiler, yıldızlar ve gezegenler oluşmuştur ve bu süreç hala devam etmektedir.

Materyalist-ateist bir evren görüşünü benimseyenler, tarih boyunca, evrenin öncesiz ve sonrasız olduğunu, bir başlangıcı bulunmadığını, bu yüzden kendi dışında hiçbir sebebe ihtiyacı bulunmadığını savunmuşlardır. Her ne kadar Big Bang teorisinin delilleri yıllar geçtikçe güçlenince ve bu teoriye karşı ciddi hiçbir alternatif kalmayınca, materyalist-ateist görüşü benimseyenler, kendi yaklaşımlarıyla bu teoriyi uzlaştırmaya çalışmış olsalar da; eğer tarih

25 Paul Davies, **The Last Three Minutes**, Basic Books, New York, 1994, s. 13.

26 Big Bang teorisinin ortaya konma süreci, delilleri ve alternatif modellere cevap verilmesi için bakınız: Caner Taslaman, **Big Bang ve Tanrı**, 3.,4.,5. bölümler.

boyunca materyalist-ateist yaklaşımı benimseyenlerin evren görüşlerini inceleyecek olursak, bu teorinin nasıl materyalist-ateist beklentilere tamamen ters bir şekilde başlangıçlı evren görüşünü desteklediğini anlarız.

Materyalist-ateist anlayışı benimseyenler, Allah'ın yerine evreni koymaya çalışırlar. Bunu yaparken, bilinçsiz bir madde yığını olsa da; ezeli ve ebedi, milyarlarca gök cismini barındıran, ezelden beri var olan, ihtişamlı, bağımsız bir evreni savunarak kendi "tanrılarını" yüceltmişlerdir. Oysa Big Bang teorisi ile evrenin geçmişinin, bir misketten küçük bir tekillik olduğu, başlangıçta ihtişamdan yoksun küçük bir nokta olduğu anlaşılmış oluyor. Bu tekillik elbette yokluktan varlığa geçişin nasıl olduğunun tam açıklamasını vermez; yokluk, bilimin konusu olamadığı için bunun bilimsel bir göstergesi olamaz. Fakat bu tekilliğin bilimsel olarak tanımsız olması, bu tekilliğin yokluk olarak değerlendirilmesinin mümkün olduğunu göstermektedir. Evrenin başlangıcında, tekillik dediğimiz durumda, bütün fiziksel yasalar çökmüş durumdadır, yani tekillige dair sorular artık fiziksel değil, metafiziktir. Tekilliğin yokluk olarak değerlendirilmesi hiç de zorlama değildir. Çünkü, birincisi, tekilliğin olduğu aşamada uzay ve zaman yoktur, uzay ve zaman dışı bir madde ise var olamaz. İkincisi ise fiziksel formüllerde tekillik aşamasında sonsuz değerler ortaya çıkar ve maddi hiçbir değer sonsuza eşit olamayacağı için bu durum da tekilliği yokluk olarak değerlendiren yaklaşımları destekler.

Teizm, evrende görülen ihtişamı, evrenin kendi marifetine değil, evrenin Yaraticısına atıfla açıkladığı ve evreni başlangıçlı, bağımlı, hareket bahşedilmiş bir varlık olarak tanımladığı için tarih boyunca teizm tarafından ortaya konulan evren görüşüne Big Bang teorisi uygun bir evren tablosu ortaya koymuştur. Eğer evrenin

başlangıcındaki tekilliği bir varlık olarak kabul edersek, o zaman Big Bang teorisi sayesinde, evrenin başlangıcı minicik bir noktaya indirilip materyalist-ateizmin tanrısallaştırılmış varlığı değersizleştirilmiş ve yokluğa yaklaştırılmış olur. Bu açıklamadan şüphe edenler, önce milyarlarca yıldızlı evreni, sonra da küçücük bir noktayı düşünebilirler. Eğer evrenin başında tekillik olarak adlandırılan durumun ontolojik statüsünü yokluğa denk görürsek, o zaman Big Bang teorisi, yokluktan varlığa geçişi de ifade eden bir teori olur. Her durumda, ister tekilliği minicik bir nokta, ister yokluk olarak kabul edelim; 20. yüzyılda ortaya konulan Big Bang teorisinin gösterdiği evren tablosunun teist beklentilerle, materyalist-ateist beklentilere nazaran çok daha uyumlu olduğu gözükmemektedir. Aşağı yukarı bugünkü haline benzer bir şekilde evrenin ezeli olduğunu zanneden materyalist-ateist beklentiye karşın günümüzde, evrenin başının ontolojik statüsünün minik bir noktaya mı, yoksa yokluğa mı denk geldiğinin tartışması yapılmaktadır.

Kısacası hem Kindi ve Gazali gibi felsefecilerin ileri sürdükleri gibi matematik felsefesiyle alakalı soyut delillerin, hem 19. yüzyılda ortaya konulan fiziğin en temel yasalarından entropi yasasının, hem de 20. yüzyılda ortaya konulan evrenin kökeniyle ilgili kozmolojinin en önemli teorisi olan Big Bang teorisinin ayrı ayrı evrenin başlangıcı olduğu hususunu ittifakla göstermeleri, kelamın kozmolojik delilinin güçlü ve modern bilimin verileriyle destekli bir delil olarak savunulmasını sağlamaktadır. Evrenin başlangıcının teist beklentilerle uyumlu materyalist-ateist beklentilerle uyumsuz olmasıyla ilgili durum bizi, teizmin materyalist-ateizme tercih edilmesi gerektiğini ifade eden sonuca ulaştırmaktadır.

2-YASALARIN VARLIğI DELİLİ

Bilimsel çabayla, doğa yasalarını bulmak ve buna göre evreni tanımak, geleceği planlamak, insanların rahatını ve güvenini sağlamak hedeflenir. Fakat bu çaba, neden doğa yasalarının var olduğunun açıklamasını içermez. Birçok bilim insanı “Neden kaos değil de doğa yasaları var” veya “Neden evrenin farklı bölgeleri aynı doğa yasalarına uymaktadır” gibi dev önemdeki soruların var olabileceğinin farkına varmadan çalışmalarını gerçekleştirmişlerdir ve gerçekleştirmektedirler. Bulunmaya değer yasaların var olduğu birçok bilim insanı için sorgulanmadan kabul edilen bir varsayımdır; bilim insanları bu varsayımla faaliyetlerine girişirler.

Burada, teizmin paradigmasının, neden kaosun değil de doğa yasalarının var olduğu gibi bilimi hatta güncel hayatı mümkün kılan bu çok temel fenomeni açıklamakta materyalist-ateizme göre çok daha başarılı olduğu savunulacaktır. Örnek olarak atomla ilgili bilimsel tarifleri ele alalım. Bunlar bize atomun proton ve nötron gibi parçacıklardan, bu parçacıkların ise kuark isimli parçacıklardan oluştuğunun bilgisini verir. Bilimsel tarif, atomların yapısını ve kimya tablosundaki farklı atomların hangi süreçlerle oluştuğunu söyleyebilir. Fakat bunların hiçbirisi “Neden kaos değil de doğa yasaları var” şeklinde ifade edilen sorunun cevabı değildir. Bilimsel tarif birbirlerini iten protonları güçlü nükleer kuvvetin çekirdekte bir arada tuttuğunu söyler ama bu açıklama, neden

evrenin her köşesindeki maddenin böyle bir kuvvetin işleyişini belirleyen yasalara uyduğunun ve niçin böyle yasaların var olduğunun açıklaması değildir. Yasaların ne olduğunun tarif edilmesiyle niçin ve nasıl yasaların var olduğunun açıklanmamış olduğu birçoklarıncaya anlaşılamamış önemli bir husustur. Bilimin evreni tarif ettiğine fakat açıklamadığına özellikle dikkat edilmelidir. Evrende yasaların nasıl var olduğunun açıklamasını bulmak istediğimizde, deneysel ve gözlemsel bilimin sınırlarından çıkıp felsefi değerlendirmelerin alanına girmemiz gerekmektedir. Ancak tüm evreni kuşatıcı varlık anlayışlarına (ontolojilere) atıf yaparak doğa yasalarının nasıl var olduğu hususunda bir açıklamaya kavuşabiliriz. Böylesi bir değerlendirmeye gidildiğinde evrendeki yasaların nasıl var olduklarını açıklama hususunda rakip iki görüş olan teizmin ve materyalist-ateizmin açıklama gücünü kıyaslamamız gerekmektedir. Böylesi bir kıyaslama sonucunda teizmin materyalist-ateizme tercih edilmesi gerektiğini ifade eden bir argüman ortaya çıktığı kanaatindeyim. Bu delil şu şekilde gösterilebilir:

- 1- Doğanın yasaları vardır.
- 2- Bu yasaların varoluş sebebinin açıklamasını ya teizm ya da materyalist-ateizm yapabilir.
- 3- Teizm bu yasaların varoluş sebebinin materyalist-ateizmden daha iyi açıklar:
  - 3-1- Çünkü rasyonel, bilinçli, iradeli (Alim, Kadir) bir yasa koyucu rasyonaliteye uygun yasaların varoluş sebebinin daha iyi açıklar.
  - 3-2- Çünkü tek (Vahid) bir yasa koyucu farklı alanlarda aynı yasaların geçerli oluşunu daha iyi açıklar.

3-3- Çünkü teist dinlerin paradigmasının önemli bir unsuru olan imtihan olma olgusu ancak yasaların var olduğu bir evrende mümkün olduğundan, bu paradigma yasaların var olmasını daha iyi açıklar.

4- Sonuçta teizm materyalist-ateizme tercih edilmelidir.

Bu argümanın birinci maddesini bilimlerin verileri haber verdiği gibi güncel tecrübelerimiz de göstermektedir. Yerçekimi kuvvetiyle ilgili bilimin söylediklerinin yanında güncel hayatta suyu kendisinden sıcak bir zeminin üstüne her koyduğumuzda ısındığını görmemiz de doğadaki yasalı yapıyı göstermektedir. Zaten bilimsel çabanın temel hedeflerinden birisi değişen olguların arkasındaki yasaları bulmaktır. Doğa yasalarının var olması olgusu, hem zorunluluk ifade eden yasaları hem de Schrödinger denklemi gibi olasılıksal yasaları kapsar; olasılıksal yasalar bile rastgelelik anlamına gelmez. İleri sürülen argümanın birinci maddesi, materyalist-ateistler tarafından da kabul edilecek, bir itirazla karşılaşmayacak bir önermedir.

Düşünce tarihine ve günümüzdeki bilim ve felsefe dünyasına baktığımızda karşımızda duran evreni ve yasalarını açıklama hususunda temelde rakip iki görüş olarak materyalist-ateizmin ve teizmin varlığını tespit ederiz. Materyalist-ateizmi benimseyenlerin yasaların varlığını açıklama hususunda en çok başvurdukları yaklaşım, evrenin yasalarının maddi evrenle beraber ezeli olduğu, maddeye içkin özellikler olan bu yasaların ezelden beri var olduklarını söylemek dışında bir açıklama yapmaya gerek olmadığı şeklinde olmuştur. Teist açıklama ise evrenin olduğu gibi evrenin yasalarının da Allah tarafından yaratıldığı, yani bu yasaların Allah'ın irade ve gayelerinin neticesi olduklarını ifade etmek şeklinde olmuştur. Bu hususta materyalist-ateizme karşı en ciddi

itirazların teist çevrelerden, teist çevrelere itirazların ise materyalist-ateist çevrelerden gelmesi de bu hususu açıklama hususunda temel rakip iki yaklaşımın bunlar olduğunu göstermektedir. Sunulan argümanın ikinci maddesine de ciddi bir itirazın yapılmayacağı söylenebilir.

Bu delilde materyalist-ateistlerin itirazlarının yöneleceği madde üçüncü maddedir. Materyalist-ateist yaklaşım açısından ilk iki maddeyi kabul etmekte bir sorun olmamakla birlikte üçüncü maddede ifade edilen hususu kabul etmek mümkün değildir. Burada sunulan delilin kritik maddesi budur ve delilde ifade edilen üç hususa (3-1, 3-2 ve 3-3'te belirtilen) dayanılarak bu maddedeki iddia savunulacaktır. Üçüncü maddenin doğruluğu gösterilince argümanın sonucu olan “teizmin materyalist-ateizme tercih edilmesi” gerektiği, mantığın gereği olarak kabul edilecektir.

3-1'in Değerlendirilmesi: “Neden kaos değil de doğa yasaları var” ilk olarak odaklanmamız gereken sorudur.²⁷ Pekala evrende hiçbir doğa yasasının var olmadığı bir durum olabilirdi; mantıki açıdan evrende doğa yasalarının var olması zorunlu bir durum değildir (mantıki zorunlulukla doğa yasalarının zorunluluğu arasındaki farka dikkat edilmelidir). Hiçbir doğa yasası olmayan bir evrenin var olmasında mantık açısından çelişkili bir durum yoktur. Birçok bilim insanı, evrende hangi yasaların var olduğu hususuna odaklanırlarken neden yasaların var olduğu sorusunu hiç gündemlerine almamışlardır. Buna karşın Einstein

27 Buradaki “kaos” ifadesiyle 20. yüzyılın ikinci yarısından itibaren gündeme gelen “kaos teorisi” karıştırılmamalıdır. Buradaki “kaos” ile hiçbir doğa yasasının geçerli olmadığı durum kastedilmektedir. “Kaos teorisi” ile ise mevcut doğa yasaları çerçevesinde gelişen ve lineer olmayan süreçler incelenir.

gibi örnekler de vardır; o, evrenin anlaşılır olmasındaki olağüstü duruma dikkatleri çekmiştir ve en anlaşılmaz şeyin evrenin anlaşılması olduğunu söylemiştir. Einstein için evrenin anlaşılır olması ve zihnin onu anlaması Allah'ın kendini açığa vurma şekliydi.²⁸ (Einstein bunu ifade ederken buradaki gibi bir argüman formatında bu meseleyi değerlendirmemiştir.)

Eğer evren düzensiz, kaotik bir yer olsaydı, insanın hiçbir şeyi idrak etmesi mümkün olamazdı. Eğer evrendeki oluşumlar düzenli ama zihnin anlayabileceğinden çok daha karmaşık olsalardı, evrenin anlaşılır olması yine mümkün olamazdı. Doğa yasalarının varlığı ve anlaşılmayacak kadar karmaşık olmamaları sayesinde evreni anlarız; bu yasaların bu şekildeki varlığı, zihnin evreni anlayabilmesinin “dış” ön şartlarındanındır.²⁹ Bir gün yediğimiz elma aniden kaya parçasına dönüşseydi, yuksekten atılan eşyaların düşmesi gibi yerde duran eşyalar belirsiz bir şekilde uçsaydı, her sabah kalktığımızda yattığımızdan farklı bir mekanda uyanıyorduk, odada duran su bir anda kaynamaya, eşyalarımız bir anda yok olmaya başlasaydı, kısacası hiçbir doğa yasasının olmadığı bir evrende yaşasaydık; zihnin, ne dil gibi düşünmesini sağlayan bir aracı kullanması, ne de herhangi bir rasyonel akıl yürütme mümkün olabilirdi. Eşyayı bir şekilde isimlendirdiğimizde o eşya farklı bir şekle bürünürse o isimlendirmenin, yaptığımız bir fiilin sonucu her seferinde değişik olursa o fiili dil ile ifade etmenin, bunlara bağlı olarak ne tümevarım ne de tüm-dengelim gibi mantık kurallarını kullanmanın, sonuçta dili kul-

28 Ian Barbour, **When Science Meets Religion**, Harper Collins Publishers, New York, 2000, s. 52-53.

29 Evrenin sahip olduğu bu tip özellikler zihnin evreni anlayabilmesinin “dış” şartları iken, zihnin içyapısında sahip olduğu ve ilerleyen sayfalarda “fitrat delilleri” başlığı altında ele alınacak özellikleri (özellikle 10, 11 ve 12. delillere bakınız) zihnin evreni anlayabilmesinin “iç” şartlarıdır.

lanmanın, rasyonel akıl yürütmenin ve bunların neticesinde evreni anlamının imkanı olmaz.

Görüldüğü gibi bizim evreni anlamamızı ve bilim yapmamızı, evrenin doğa yasalarına uygun olması, yani evrenin rasyonaliteye uygun bir yapısı olması mümkün kılmaktadır. Teizm göre evrenin yaratıcısı rasyonel, bilinçli, iradeli bir güç olan Allah olduğu için teizm, evrenin rasyonaliteye uygun bu yapısını çok rahat bir şekilde açıklar. Materyalist-ateistlerin kabul ettiği haliyle madde- nin öz yapısı rasyonaliteyle alakasız olduğu için öz yapısı bu şekilde olan bir varlığın, rasyonaliteye uygun bir yapıya sonradan dönüşmesini de ezelden beri bu özelliği taşımasını da beklemek için hiçbir makul sebep yoktur. Teist yaklaşım, bilimin, doğanın yasalarından hareketle ne kadar düzenli olduğunu göstermedeki başarısından güç alarak, bu düzenin daha da derin bir nedeninin olduğu sonucuna ulaştırmaktadır. Sonuçta evreni rasyonaliteye uygun bir yapıda kılan doğa yasalarının varlığını teizm çok rahat bir şekilde açıklarken materyalist-ateizm bu konuda tatmin edici bir açıklama sunamamaktadır.

3-2'nin Değerlendirilmesi: Açıklanması gereken diğer bir husus doğa yasalarının dünyanın ve evrenin her noktasında birlik içinde olmaları, farklı noktaların hepsinde aynı yasaların geçerli olmasıdır. Doğa yasalarının farklı yerlerde ve geçmiş ile gelecek zamanda geçerli olduklarına dair inanç bilimin temelini oluşturan unsurlardan birisidir. Doğa yasalarında varsayılan bu özellik sayesinde bilimin en önemli hedeflerinden biri olan öngörülebilirlik bulunmak gerçekleşebilmektedir. Oxford'lu filozof Richard Swinburne'ün dikkat çektiği gibi bir arkeolojik alanda bulunan bütün madeni paralar aynı işaretlere sahip olsa veya bir odadaki

bütün belgeler aynı el yazısı ile yazılmış olsa, bu durumu izah etmek için ortak bir kaynağı gösterecek açıklamayı ararız.³⁰ Evrenin ve dünyanın her yerinde aynı şekilde geçerli olan ve dün geçerli olduğu gibi bugün de geçerli olan, yani geniş bir alanda ve uzun bir zaman diliminde gözükken bu düzenliliğin de ortak bir açıklaması olması gerekir. Düşünün ki katrilyon çarpı katrilyon çarpı katrilyondan çok çok daha fazla sayıda kuark gibi temel parçacıklar var ve bunların hepsi aynı yasalara uyuyorlar; bunu tesadüfe bağlamak imkansızdır ve bunun “zorunlu” olarak böyle olduğunu söylemek dışında materyalist-ateistler için bir seçenek gözükmemektedir. Fakat bunun “zorunlu” olduğunu ifade etmekle aslında bir açıklama yapılmış olmamaktadır; “zorunluluk” sadece bir isimlendirmeye ört bas etmekten ibarettir. Bunu zorunlu kılanın ne olduğu ve nasıl farklı ve uzak noktalarda aynı sonucu veren bir zorunluluğun işlediği tatmin edici bir cevabı materyalist-ateist paradigma içerisinde bulamamaktadır.

Teizmin çok önemli bir unsuru tek tanrı inancının merkezi rolü olan bir anlayışı (Vahdaniyet) ifade etmesidir. Bu anlayış farklı alanlarda aynı yasaların geçerli olmasının sebebinin anlaşılır kılacak bir ontolojiyi sunar; bütün farklı ve birbirinden uzak noktaların yaratıcısı tek tanrı olan Allah olduğu için bu durumda beklenmeyecek ve şaşırılacak bir unsur yoktur. Fakat materyalist-ateizmin bu durumun neden böyle olduğu hususunda makul bir açıklama sunması mümkün olamamaktadır. Bu kitapta teizme ciddi bir alternatif olarak değerlendirmediğimiz çok-tanrıcı inanç sistemleri de evreni ve dünyayı farklı güçler arasında paylaştırdıkları için evrenin her yerinde aynı yasaların geçerli olması

30 Richard Swinburne, **Tanrı Var Mı?**, Çev: Muhsin Akbaş, Arasta Yayınları, Bursa, 2001, s. 44.

olgusuna bir açıklama sunamazlar. Hatta bu tip inançların doğal beklentisi farklı güçlerin yönetimi altındaki evrenin ve dünyanın farklı köşelerinde farklı yasaların geçerli olması veya güçler arası çekişme yüzünden kaosu çıkması olmalıdır.³¹ Sonuçta teizmin dışındaki hiçbir görüş, farklı alanlarda ve zaman dilimlerinde aynı doğa yasalarının geçerli olması durumunu başarılı bir şekilde açıklayamamaktadır.

3-3'ün Değerlendirilmesi: Teist dinlerin ortaya koydukları sistemin (paradigmanın) en önemli unsurlarından biri, insanın iradesiyle iyi ile kötü arasında tercih yapabileceği bir ortamda kendisini bulmuş olması ve Allah'ın her insanı zorla inandırmamış olmasıyla ilgili durumu, bu dünyanın bir imtihan dünyası olmasıyla açıklamalarıdır. Bu dinlerin en önemli iddialarından biri, insanların yaptıkları eylemlerden sorumlu olduklarıdır. Şu Kuran ayeti bu durumun tarif edildiği ayetlere örnektir:

O (Allah) hanginizin daha güzel eylemlerde bulunacağını imtihan etmek için ölümü ve hayatı yaratmıştır. O Üstündür, Bağışlayandır.³²

“Bu dünyanın bir imtihan yeri olduğu” açıklamasıyla, varoluşsal birçok soru cevabını bulduğu gibi “eylemlerden Allah katında sorumlu olduğu” şeklinde, inananların eylemlerine yön verecekleri çok temel bir bakış açısı da aşılır. Ahlak ve varoluşsal felsefe gibi alanlarla ilgili bu çok önemli konunun doğa yasalarının var olması gibi başta fizik olmak üzere doğa bilimleriyle alakalı bir konuyla nasıl ilişkili olduğu birçok kişiye ilk bakışta

31 21-Enbiya Suresi 22. ayette bu hususa dikkat çekilmektedir.

32 67-Mülk Suresi 2.

anlaşılması zor bir konu olarak gelebilir. Ancak doğa yasalarının olduğu bir ortamda eylemlerimizin sonuçlarını anlayabiliriz ve ancak eylemlerimizin sonuçlarını anlıyorsak o eylemden sorumlu olabiliriz. şÖyle bir örnek düşünün; yüksek bir uçurumun kenarında duran masum bir kişiye birisi itse, iten kişinin bu eyleminin yanlış olduğuna çok rahat karar veririz. İnsan olarak bu davranışı kınayacağımız gibi bir mahkemede hakim olma gibi bir vasfımız olsa, bu eylemde bulunan kişinin cezalandırılmasına rahatlıkla hükmedebiliriz. Fakat bir an için doğa yasalarının var olmadığı bir dünya hayal etmeye çalışın. Bu dünyada ileri itilen insanlar bazen geriye doğru geliyor veya yukarı doğru uçuyor da olsun; uçurumdan aşağı düşen insanlar bazen zemine çarpınca organları daha din oluyor veya düşmekten çok büyük haz alıp hiç zarar görmüyor da olsunlar... Böyle si bir ortamda iten kişinin ileri ittiği kişiye ne olacağını tahmin etmesi mümkün olamadığından bu eyleminden sorumlu olacağı düşünülemez. Sorumlu olmak ancak doğa yasaları varsa mümkündür. (Daha önce de dikkat çekildiği gibi doğa yasalarının olması gerekmesi bu yasaların tamamen zorunluluku yasalar olması gerektiği anlamını da taşımaz. Doğa yasaları olasılıkçı bir yapıya da sahip olabilir ama bu olasılıkçı yapı eylemlerin sonuçlarının tahmin edilemeyeceği kaotik bir yapı ortaya ıkartmamalıdır.)

İçin doğrusu doğa yasalarının değil de kaosun olduğu bir ortamda insan türünün ne yaşaması ne de herhangi bir dili öğrenmesi mümkün olurdu ve dili öğrenmek mümkün olamayınca imtihan olmaya yeterli bir akıl seviyesine ulaşmak da mümkün olamazdı. Fiillerin sonuçları değişince fiilleri, isimlendirilen nesnelere değişince nesne isimlerini belirlemek mümkün olmaz. Teist dinlerin metinlerinde Hz. Adem'in özelliklerinden özellikle dili

konuşabilmesine atıf yapıldığını da hatırlayalım; dil konuşabilme özelliğiyle “sorumlu insan” dünyadaki yerini almıştır (dili konuşabilmek için doğa yasalarının olduğu bir ortamda yaşamak gerekli şartlardan sadece birisidir).³³

Kısacası “bir imtihan dünyasında olduğumuza ve bu yüzden eylemlerimizden sorumlu olduğumuza” dair teist dinlerin temel iddiası ancak doğa yasalarının olduğu bir ortamda gerçekleşebileceği için doğa yasalarının var olması teistler açısından beklenecek bir durumken materyalist-ateistler için böylesi bir olguyu beklenecek kılan bir unsur mevcut değildir. Bu (3.3 maddesi altında dikkat çekilen) husus, evrenin rasyonaliteye uygun yapısının doğa yasalarının arkasında rasyonel, iradeli, bilinçli Allah'ın varlığıyla başarılı şekilde açıklandığı (3.1 maddesi altında dikkat çekilen) ve evrenin farklı alanları ile zaman dilimlerinde aynı doğa yasalarının geçerliliğinin teizmin tek Allah inancıyla başarılı şekilde açıklandığı (3.2 maddesi altında dikkat çekilen) hususlarıyla birleştirilince, doğa yasalarının varlığının teizmi materyalist-ateizme tercih etmemizi gerektirdiğini ifade eden delildeki sonuca ulaşılmaktadır.

---

33 2-Bakara Suresi 31.

3-EVRENDEKİ KEŞFEDİLEBİLİRLİK DELİLİ

Kalbimizin atışına sözüümüz geçmez ama yıldızlara ulaşır zihnimiz. Sonsuza kondurulmuş nokta kadar aciz ama noktalığımızda sonsuzu konuşacak kadar donanımlıyız. Evrenin müthiş büyüklüğü içinde Güneş sistemimiz bile bir nokta kadar, Dünyamız bu sistemin içinde, biz ise Dünyamız içinde bir noktacık hükmündeyiz. Bu kadar büyük bir acizlik içinde insan zihninin kapasitesine; düşünmesi üzerine düşünebilmesine, kendisinin hücrelerinin içine hatta atomun içine varıncaya kadar mikroya nüfuz edebilmesine, uzaydaki kuyruklu yıldızlar üzerine araç indirebilmesine, tüm evrenin başlangıcı hakkında Big Bang gibi teoriler üretebilmesine şaşırılmamak mümkün değil. Bu şaşkınlığımız tüm bunları mümkün kılan unsurları ele alıp irdeledikçe artar da artar.

Birçok bilim insanı daha önceki başlıkta ele alınan doğa yasalarının varlığı olgusunda olduğu gibi evrende keşfedilebilir unsurların mevcudiyetiyle ilgili olgunun kendisi hakkında da düşünmeden evrende keşif sürecine koyulurlar. Bu durumdaki bilim insanları ses telleri hakkında düşünmeden şarkı söyleyen şarkıcılar veya ayakları hakkında düşünmeden koşan atletler gibidirler; bunlar çoğu zaman şarkıları ve koşuları üzerine öylesine yoğunlaşırlar ki şarkı söylemeyi ve koşmayı neyin mümkün kıldığını düşünmek akıllarına bile gelmez. Ender olarak ses telleri hastalanınca veya ayakları sakatlanınca bunlar üzerine düşünseler de

bu daha ziyade hastalığı geçirmeye çalışmak amaçlı bir objeleştirme- dir. Ses tellerinin sesi nasıl oluşturduğu veya ayak fizyolo- jisinin detaylarına vakıf olma veya bu özelliklere nasıl sahip ol- dukları bu objeleştirmenin hedefi değildir. Aynı şekilde bilim insanları evrendeki özellikleri keşfetme çabasına giriştiklerinde, birçoğu bu keşfedilebilir yapının nasıl oluştuğu üzerine düşünme- den işlerine girişirler; fizikçi, Higgs parçacığının (Tanrı parçacığı diye de anılmaktadır) varlığı hakkında bilgi edinmeyi veya biyo- log hücre içindeki organellerin işleyişini çözmeyi hedefler. Fakat “Nasıl oluyor da bu parçacığı bulmamızı mümkün kılan matema- tiğin evrene uygunluğu mümkün olmuştur” veya “Nasıl oluyor da öyle bir evrendeyiz ki mikroskobu üretmemiz ve optik yasaları sayesinde hücre organellerini keşfetmemiz mümkün oluyor” so- rularını soranlar çok azınlıktadır (teist bilim insanları içinde bile).

Doğa yasalarının varlığı yanında evrendeki keşfedilebilirlik mümkün olmasaydı yine bilim yapmamız mümkün olmazdı. Ön- ceki başlıkta doğa yasalarının varlığının nasıl mümkün olduğuyula ilgili sorudan hareket ettik, burada ise evrenin nasıl keşfedilmeyi mümkün kılan unsurlar içerdiğiyle ilgili soru hareket noktamız olacaktır. (Doğa yasalarının var olması da evrendeki keşfedile- bilirliğin olmasının şartlarından birisidir; bu konu önceden ince- lendiğinden burada bunun dışındaki şartlar ele alınacaktır.) Bilim yapılırken evrende keşfedilebilirliğin olduğu ümidi ile bilimsel çaba gösterilir, fakat bilimsel çabaların sonuçları, evrende neleri keşfedebildiğimizi gösterse de, evrende nasıl böylesine keşifleri mümkün kılan bir yapı olduğu sorusunun cevabı değildir. Bu ko- nuyu ele aldığımızda da deneysel ve gözlemsel bilimin sınırların- dan çıkıp temeller üzerine bir değerlendirme faaliyeti olan felse- fenin alanına girmemiz gerekmektedir. Burada, teizmin, bilimi

mümkün kılan evrendeki keşfedilebilirlik olgusunu açıklama hususunda materyalist-ateizme tercih edilmesi gerektiğiyle ilgili bir delil sunacağım:

- 1- İnsanlar çok yüksek seviyedeki acizliklerine rağmen evrende oldukça önemli keşifler yapmaktadırlar.
- 2- Evrendeki keşfedilebilirlik ile ilgili bu olgunun açıklamasını ya teizm ya da materyalist-ateizm yapabilir.
- 3- Teizm evrendeki keşfedilebilirliği materyalist-ateizmden daha iyi açıklar:
  - 3-1- Çünkü evrendeki keşifleri mümkün kılan önemli bir unsur olan matematiğin evrene uygunluğunu daha iyi açıklar.
  - 3-2- Çünkü evrendeki keşifleri mümkün kılacak yasaların var olmasını daha iyi açıklar.
  - 3-3- Çünkü evrendeki keşifleri mümkün kılan aletlerin yapılabilecek olduğu bir evrende yaşıyor olmamızı daha iyi açıklar.
  - 3-4- Çünkü evrendeki keşifler için bu kadar önemli ipuçlarının, delillerin varlığını daha iyi açıklar.
- 4- Sonuçta teizm materyalist-ateizme tercih edilmelidir.

Bu argümanın birinci maddesi üzerinde teistlerle materyalist-ateistler çok rahatça uzlaşacaklardır. Evrenin büyüklüğü karşısında insanın konumunu ve insanın biyolojik yapısını inceleyen herkes insanın acizliğini rahatça anlar. Buna karşın evrenin milyarlarca ışık yılı uzaklığında olan biteni inceleyebilmek ve dünyadaki milyonlarca canlıyı sınıflayabilmek gibi bilimsel başarılar da bu aciz insanın başarılarıdır.

Bu kadar büyük bir acizlikle beraber milyarlarca ışık yılı uzaklığı ve etrafındaki milyonlarca canlıyı objeleştirip inceleyebilmek, teorilerle bu alanlara nüfuz etmek, teleskopla makroyu, mikroskopla mikroyu gözlemin konusu yapabilmek gibi yüksek önemdeki olgular -ki bu olgular evrende keşiflerin yapılabilmesi, yani bilimin yapılabilmesi demektir- bir açıklamaya muhtaçtır. (Ayrıca evrendeki keşfedilebilirlik özelliğinin bu duruma olanak vermesinin dışında insanın bu anlama faaliyetini nasıl gerçekleştirdiği de önemlidir. Bu önemli husus ise “fitrat delilleri” başlığı altında, özellikle akıl, irade ve bilinç ile ilgili bölümlerde ele alınacaktır.) Ancak tüm evrenin nasıl olup da böyle bir yapıda olduğunu açıklayan, tüm evren hakkındaki kuşatıcı görüşler bu durumu açıklayabilir. Bu müthiş olguyu açıklama hususunda, daha önceki önemli olgular hakkında olduğu gibi, rakip iki görüş karşımıza çıkmaktadır; bunlar teizm ve materyalist-ateizmdir.

Bu delilde de materyalist-ateistlerin itirazlarının yöneleceği madde üçüncü maddedir. Bir materyalist-ateist açısından üçüncü maddede sayılan hususları kabul etmek mümkün değildir. Çünkü bunlar kabul edildiğinde argümanın sonucu mantığın gereği olarak kabul edilmelidir. Burada sunulan delilin kritik maddesi üçüncü maddedir ve aşağıda bu kritik maddeyi oluşturan dört husus (3-1, 3-2, 3-3 ve 3-4’te belirtilen) incelenecektir. Bu ise bizi, argümanın dördüncü maddesi olan “teizmin materyalist-ateizme tercih edilmesi gerektiği” sonucuna ulaştırmaktadır.

3-1’in Değerlendirilmesi: Matematiğin evrene uyması sayesinde evrenin ilk dönemleri hakkında konuşabilmemiz, bilgisayarları kullanmamız, cep telefonlarımızın işlemesi, uzaya uydular göndermemiz gibi birçok önemli bilimsel keşif ve teknolojik icat gerçekleşmiştir. Evrendeki keşfedilebilirlik olgusunda matematiğin evrene uygun olmasının çok çok önemli bir yeri vardır.

(Aslında bu konuyu müstakil bir delil olarak ele almak bile mümkündür.) Bu olgu, matematiği evreni anlamada sürekli olarak kullanılan ama bu olgunun nasıl gerçekleştiğinin üzerinde gereğince düşünmemiş birçok fizikçinin gözünden kaçsa da kimi ünlü felsefeci, matematikçi ve fizikçiler bu olgunun kendisinin bir açıklamaya muhtaç olduğunu fark etmişlerdir. Ünlü matematikçi ve fizikçi Eugene Wigner'in "Mucizevi bir şekilde matematiğin dilinin fizik yasalarını formüle etmeye uygun olması, bizim anlamadığımız ve hak edecek bir şey yapmadığımız mükemmel bir hediyedir" diyerek bu olgu karşısındaki şaşkınlığını ifade etmiştir.³⁴ 20. yüzyılın en sofistike ateisti olarak gösterilmiş olan Antony Flew, doğanın matematiğe uygun yapıda olmasını, ateizmi terk edip Allah'ın varlığına inanmaya başlamasının sebepleri arasında saymıştır.³⁵ 17. yüzyıl bilimsel devriminin en önemli isimleri Descartes, Kepler, Galileo, Leibniz, Newton gibi isimler matematiği Allah'ın evreni yazdığı dil olarak görerek bu konudaki yaklaşımlarını sergilemişlerdir.

Matematik hakkında temelde iki farklı yaklaşım sergilenebilir. Bunlardan birincisi keşifçi yaklaşımdır; buna göre evren var olmadan da matematiğin gerçeklikleri geçerliydi ve mümkün olan herhangi bir evrende de matematik geçerlidir, yani " $3+7=10$ " ve " $11,13, 17$ asal sayılardır" gibi ifadeler bu evreni aşkın doğrulardır. Diğer yaklaşım icatçı yaklaşımdır; buna göre matematik insan zihninin bir ürünüdür, biz aksiyomlardan matematiği üretiriz, bu yüzden evreni aşkın olarak matematiğin geçerli oluşundan bahsetmek anlamsızdır. Matematik felsefecileri ve matematikçiler

34 Eugene Wigner, "The Unreasonable Effectiveness of Mathematics in the Natural Sciences", **Communications in Pure and Applied Mathematics**, Vol: 13, No: 1, Şubat 1960.

35 Antony Flew, **There Is A God: How The World's Most Notorious Atheist Changed His Mind**, Harper Collins, New York, 2007, s. 96-112.

arasında ciddi tartışmalara sebep olmuş bu konu hakkında -keşifçi yaklaşıma kendimi yakın hissetmekle beraber- bir görüşü savunmayacağım, kısaca iki görüş de burada sunulan argüman açısından değerlendirilecektir.

Eğer keşifçi yaklaşım doğruysa evrenden bağımsız olarak matematik geçerlidir demektir. Burada soyut objeler olan matematiksel objelerin nasıl olup da evrene uyduğu sorusu karşımıza çıkmaktadır. Matematiksel doğruların mevcudiyeti ile evrenin matematiksel yapıya uygunluğu (evrendeki keşfedilebilirlik için çok önemli olan) birbirinden bağımsız olgulardır. Matematiksel objeler tanımları gereği soyuttur, soyut yapıların ise en önemli özelliklerinden birisi nedensel ilişkiye girmemeleridir. Örneğin “ $3+7=10$ ” soyut matematiksel bir işlemdir, ne 3 sayısı ne 7 sayısı ne toplama işlemi ne de 10 sayısının kendisi nedensel olarak evrendeki bir şeyi belirler; sayıların kendisi ne cebinize 3 lira ne 7 lira koyar ne de bunun toplamı olan 10 lira koyar. Soyut matematik, evrendeki yapıları belirleyemiyorsa o zaman evrenden bağımsız olan matematiğin nasıl olup da evrene uyabildiği –bilimsel keşiflerin yapılabilmesi için çok önemli olan bu olgu- çok önemli bir soru olarak cevaplanmayı beklemektedir. Materyalist-ateist yaklaşımın buna verebileceği bir cevabı yoktur ve bu durumu şanslı bir tesadüf olarak açıklamak ise hiç de tatmin edici değildir. Diğer yandan teizm, Allah'ın evreni matematiksel yapıya uygun yarattığını ve böylece keşfedilmesini mümkün kıldığını söyleyerek matematiğin evrene uygunluğunu açıklayabilmektedir.

Eğer icatçı yaklaşım doğruysa bu yaklaşım matematiğin insan zihninin bir icadı olduğunu söyleyebilir ama evrenin insan zihninin bir icadı olduğunu elbette ki söyleyemez. Matematik sadece insan zihninin bir icadıysa, evrene uyması, insan zihninin

diğer bir icadı olan satrancın evrene uyması kadar anlamsız değil midir?³⁶ Peki, o zaman bilimi mümkün, evrendeki özellikleri keşfedilebilir kılan bu uygunluk nasıl oluşmuştur? Higgs parçacığının önce teorik olarak ortaya konulmasını düşünün, böylesi teorik bir başarıyı mümkün kılan matematiğin gücüdür. Bu teorinin rehberlik ettiği ve milyarlarca dolar harcanan çalışmalarla 48 yıl sonra ise Higgs parçacığı teorinin gösterdiği gibi bulunmuştur.³⁷ İcatçı yaklaşımı benimseyen materyalist-ateistler, bu tip bilimsel keşifleri mümkün kılan matematiğin evrene uygunluğu olgusunu mutlu bir tesadüfe bağlarsa bu yaklaşımı tatmin edici bulabilir misiniz? Böylesine bir uygunluğu ve evreni anlamada bu kadar maharetli öngörülerde bulunabilmenin matematikle evrenin anlaşılmasının sağlamasını, mutlu bir tesadüfe bağlamak veya bu durumu açıklanması gereksiz bir olgu olarak değerlendirmek hiç de tatmin edici değildir. İcatçı yaklaşımı benimseyen teistler ise evrenin matematikle buluşmasını Allah'ın buluşturmasının bir neticesi olarak görerek bu önemli olguyu açıklamakta bir sıkıntı çekmezler. Sonuçta evrende keşfedilebilir bir yapının olmasında çok önemli bir olgu olan matematiğin evrene uygunluğu, matematiğe karşı ister keşifçi ister icatçı yaklaşım benimsensin, teizm tarafından materyalist-ateizmden daha başarıyla açıklanabilmektedir.

3-2'nin Değerlendirilmesi: Evrendeki keşfedilebilirliği mümkün kılan öyle doğa yasaları vardır ki bu yasaların bu şekilde olmaması durumunda evrendeki özellikleri keşfetme hiç mümkün olamazdı. Görmeyi mümkün kılan optiğin yasaları buna örnektir.

36 Caner Taslamam ve Enis Doko, **Kuran ve Bilimsel Zihnin İnşası**, İstanbul Yayınevi, İstanbul, 2015, s. 79.

37 Caner Taslamam, "Tanrı Parçacığı: Felsefî Bir Değerlendirme", **Felsefe Dünyası**, No: 56, 2012, s. 78-93.

Bunun yanında evrende öyle yasalar vardır ki bunlar olmasa evrendeki keşiflerin bir kısmı mümkün olamazdı. Doppler etkisi ise buna örnek olarak verilebilir.

İnsan gözü birkaç santimetre karedir ama bu gözle koskoca evreni görürüz; Güneşimizden çok daha büyük yıldızları küçücük gözümüz yutar. Elbette bunda sihirli bir durum yoktur, fiziğin tarif ettiği optik yasalarının mevcudiyeti sayesinde çok çok büyük yapılar küçücük gözün içine girip görülür olurlar. Dikkat edin fizik, optiğin yasalarını tarif eder ama neden optik yasalarının var olduğu bir evrende bulunduğumuzu açıklamaz. Optik yasalar olmasa hiçbir bilimsel keşif mümkün olmazdı, hatta bu yasalar olmasa görme olamayacağından insan türünün varlığını sürdürebilmesinden bile bahsedilemezdi. Müthiş büyük evrende küçücük bir nokta olan insanın, tüm bu evren üzerine düşünebilmesini mümkün kılan unsurlardan birisi evreni görebilmesi, bu görebilmeyi mümkün kılan unsurlardan biriye optik yasalarının varlığıdır. Küçücük bir noktanın tüm uzaya yönelebilmelerini mümkün kılan böyle yasaların olmadığı bir evren mantiken mümkündür; doğa yasalarının bu şekilde var olması mantiken zorunlu değildir, nitekim ışığın olmadığı bir evrende optik yasalar hakkında konuşulamazdı ve hepimiz ışığın varlığının mantiken zaruri olmadığını biliyoruz.

Doppler etkisi sayesinde ise dalga özelliği gösteren bir varlığın uzaklaştığını mı yakınlaştığını mı anlarız. Bir sesin kaynağının uzaklaşıp uzaklaşmadığını bu etkiyle anlayabileceğimiz gibi trafik polislerinin aletleri bu etkiye dayanarak araçların hızını ölçer. Kozmolojinin çok önemli bulgularından biri olan evrenin genişlediği ile ilgili gözlemsel veri, bu etki sayesinde, milyarlarca ışık yılı uzaklıktaki galaksilerin birbirinden uzaklaştığı

tespit edilerek elde edilmiştir. Buna benzer yasaları kullanarak bilimsel birikim artar, fakat bilimin evrenle ilgili bu tip keşifleri için öncelikle böylesi yasaların mevcut olması lazımdır. Bilimsel çalışmaları takip edenler evrenin keşfedilmesini mümkün kılan buna benzer birçok yasanın mevcudiyetine tanıklık edeceklerdir.

Teizmin paradigmasına göre Allah, kendi kudret ve sanatının anlaşılmasına hizmet etmesi gibi sebeplerle evrendeki özellikleri keşfedilebilir kılmıştır ve bu paradigma içerisinde optik yasaların ve Doppler etkisinin bu amaca hizmet etmesinde şaşılacak bir şey yoktur. Fakat materyalist-ateist paradigma içerisinde evrenin bu yapıda olması hiçbir gayenin ürünü olarak değerlendirilmez, evrenin yasaları da süreçleri de gayesellikle ilgisizdir. O zaman bu kadar farklı yasanın evrendeki özelliklerin keşfedilmesi sürecine böylesine hizmet etmesinin, teizmin ifade ettiği gibi gayesel bir düzenleme mi yoksa materyalist-ateistlerin ifade ettiği gibi mutlu bir tesadüf mü olduğu şıklarıyla karşı karşıyayız. Bu sorunun cevabını şu soruyu cevaplayarak da verebiliriz: Bahsedilen yasaların evrendeki keşiflere böylesine hizmet etmelerine bir teist mi bir materyalist-ateist mi şaşırmalıdır? Kimin paradigması içinde mevcut durum daha az şaşılacak bir durumsa doğru olması daha muhtemel açıklama odur. Burada teist açısından şaşkınlık gerektiren bir durum yoktur, materyalist-ateist açısından ise bu kadar büyük acizlik içinde insanın uçsuz bucaksız evrenle ilgili çok önemli keşifler yapabilmesi için bu kadar çok imkan çıkması çok şaşırılması gereken bir durumdur. Evrendeki keşfedilebilirliğin böylesi birçok yasanın varlığına bağlı olmasıyla ve bu yasaların var olup da evrendeki keşiflere bu kadar katkı sunmalarıyla ilgili muhteşem olguyu anlamamıza teist paradigma makul

bir açıklama sunuyorken materyalist-ateist paradigma bir açıklama sunamamaktadır.

3-3'ün Değerlendirilmesi: Matematiğin evrene uyması ve doğa yasalarının evrendeki keşiflere birçok imkan sunmalarının yanında evrendeki keşifleri mümkün kılan diğer çok önemli bir unsur bilimsel faaliyetlerde kullanılan aletlerdir. Örneğin teleskop ile mikroskobu ele alalım: Teleskop ile çok uzaklar hakkında bilgi edinmek mümkün oldu ve önce Güneş sistemimiz sonra ise evrenin çok daha uzak noktaları bilimsel keşiflerin objesi haline geldi. Mikroskop ile ise mikro dünyaya nüfuz edilebildi, çağdaş biyolojinin bugünkü haline gelmesini mümkün kılan en önemli icat mikroskoptur denebilir.³⁸

Evrendeki keşifleri mümkün kılan en önemli sebeplerden birisi böylesi aletlerin üretilmesidir. Tüm bu aletler, bu tip aletlerin üretilmesinin mümkün olduğu bir evrende yaşamamız sayesinde üretilmektedir. İnsan ne kadar kabiliyetli olursa olsun, matematik evrene ne kadar uyumlu olursa olsun, doğa yasaları keşiflere ne kadar yardım ediyor olursa olsun, diğer yandan bu evrenin hammaddeleri hiçbir şekilde camın üretilmesine olanak tanımıyor olsaydı böylesi bir evrende teleskop ve mikroskop üretiminden bahsedemezdik. Bunun dışında evrenin hammaddeleri izin vermese ne bilgisayarlar ne uydular ne de parçacık hızlandırıcıları üretilbilirdi... Burada şu soruyu sormamız gerekir: Nasıl oluyor da öyle bir evrende yaşıyoruz ki evrenin bize sunduğu hammaddeler, evrendeki keşiflerde çok önemli roller üstlenecek

38 Mikroskobun sebep olduğu bilimsel devrim için bakınız: Catherine Wilson, **The Invisible World Early Modern Philosophy and the Invention of the Microscope**, Princeton University Press, Princeton, 1995.

araçlar yapmamıza olanak tanımaktadır? Teizmin sunduğu anlayış açısından evrendeki keşifleri mümkün kılacak aletlerin yapılabilmesinin mümkün olmasında da şaşılacak bir durum yoktur. Materyalist-ateizm açısından bu durum da mutlu bir tesadüftür. Burada da teizmin, bilimsel keşiflerin yapılabilmesinin koşullarının mümkün olduğu bir evrende yaşıyor olmamıza materyalist-ateizmden daha iyi bir açıklama sunduğuna tanıklık ediyoruz.

3-4'ün Değerlendirilmesi: Evrendeki keşfedilebilirliği sağlayan diğer önemli bir unsur, önemli keşiflerin yapılmasını sağlayacak birçok önemli ipucunun ve delilin evrenin bir yerlerinde keşfedilmeyi bekliyor olmalarıdır. Buna örnek olarak kozmik fon radyasyonunu ve canlıların vücudunda mevcut olan karbon atomunun izotopu radyokarbonu verebilirim.

Kozmik fon radyasyonu 20. yüzyılda bulunmuştur; bu radyasyon, bütün evrene yayılmıştır, Big Bang teorisini doğrulamaktadır ve evrenin ilk dönemleri hakkında önemli keşifleri sağlamıştır. Evrende bir noktacı hükümünde olan insanın, bütün evrenin kökeni hakkında konuşabilmesinde ve ilk dönemleri hakkında keşiflerde bulunmasında böylesi bir ipucuna sahip olunması önemli rol oynamıştır. Radyokarbon, canlıların vücudunda bulunan karbon atomunun bir izotopudur; bu izotopun sahip olduğu fiziki özellikler sayesinde arkeolojik kazılarda bulunan hayvan ve bitki fosillerinin, ağaç parçalarının, derilerin tarihlenmesi mümkün olabilmektedir. Bu tarihlendirme işlemi canlı türlerinin kaç yıl önce dünyamızda yaşadıklarını ve arkeolojik kazıda bulunan medeniyetlerin kaç yıl önce dünya sahnesinde yer aldıklarını anlayabilmemizde önemli rol oynamıştır. Evrendeki keşiflerle ilgili süreçte

bunlara benzer birçok ipucu değerlendirilmiştir. Bilim bu ipuçlarından hareketle hedefine yönelir ama “Neden evrendeki keşifleri mümkün kılan böylesine ipuçları var” sorusu, bu ipuçlarından faydalanılmasından bağımsız olarak cevaplanmayı beklemektedir. Sorumuzu şu şekilde de sorabiliriz: Çok aciz bir canlı türü olmamıza rağmen evrende çok önemli keşifler yapmamızı sağlayan ipucu ve delillerin evrende mevcut olmasının açıklaması nedir? Bu durumu, bilinçli bir düzenlemenin neticesi gören teizm, bu hususta da materyalist-ateizmden daha başarılı bir açıklama sunmaktadır.

Kuran’ın evren üzerine düşünmeye sevk eden yüzlerce ayeti, teizm açısından evrendeki keşfedilebilirliğin, neden beklenen hatta arzu edilen bir husus olduğunun en güzel örnekleridir. Evrendeki keşfedilebilirlik olgusu evreni tanımayı, bu ise Allah’ın kudret ve sanatını daha iyi kavramayı sağlamaktadır. Bu ayetlerin insanlara hitap ettiği dönemde evrende keşifler yapılmasını önemseyen bilimsel bir kültürün yaygın olmadığı da hatırlanmalıdır. Kuran’ın evren üzerine düşünüp sonuçlar çıkarmaya teşvik eden ayetlerine örnek:

Üzerlerindeki göğü nasıl yaptığımıza bakmazlar mı; onu süsledik, onun hiçbir eksikliği de yok. Ve yeryüzünü nasıl yaydık; ona dağlar yerleştirdik ve gönül açan her türü yetiştirdik.³⁹

Kısacası evrendeki keşfedilebilirlik; matematiğin evrene uygunluğu (3-1), bazı doğa yasalarının keşifleri mümkün kılması (3-2), keşifleri mümkün kılan aletlerin yapılabildiği bir evrende yaşıyor olmamız (3-3) ve bu keşifleri mümkün kılan birçok ipucu

39 50-Kaf Suresi 6-7.

ile delilin var olması (3-4) gibi birçok olgunun birleşimiyle mümkün olmaktadır. Evrendeki böylesine bir keşfedilebilirlik özelliğinin varlığı, materyalist-ateizm açısından hiç beklenmeyecek bir durumken, bu durumun bilinçli bir şekilde oluşturulduğunu ifade eden teizm açısından bunda beklenmeyecek bir durum yoktur. Sonuçta evrendeki keşfedilebilirliğin (bilimin yapılabilmemesinin) nasıl mümkün olduğunu gösterme gibi önemli bir konuda daha iyi açıklama sunduğu için teizm materyalist-ateizme tercih edilmelidir. Artan bilgimiz bizim gücümüzü gösterir ama aynı zamanda bize acizliğimizi haykırır; burada sunulan argüman bu durumun neden paradoksal olmadığını açıklamaktadır. Çünkü Allah'ın sınırsız gücü ve müthiş yaratışları karşısında aciziz ama yaratıcımız evrendeki özellikleri böylesine keşfedilebilir kıldığı için uçsuz bucaksız evrendeki noktacık hükmünde olan varlığımız ve acizliğimize rağmen evrende önemli keşifler gerçekleştiriyoruz.

4-EVRENİN POTANSİYELİ DELİLİ

Ne kadar maharetli olursanız olun herhangi bir şeyden ancak o şeyin potansiyelinin imkan tanıdıklarını oluşturabilirsiniz. Bir şeyin potansiyeli, o şeyin olması mümkün olan bütün hallerini ifade eder. Örneğin bir kutudan çıkan legoları düşünün; bu legolardan oyuncak bir araba, bir ev, bir zürafa yapabilirsiniz fakat dünyanın bütün en akıllı insanları bir araya da gelse bu legolardan gerçek bir araba, bir ev, bir zürafa yapılamaz. Çünkü bir kutudan çıkan legoların potansiyelinde gerçek bir araba, bir ev, bir zürafa olmak yoktur. Bu legoları mümkün olan ne kadar birleştirme şekli olursa olsun bunların hiçbirisi gerçek bir arabaya, eve, zürafaya karşılık gelmemektedir. Aynı şekilde içinde bulunduğumuz evrenin potansiyelinde olmayan bir şeyin bu evren içinde ortaya çıkması da mümkün değildir.

Duyu organlarımızla algıladıklarımız, içinde bulunduğumuz evrenin potansiyeli hakkında bilgi edinmemizi sağlamaktadır: Yıldızlar da, gezegenler de, su da, yüz binlerce bitki türü de, balık çeşitleri de, kuşlar da, böcekler de, arabalar da, bilgisayarlar da, farklı müzik türleri de, kebaplar da evrenin potansiyelinde var olmasalardı şu anda bunları göremiyor, duyamıyor, tadamıyor, hissedemiyor olurduk. Fiziğin ortaya koyduğu tabloya göre evren kuarklar gibi parçacılardan oluşmaktadır ve bunların birleşimiyle kimyadaki periyodik tabloda ortaya çıkan

element sayısı 120'nin altındadır (bunların bir kısmı doğal olarak bulunmaz, laboratuvar üretimidir). Bu hammaddeyle tüm bu sayılanlar, yıldızlardan müzik türlerine kadar çeşitliliğiyle evrendeki her şey oluşmaktadır; adeta lego kutusunda olanlar bunlardır ve bu legoların birleşme, ayrışma, yeniden birleşme, hal değiştirme gibi süreçleriyle evrende gözlediğimiz her şey oluşmaktadır. Eğer evrendeki hammadde tüm bu sayılanları ortaya çıkaracak potansiyeli içinde taşımasaydı sayılanların hiçbiri var olamazdı. Birçok kişi üzerinde durmamış olsa da evrenin böylesine bir potansiyele nasıl sahip olduğu cevaplanması en önemli sorulardan birisidir.

Bu hususta cevaplanması çok mühim şu soru karşımıza çıkmaktadır: İçinde yaşadığımız evrenin bu kadar büyük bir çeşitliliği, güzelliği, akıllı, makineyi, besteyi potansiyelinde taşıyor olmasının açıklaması nedir? Evrenin taşıdığı bu potansiyel üzerine yapılacak değerlendirmelerin, bizi Allah'ın varlığıyla ilgili çok önemli bir delile ulaştıracağı kanaatindeyim. Bu delilin önemli bir özelliği bilimsel herhangi bir bulgudan bağımsız olmasıdır. Yani kuantum teorisi, izafiyet teorisi, evrim teorisi gibi herhangi bir teorinin tamamen yanlışlandığını veya önemli değişikliklere maruz kaldığını farz ettiğimizde bile bu argüman hiç etkilenmez. Çünkü bu delilde bilimsel bir teoriden hareket etmeden felsefi bir argüman ileri sürülmektedir. Herhangi bir teorinin doğru veya yanlış olması yıldızların, dünyamızın, çayın ve Mozart'ın eserlerinin bu evrenin potansiyelinde var olduğu gerçeğini değiştirmez. Örneğin izafiyet teorisinin formülleri ister doğru olsun, isterse bir gün bu formüllerin yanlış olduğu gösterilsin, bu farklı durumların hepsinde, çayı veya Mozart'ın bestelerini mümkün

kılan potansiyel evrende mevcut olmasaydı bunların var olamayacağını rahatlıkla söyleyebiliriz.

Bu evrende, evrenin potansiyelinin mümkün kıldıklarından başka bir şey çıkamayacak olması mantığın gereğidir ve duyu organlarımızla algıladığımız her şey bize evrenin potansiyelini göstermektedir. Hatta birisi duyu organlarıyla bu algıladıklarımızın birer hayal olduğu gibi hastalıklı bir şüpheyi ortaya atacak olsaydı yine zihnimizde nasıl bu kadar farklı hayalin var olduğu, nasıl olup da tüm bu sayılanlara benzer hayallere zihnimizin sahip olduğu, yani zihnimizde bu kadar farklı hayalin algılanmasını sağlayan potansiyelin nereden geldiği yine bir açıklamaya ihtiyaç duyardı. Sonuçta burada aktaracağım delili özel yapan hususlardan biri budur; bilimsel teorilerle ilgili köklü değişikliklerde hatta bu evrenin bir hayal olduğu gibi en uç şüphelerde bile bu argümanın savunulması mümkündür. Şimdi “evrenin potansiyeli delili” olarak adlandırdığım bu delili sunmaya geçiyorum:

- 1- Evrenimiz cansız ve canlı varlıkları, teknolojik ve sanatsal üretimleri ortaya çıkaran bir potansiyele sahiptir.
- 2- Evrenin potansiyeli ile ilgili bu olgunun açıklamasını ya teizm ya da materyalist-ateizm yapabilir.
- 3- Teizm evrenin potansiyelini materyalist-ateizmden daha iyi açıklar:
  - 3-1- Çünkü evrenin bu kadar yüksek oranda çeşitliliği potansiyelinde barındırması teizm açısından beklenir bir olgudur.
  - 3-2- Çünkü evrenin “güzel” olarak nitelendirdiğimiz yapıları ve sanatsal ürünleri potansiyelinde barındırması teizm açısından beklenir bir olgudur.

3-3- Çünkü evrenin akla uygun yapıyı ve mevcut kapasitesiyle insan aklını potansiyelinde barındırması teizm açısından beklenir bir olgudur.

3-4- Çünkü evrenin irade ve bilinci potansiyelinde barındırması teizm açısından beklenir bir olgudur.

4- Sonuçta teizm materyalist-ateizme tercih edilmelidir.

Bu argümanın birinci maddesi hepimizin gözlediği bir olguya atıf yapmaktadır. Hepimiz bu evrende birçok maden gibi cansız varlık çeşitliliğini, birçok hayvan gibi canlı varlık çeşitliliğini, birçok elektronik alet gibi teknolojik üretim çeşitliliğini ve birçok şarkı gibi sanatsal üretim çeşitliliğini gözlemliyoruz. Eğer evrenimiz bunları oluşturacak potansiyele sahip olmasaydı bunların oluşamayacak olması mantığın gereğidir, bu konuda materyalist-ateistler ve teistler arasında bir farklılık olduğundan bahsedilemez.

Evrenin bu kadar çeşitliliği potansiyelinde taşıması olağanüstü bir durumdur. Etrafımızda uçan kuşlardan elimizdeki camdan bardağa, cebimizdeki telefonda fondaki Mozart'ın melodisine kadar deneyimlediğimiz tüm bu olgular evrenin potansiyelinin bunları mümkün kılması sayesinde var olmuştur. Daha önceki argümanlarda ele alınanları olduğu gibi bu kadar temel bir meseleyi de ancak tüm evren hakkında açıklama getirme iddiasındaki ontolojik yaklaşımlar açıklayabilir. Daha öncekilerde olduğu gibi bu konuda da iki rakip yaklaşım karşımıza çıkmaktadır; bunlar teizm ve materyalist-ateizmdir.

İleri sürülen bu delilde materyalist-ateistlerin kabul etmeyecekleri madde üçüncü maddedir. Çünkü bu maddenin doğru olması halinde teizmin materyalist-ateizme tercih edilmesi gerektiğine dair sonuç çıkacaktır. Görüldüğü gibi burada sunulan delilde

odaklanması gerekli olan üçüncü madde kritiktir ve bu madde- nin alt-maddeleri olarak ifade edilen dört husus (3-1, 3-2, 3-3 ve 3-4'te belirtilen) aşağıda irdelenerek buradaki iddia savunulacaktır.

Bu argümanda kullanılan metodoloji, yani hangi görüşün doğru olması halinde mevcut gözlediğimiz durum daha beklenirse, doğru olması en muhtemel görüşün o olduğu hususunda bunu delil kabul etmek, güncel hayatta çokça kullandığımız bir akıl yürütme şeklidir. Örneğin Emre ile Cengiz'in kendileri için çok önemli bir yarışa girdiğini düşünün, siz yarış bittikten biraz sonra yarış alanına gelmiş olun; eğer Emre'yi çok sevinçli Cengiz'i üzgün görürseniz Emre'nin yarışı kazandığına, yarışı kimin kazandığını görmeden ve duymadan, hükmedebilirsiniz. Çünkü Emre yarışı kazandıysa sevinçli olmasının ve Cengiz kaybettiyse üzgün olmasının beklendiğini ve bunun aksi durumda Emre'nin üzüntülü ve Cengiz'in sevinçli olmasının beklendiğini bilirsiniz. Bu bilginizle Emre'nin sevinçli Cengiz'in üzgün olduğunu gördüğünüzde yarışı Emre'nin kazandığı kanaatine ulaşırsınız. Burada kullanılan akıl yürütme şekli de tam olarak böylesine sıkça kullandığımız bir akıl yürütme şeklidir; mevcut durumu hangi görüşün doğru olması durumunda bekliyorsak, bu durumun gözlenmesi o görüş için delil hükmündedir.

3-1'in Değerlendirilmesi: Evrenimizin birçok farklı galaksi- sindeki yıldızlar ve gezegenler gibi çeşitli yapıların yanında dün- yamızda erişme mesafemizde birkaç milyon canlı türü bulun- makta. Bu canlıların beden yapılarında ve beslenme, korunma gibi davranışlarında müthiş çözümler ve çeşitlilik mevcut. İnsan- ların teknolojik üretimleri de en basit ev aletlerinden en karmaşık ulaşım araçlarına kadar çok çeşitlidir. Bunların yanında resimden

sinemadan müziğe kadar farklı sanat dallarındaki üretimlerde çeşitliliğe de hepimiz tanık olmaktadır.

Bir an bu kadar çok çeşitliliğin bu evrende ortaya çıkmış olduğunu bilmediğimizi farz edelim ve şu soruyu soralım: Bir materyalist-ateist açısından mı bir teist açısından mı böylesine bir çeşitliliğin oluşmasına potansiyeli izin veren bir evrende olmamız beklenecek bir durumdur? Bu görüşlerin hangisinin evren tasavvuru açısından evrenin potansiyelinin böylesine bir çeşitliliğin ortaya çıkmasına imkan tanınması daha muhtemelse, o görüşün diğerine tercih edilmesi gerektiği sonucuna ulaşabiliriz. Teizme göre Allah, evrene sahip olduğu potansiyeli vermiştir, yani bu evren gayesel olarak yaratıldığı için bu evrenin böylesine bir çeşitliliğin oluşumuna olanak verecek potansiyele sahip olmasında şaşılacak bir durum yoktur. Evrenin bu potansiyele sahip olması sayesinde evrende Allah'ın kudret ve sanatının delilleri gözükmekte, ayrıca insanların nimetlenmelerinin ve imtihanlarının bir parçası olan teknolojik ve sanatsal üretimler açığa çıkmaktadır. Fakat diğer yandan materyalist-ateizmin evren görüşüne göre madde gayesiz, pasif bir varlıktır; böylesi bir varlığın çeşitliliğe yol açmasını beklenir kılacak hiçbir neden yoktur. Bu argümanın geçerli olması için teizmin evren görüşünde böylesi bir çeşitliliğin ortaya çıkmasının beklenir olmasına karşı materyalist-ateizmin evren görüşü açısından böylesi bir çeşitliliğin ortaya çıkmamasının beklenir olmasına bile gerek yoktur; materyalist-ateizm açısından böylesi bir çeşitliliğin çıkmasının beklenir olmaması yeterlidir. Materyalist-ateizm açısından evrenin potansiyelinin böylesine bir çeşitliliğin oluşumunu olanaklı kılmasının beklenir olmadığı açık olduğuna göre evrende gözlediğimiz çeşitlilik teizmin lehine bir delil oluşturmaktadır.

3-2'nin Değerlendirilmesi: Evrenin potansiyelinde “güzel” olarak nitelendirdiğimiz birçok yapının bulunması özel olarak odaklanmayı hak edecek kadar ilginç bir fenomendir. “Güzel” olarak nitelendirdiğimiz varlıklar renklerden, hayvanlar dünyasından, insanların sanatsal üretimlerine kadar geniş bir alanda karşımıza çıkmaktadır. Burada, insanların sanatsal üretimlerinin bu argüman açısından doğadaki güzelliklerden hiçbir farkı olmadığına dikkat edelim: Evrenin potansiyeli izin vermeseydi kelebeğin kanadı ortaya çıkamayacağı gibi evrenin potansiyelinde notalar mevcut olmasaydı Itri'nin besteleri de ortaya çıkamazdı. Bir şeyi “güzel” olarak nitelendirdiğimizde neyi kastettiğimize odaklanarak “güzel” olarak nitelendirdiklerimizin vasıflarını anlayabiliriz: “Güzel” olarak nitelendirdiğimiz; kendisine çeken, değerli olarak gördüğümüz ve üreticisini takdire sebep olan bir varlıktır. “Güzel”in tam olarak ne olduğu felsefi açıdan burada girilemeyecek kadar zor bir tartışmadır fakat anlaşılması bu kadar zor bir kavram olmasına rağmen “güzel” kavramını eş seçerken de yemek seçerken de elbise seçerken de mobilya seçerken de kullanırız... (Bu zor kavramı bu kadar kolay kullanmamız, insan fitratının bu kavramı kullanacak şekilde yaratıldığının bir göstergesidir.)

Burada sorumuzu şöyle soralım: Teizmin evren anlayışında mı “güzel” olarak nitelendirdiğimiz birçok varlığın ortaya çıkması beklenir bir durumdur, materyalist-ateist görüşün evren anlayışında mı “güzel” olarak nitelendirdiğimiz birçok varlığın ortaya çıkması beklenir bir durumdur? Sanatın en etkili dallarından müziği ele alalım. Itri'nin veya Bach'ın bestelerinin tesadüfen, bir sanatçının gayesel-sanatsal üretimleri olarak olmadan ortaya çıkmalarının mümkün olup olmadığıyla ilgili soruya sanatsal sezgilerini kullanan herkes koro halinde “Hayır, mümkün

değildir” cevabını verecektir. Peki, evrenin potansiyelinde müziğin varlığını mümkün kılacak şekilde notaların var olmasını, üstelik bu notaların potansiyelinde hem Itri'nin hem Bach'ın hem de yüz binlerce sanatçının farklı bestelerinin ortaya çıkmasını mümkün kılacak bir potansiyelin var olmasını; teizmin öngördüğü şekilde evrene bu potansiyelin bilinçli bir şekilde verilmesi olarak mı, yoksa materyalist-ateizmin öngördüğü şekilde mutlu bir tesadüf olarak mı değerlendirmek daha iyi bir açıklamadır? Itri'nin tek bir bestesinin oluşumunu tesadüfe atfetmeyen sezgilerimizin, evrenin potansiyelinin müzik gibi muhteşem bir meyvenin ortaya çıkmasına olanak tanınmasını hiçbir şekilde tesadüfe atfetmemesi gerekir.

Teizm açısından insanların “güzel” olarak nitelendirdiklerinden zevk alabilmeleri için Allah'ın evrene böylesi bir potansiyeli koyduğunu düşünmek mümkündür. Daha da önemlisi, evrende yaratılan varlıkları insan incelerken değerli bulması, ayrıca Yaratıcısını takdir etmesi için Allah'ın evrende “güzel” olarak nitelenecek varlıkların ortaya çıkmasına sebep olacak potansiyeli (ayrıca insan fitratında “güzel” algısını) yaratması beklenecek bir durumdur. “Güzel” olanın, değerli bulunduğunu ve yaratıcısının üreticisinin takdir edilmesine sebep olduğunu hatırlayın. Fakat materyalist-ateizm görüşünde, evrende “güzel” olarak nitelendirdiğimiz bu kadar farklı varlığın ortaya çıkmasını beklenir kılacak hiçbir unsur mevcut değildir.

3-3'ün Değerlendirilmesi: Evrende aklın anlamasına uygun bir yapı ve müthiş ürünler ortaya koyan insan akli vardır. Daha önce görüldüğü gibi aklın anlamasına uygun yapı, doğa yasalarının varlığı sayesinde oluşmuştur; yasaların var olması da evrenin

potansiyelinin bir sonucudur. Bu hususa “yasaların varlığı delili” ile ilgili kısmın 3-1 maddesinde dikkat çekildiği ve neden bu durumun teizmi desteklediği gösterildiği için bu hususu burada tekrarlamayacağım. Fakat bu durumun “evrenin potansiyeli” açısından ele alınmasının mümkün olduğunu göstermek için bu hususa burada da dikkat çektim.

Ayrıca insan aklının var olabilmesi ve bu kadar çok teori ile teknolojik üretim gerçekleştirebilecek kapasitesinin olması da evrenin bunu mümkün kılan potansiyeli sunması sayesinde gerçekleşmiştir. Matematikteki asal sayılarla ilgili teoremlerden kuantum teorisine, yüksek kapasiteli bilgisayarlardan uzaya gönderilen uydulara, inşaat teknolojilerinden tıp teknolojilerine kadar tüm insanlığın üretimlerinin hepsi, evrenin potansiyelinin insana akılla ilgili böylesi bir kapasite sunması sayesinde oluşmuştur. Evrenin başta potansiyelinde olmayan hiçbir şey ortaya çıkamaz; nötron yıldızları ve kelebekler buna dahil olduğu gibi aklımızın ürünleri olan asal sayılarla ilgili teoremlerimiz de buna dahildir. İnsanların akıllarıyla yaptıkları keşiflere ve icatlara (buradaki yaklaşıma göre her “icat” dediğimiz potansiyelde mevcut olanın keşfidir) o kadar odaklanmaktayız ki bunların, üretimlerinden önce evrenin potansiyelinde bize hediye edilmeleri sayesinde mümkün oldukları gibi önemli bir hususu gözden kaçırabiliyoruz.

“Nasıl oluyor da evrende, aklın yüksek kapasitesiyle ortaya çıkmasına sebep olan böylesi bir potansiyel mevcuttur” şeklindeki sorunun cevaplanmasının olağanüstü önemde olduğunu saptamamız gerekmektedir. İnsanın tüm acizliğine karşın aklıyla gerçekleştirebildikleri düşünüldüğünde inanılmaz bir tablo karşımıza çıkar. Teizme göre Allah, ezeli ve akıl sahibi bir varlık olduğu için

akıl ezeli bir unsurdur, Allah akılla ilgili kapasitenin ortaya çıkacağı potansiyeli de evrene yerleştirmiştir ve insanın da bu evrendeki hammaddeden bu özelliğiyle yaratılmasında beklenmeyecek bir durum yoktur. Ayrıca insanın akıl kapasitesi Allah'ın varlığını, kudret ile sanatını bilmesini ve imtihan olmasını mümkün kıldığı için böylesi bir özelliğin ortaya çıkacağı potansiyelle evrenin yaratılması bir teist açısından beklenecek bir durumdur. (Bu kitabın fitratla ilgili kısmındaki 10. delil olan “akıl delili” de bu konuyla ilişkili olduğu için bu hususla ilgili orası da okunmalıdır.) Fakat materyalist-ateizm açısından akılsız, pasif, gayesiz bir varlık olan evrenin hammaddesinde akılla ilgili böylesi bir potansiyelin nasıl olup da var olduğunu izah etmekte büyük güçlük vardır. Sonuçta evrenin sahip olduğu potansiyelin, hem evrenin akla uygunluğunu hem de mevcut kapasitesiyle aklın ortaya çıkışını nasıl mümkün kılabildiğini açıklamakta teizm materyalist-ateizmden çok daha başarılıdır.

3-4'ün Değerlendirilmesi: İrade ve bilinç insanı insan yapan en temel özelliklerdir; evrenin potansiyelinin bunların ortaya çıkışını nasıl mümkün kıldığını anlamakta bir materyalist-ateist açısından büyük güçlükler vardır ama irade ve bilinci ezeli Allah'ın ezeli özellikleri olarak gören teistler burada da bir güçle karşılaşmazlar. Bu husus bu kitabın 11. ve 12. delillerinde ele alınacağı için burada tekrara düşmemek için bunları geçiyorum. Fakat bu hususun evrenin sahip olduğu potansiyelle de ilgili olduğuna dikkatlerinizi çekmek istiyorum.

Bu delili önemli kılan özelliklerden bir tanesi doğadaki yapıların yanında insanların bilimsel, teknolojik ve sanatsal üretimlerini

de Allah'ın varlığıyla ilgili bir delilin objesi kılmasıdır, çünkü bunların evrenin potansiyelinde mümkün kılınması (evrenin bu potansiyelle yaratılması) sayesinde insanlar bunları üretebilmiştir. Bu yaklaşım bilim insanlarının ve sanatçıların yaptığını küçültmediği gibi bilakis arttırır, çünkü bu bakış açısına göre bilim insanları ve sanatçılar Allah'ın evrene potansiyel olarak koyduğu zenginliği keşfetmemize her üretimleriyle -bunu bilerek veya bil-meyerek de olsa- katkı sağlamaktadırlar. Allah tüm tasarımların ezeli sahibidir, Allah yaratıcı tasarımcıdır; bilim insanları ve sanatçılar ise keşfedici tasarımcılardır.

Kısacası evrende tanık olduğumuz her şey, evrenin bunları mümkün kılan bir potansiyele sahip olması sayesinde var olmuştur. Evrendeki muazzam çeşitlilik, “güzel” olarak nitelendirdiğimiz manzaralardan sanatsal üretilere tüm varlıklar, akla uygun yapı ve mevcut kapasitesiyle insan aklı, ayrıca irade ve bilinç gibi özellikler hep evrenin bunları mümkün kılan bir potansiyeli sunması sayesinde var olmuşlardır. Böylesine bir potansiyel, teizm açısından beklenecek bir durumdur, materyalist-ateist görüşün içinde ise böylesi bir potansiyeli beklenir kılacak hiçbir unsur yoktur. Bu ise teizmi materyalist-ateizme tercih etmemiz gerektiğiyle ilgili argümandaki sonuca bizi ulaştırmaktadır.

5-YASALARIN VE SABİTLERİN HASSAS AYARI DELİLİ

Tasarım delili (teleolojik, gaye, nizam, inayet veya ihtira delili gibi isimlerle de anılır) ile varlıklardaki düzen ve gaye gibi unsurlardan yola çıkılarak bu varlıkların Tasarımcısının varlığına ve bu Tasarımcının kudreti, bilgisi, hakimiyeti gibi sıfatlarına ulaşılr. Allah'ın birçok sıfatı tasarım delili ile temellendirilir. İçinde yaşadığımız muhteşem evren; galaksilerinden gezegenlerine, atmosferinden rüzgarlarına, çiçeklerinden balıklarına, kuşlarından böceklerine kadar birçok varlık türünü ve değişik fenomeni barındırmaktadır. Evrendeki tüm bu varlıklardan ve fenomenlerden hareketle, bunları yaratan bilinçli bir Yaratıcıyı delillendirmek çok eskiden beri kullanılan bir yöntemdir. Böylesi bir yaklaşımın binlerce yıllık tarihi olmasının yanında, bu yaklaşımın eski dönemlerde Epikurus ve Lucretius gibi, yakın dönemlerde ise Hume ve Kant gibi eleştirmenleri olmuştur. Diğer yandan Platon'dan İbn Rüşd'e, Thomas Aquinas'tan Leibniz ve Newton'a kadar birçok ünlü düşünür bu delili çeşitli şekillerde savunmuşlardır. Allah'ın yarattıkları üzerinde düşünmeye, bunlardan sonuçlar çıkarmaya yönelik yüzlerce Kuran ayetini hatırladığımızda, evrendeki çeşitli varlıklardan ve oluşumlardan hareketle Allah'ın varlığını ve sıfatlarını temellendiren tasarım delilinin, İbn Rüşd'ün nitelendirdiği gibi "Kuran delili" olduğunu da söyleyebiliriz.

Materyalist-ateizmin ve pozitivism, post-modernizm gibi akımların yükselişiyle, tasarım delil(ler)inin geçersiz olduğu, evrenin tesadüflerin neticesinde meydana geldiği görüşü oldukça taraf-tar bulmuş ve tasarım delili eski popülerliğini kaybetmiştir. Fakat özellikle 20. yüzyılda fizik alanında gerçekleştirilen bilimsel gelişmeler, bu delilin yeniden canlanmasına sebep olmuştur. Modern bilimin verileriyle, dünyadaki canlılığın oluşmasını evrendeki çok çok hassas ayarlara (fine tuning) borçlu olduğumuzu öğrendik. Bu yeni verilere dayalı tasarım delilleri, sırf analogilere (benzetmelere) dayanmamakta, olasılık hesabı gibi matematiksel yaklaşımlarla ifade edilebilmeleri de mümkün olmaktadır.⁴⁰ Kitabın bu bölümünde, bu hassas ayarlardan doğa yasaları ve sabitlerle ilgili olanlara dikkat çekilip “yasaların ve sabitlerin hassas ayarı delili” savunulacaktır. Burada ele alınan hassas ayarlar evrene içkin, evrenin her bölgesinde aynı olan özellikler olduğu için, bu şekildeki özelliklerin tasarlanmış olması aslında evreni oluşturan maddenin yapısının tasarlanmış olması, yani yaratıldığı anlamını da taşımaktadır. Bu argüman şu şekilde sunulabilir:

- 1- Evrende canlılığın oluşması doğa yasalarındaki ve sabitlerindeki çok hassas ayarlara bağlıdır.
- 2- Doğa yasalarındaki ve sabitlerindeki bu hassas ayarların varlığının açıklamasını ya teizm ya da materyalist-ateizm yapabilir.
- 3- Teizm doğa yasalarındaki ve sabitlerindeki hassas ayarları materyalist-ateizmden daha iyi açıklar.
- 4- Sonuçta teizm materyalist-ateizme tercih edilmelidir.

40 Caner Taslaman, **Evrenden Allah'a**, Etkileşim Yayınları, İstanbul, 2013, s. 11-20, 44-51.

İlk olarak argümanın birinci maddesinde ifade edildiği gibi doğa yasalarında ve sabitlerinde çok hassas ayarlar olduğuyula ilgili önermeyi ele alalım. 20. yüzyıldaki bilimsel gelişmeler sayesinde bahsedilen hassas ayarların varlığı öğrenildi. Doğa yasalarındaki ve sabitlerindeki hassas ayarlara şu beş maddede sayılanlar örnektir:

- 1- Yerçekimi kuvveti yasa olarak var olmasaydı canlılık oluşamazdı. Aynı zamanda yerçekimi kuvveti (“G” harfiyle ifade edilen evrensel yerçekimi kuvveti sabiti) daha şiddetli olsaydı, tüm yıldızlar bu kuvvetin gücüne direnmeden karadeliklere dönüşürdü. Eğer daha zayıf olsaydı, kimya tablosundaki elementlerin çoğunu oluşturacak yıldızlar oluşamayacaktı. Her iki durumda da canlılık mümkün olmazdı.
- 2- Güçlü nükleer kuvvet çekirdekteki proton ve nötronları bir arada tutar. Bu kuvvet olmasaydı canlılık olamayacağı gibi bu kuvvet biraz daha zayıf olsaydı hidrojen dışında hiçbir atom, dolayısıyla canlılık oluşamazdı. Bu kuvvetin şiddetinin farklı olması da yine bütün süreci bozardı.
- 3- Elektromanyetik kuvvet daha şiddetli olsaydı kimyasal bağların oluşumunda sorun çıkardı. Eğer daha zayıf olsaydı da kimyasal bağların oluşumu sorunlu olurdu ve canlılık için mutlaka gerekli olan atomlar oluşamazdı.
- 4- Zayıf nükleer kuvvet biraz daha güçlü olsaydı canlılık için gerekli süreçler olumsuz etkilenirdi. Eğer bu kuvvet biraz daha zayıf olsaydı da yıldızlardaki ağır elementlerin oluşumu olumsuz etkilenecekti ve canlılık oluşamayacaktı.

- 5- Hayat için gerekli atomlardan en önemli ikisi karbon ve oksijendir. Bu atomlardan karbonun oksijen atomunun rezonansına oranı daha yüksek veya daha düşük olsaydı, bu atomların yıldızların içindeki oluşum süreçlerinde çıkacak sorunlardan dolayı canlılık için gerekli oksijen ve karbon atomları oluşamazdı.⁴¹

Doğa yasaları ve sabitler, evrenin her yanında aynı şekilde geçerli olan özellikleridir, yani bunlar evrenin her bölgesine içkin olan özelliklerdir. Evrene içkin bu özelliklerin nasıl var olduğunun açıklamasını ancak evrenin tümünün nasıl var olduğu hakkında açıklama sunan ontolojik yaklaşımların yapması mümkündür. Daha önce de gördüğümüz ve bu argümanın ikinci maddesinde de ifade edildiği bu hususta rakip iki görüş teizm ve materyalist-ateizmdir.

Bu argümanda materyalist-ateistlerin itirazlarını yöneltecekleri madde üçüncü maddedir. Bu maddenin doğruluğu gösterilirse dördüncü madde olan sonuçta ifade edildiği gibi “teizmin materyalist-ateizme tercih edilmesi gerektiği” mantığın gereği olarak çıkmaktadır. Aşağıda bu yüzden üçüncü madde irdelenecektir. Üçüncü maddenin doğruluğunu göstermek için eğer teizm doğruysa evrendeki hassas ayarların beklenir olduğunu, eğer materyalist-ateizm doğruysa böylesi hassas ayarları beklenir kılacak bir unsurun mevcut olmadığını anlamak yeterlidir. Materyalist-ateizm doğruysa hassas ayarların olmamasının beklenir olduğunu bile göstermeye gerek yoktur.

41 Bu tip hassas ayarlara örnekler için bakınız: John Barrow ve Frank Tipler, **The Anthropic Cosmological Principle**, Oxford University Press, Oxford, 1996; Paul Davies, **The Accidental Universe**, Cambridge University Press, Cambridge, 1982; John Leslie, **Universes**, Routledge, New York, 1989.

Öncelikle hassas ayarların ne kadar hassas olduğunu idrak etmek bu konudaki verilerin çarpıcılığını anlamak için önemlidir. Örneğin bu tip hassas ayarlardan sadece biri olan zayıf nükleer kuvvetin şiddetindeki 10^{100} 'de 1'lik değişiklik bile canlılığın ortaya çıkması için gerekli moleküllerin oluşumunu imkansız kılar. Bu arada 10^{100} sayısının neye karşılık geldiğini iyice kavrayamazsak bunun ne kadar hassas bir ayar olduğunu anlayamayız. Bir santimetrekarelik ufak alanda milyarlarca atom vardır ve bu atomların içinde proton, nötron ve elektronlar bulunur; buradan bu parçacıklardan dünyamızda ne kadar çok olduğunu hayal edebilirsiniz. Bunun yanında ortalama bir yıldız gezegenimizden kat kat büyüktür ve galaksimizde yüz milyarlarca yıldız ve bunların çevresinde trilyonlarca gezegen mevcuttur, galaksimizde yüz milyarlarca yıldız olduğunu ve evrende yüz milyardan fazla galaksi olduğunu düşünün ve bunların hepsinde ne kadar çok atom ve bu atomları oluşturan proton, nötron, elektron gibi parçacıklar olduğunu da hayal edin. Hassas ayarlardan sadece birini ifade etmek için kullandığımız 10^{100} 'de 1 oranının; bütün evrendeki bütün proton, nötron, elektron ve hatta bunların sayısından çok daha fazla olan fotonların (ışık parçacıklarının) toplamından çok daha büyük bir topluluğun içinden belirlenmiş tek bir tane parçacığın rastgele bir çekilişte bulanacağı bir oranı ifade ettiğini hatırlarsak ne kadar olağanüstü bir hassas düzenlemeyle karşı karşıya olduğumuzu anlayabiliriz. Böyle bir olasılığın ne demek olduğunu şöyle bir örnekle anlatmaya çalışayım: Dünya'nın bütün çöllerinde, plajlarında ve okyanuslarında var olan bütün kum tanelerinin içine bir tek kum tanesini sakladıktan sonra, tüm bu kumlardan rastgele bir şekilde bir kum tanesi çeken kişinin, saklanan bu tek kum tanesini bulma olasılığının bile ne kadar düşük

olduğunu hepimiz anlayabiliriz. Bir de bütün uzaydaki bütün proton, nötron, elektron ve foton parçacıklarının içinden belirli tek bir parçacığı, tek çekilişte bulmaya canlılığın ortaya çıkmasının bağlı olduğunu hayal edelim; işte bunun olasılığı bile sadece zayıf nükleer kuvvetin canlılık için gerekli değeri almasındaki hassas ayarı ifade eden 10^{100} 'de 1'den daha yüksektir. Üstelik 10^{100} 'de 1 olasılık, mevcut birçok hassas ayarlardan sadece birisini göstermektedir. Evrende mevcut olan bu hassas ayarların hepsinin birden gerçekleşmesiyle ancak canlılığın mümkün olduğuna dikkat edilmelidir; bunlardan birinin eksiltilmesi bile canlılığın oluşumunu imkansız kılmaya yetmektedir. Olasılık hesapları açısından, bu tip durumlarda, bütün olasılıkların çarpımının, amacın gerçekleşmesinin olasılığını verdiğini unutmamalıyız.

Bu argümanda ortaya konulan değerlerin fiziki bir zorunluluk ile oluşmuş olmasının mümkün olup olmadığı sorulabilir. Bahsedilen hassas ayarlardan incelediğimiz zayıf nükleer kuvveti ele alalım. Zayıf nükleer kuvvet diye bir kuvvetin var olduğu durumda bile bahsedilen şiddetteki hassas ayarın değerinin farklı olabileceğini düşünebiliriz; bu durumda canlılık için gerekli ortam oluşmazdı. Nitekim fizikçiler tamamen aynı yasalar altında işleyen ama farklı değerlerdeki sabitlere sahip evrenler olabileceğini hayal etmektedirler. Yani evrendeki sabitlerin bu değerlerde olması fiziki bir zorunluluk olarak gözükmemektedir. Fakat bu değerlerin fiziki zorunluluk olduğu söylenebilir olsaydı da bu durum, burada ileri sürülen argümanı reddetmenin bir sebebi olamazdı. Mantıken olması mümkün çok geniş değerler kümesinden canlılığın varlığını mümkün kılacak şekilde çok hassas değerlere sahip bir evrenin, fiziki zorunlulukla bu değerlere sahip olmasının

da en iyi açıklaması bu fiziki zorunluluğun bilinçli bir şekilde tasarlanmış olması olurdu.

Bazen bu dünyada canlılık oluşmasa da başka bir dünyada canlılığın oluşmasının mümkün olabileceği, hatta bizim bilmediğimiz başka bir canlı formunun uzayın başka bir köşesindeki bir gezegende oluşabileceği söylenerek çeşitli tasarım delillerine karşı cevap verilmeye çalışılmıştır. Oysa bu delille ortaya konulanlara karşı böylesine bir cevabın geçersiz olduğuna dikkat edilmelidir. Örneğin yerçekimi kuvvetinin hassas ayarını bozduğunuzda, ne yıldızların ne de gezegenlerin oluşması mümkündür, hatta yıldızlar oluşamayacağı için ve kimya tablosundaki hidrojen ve helyum dışındaki atomların hepsi ancak yıldızların içindeki süreçlerle oluşabildiği için kimya da oluşamazdı. Hayal edilebilecek herhangi en basit canlı formunun bile, enerjiyi kullanıp çevresine belli bir şekilde tepki vermesi gibi özellikleri olması gerekir ve de canlılığı mümkün kılan en basit faaliyetler için bile moleküller gerekir, oysa kimyanın oluşamaması en basit bir molekülün yapıtaşı olacak atomların bile oluşamaması demek olduğu için böylesi bir evrenin hiçbir yerinde herhangi bir canlı formunun oluşabileceğini hayal etmek mümkün değildir.

Rastgele bir şekilde canlılığı mümkün kılan böylesi hassas ayarların (bir sonraki 6. bölümde ve bu bölümde dikkat çekilen) var olmasından ise bu hassas ayarların bilinçli bir şekilde düzenlendiği görüşü çok daha iyi bir açıklamadır. Bir teist için bu hassas ayarların varlığında şaşırılacak bir şey yoktur, çünkü bilinçli bir şekilde düzenlemeler yapan üstün bir Yaratıcı, evrendeki hassas ayarları, evrenin canlıları oluşturabilmesi için evrenin bir özelliği yapmıştır. Oysa bir materyalist-ateist için canlılığın bu kadar hassas ayarlara bağlı olması çok şaşırılacak, beklenmeyecek

bir özelliktir; evrenin kendisi canlılığı oluşturmak gibi bir gayeye sahip olmadığına göre, bu evrende ortaya çıkan canlılık gibi önemli bir özelliğin imkansız denecek kadar düşük bir olasılığa bağlı olması hiç de beklenecek bir durum değildir. “Düşük olasılıkların anlamlı bir amacı gerçekleştirecek şekilde” seçilmesinin arkasında bilinç olduğunu aslında hepimiz günlük tecrübelerimizden bilmekteyiz. Örneğin bir kasanın çok kompleks, yani rastgele bir girişle açılma olasılığı çok düşük bir şifresi olduğunu düşünün. Birisi hilesiz bir şekilde bu kasayı açarsa, o kişinin bu şifreyi bilinçli bir şekilde girdiğini, yani bu şifre girme sürecinin rastgele olmadığını hemen anlarız. Rastgele bir şekilde bu olasılığın tutturulmasını beklemeyiz ama bu şifreyi bilen bilinçli bir kişinin bu şifre ne kadar kompleks olursa olsun kasayı açmasına şaşırmayız. Yani düşük olasılıkların bir amacı gerçekleştirecek şekilde var olmasının arkasında bilinç olduğunu aslında hepimiz günlük birçok tecrübemizle bilmekteyiz. Sonuçta bu argümanda kullandığımız mantıksal yaklaşım, güncel hayatta da kullandığımız mantıksal yaklaşımlardan farklı değildir.

Canlıların ve insanın var olmasını mümkün kılan bu hassas ayarların varlığı, 20. yüzyılda bilim insanlarının dikkatini çekti ve bu durum İnsancı İlke (Anthropic Principle) olarak isimlendirildi. İnsancı İlke terimi, ilk olarak Brandon Carter tarafından 1974'te kullanıldı ve o günden beri bilim, felsefe ve teoloji alanında birçok tartışmaya konu olmaktadır.⁴² Materyalist-ateist anlayışı savunanlar, modern bilimin verileriyle tasarım lehine çıkan sonuçtan kaçınmak için, İnsancı İlke'yi tasarım delilinden farklı yorumlamaya gayret etmişlerdir. İnsancı İlke'nin bu tarzdaki yorumu,

42 Brandon Carter, “Large Number Coincidences and the Anthropic Principle in Cosmology”, Ed: John Leslie, **Physical Cosmology and Philosophy**, Macmillan Publishing, New York, 1990.

Zayıf İnsancı İlke'ye (Weak Anthropic Principle) dayandırılarak savunulmaya çalışılmıştır. Zayıf İnsancı İlke şöyle ifade edilebilir: Evrendeki yerimizin zorunlu olarak ayrıcalıklı olduğunu, gözlemciler olarak varlığımızla uyumlu olacak şekilde hesaba katmak zorundayız. Tasarım deliline karşı bu ilke yorumlanmak istendiğinde, bizleri var eden koşullar dışında bir şeyi gözlemleyemeyeceğimiz, bu yüzden bizleri var eden bu koşullara şaşırmamız ve tasarım gibi anlamlar yüklememiz gerektiği söylenir. İnsancı İlke'yi bu şekilde yorumlayanlara karşı John Leslie'nin kullandığı hoş bir örneği aktarayım:⁴³ Düşünün ki kurşuna dizilmenize karar veriyorlar ve çok keskin yüz nişancı çok yakın mesafeden birçok defa size ateş ediyor, fakat ölmüyorsunuz. Bunun sonucunda “Ben hayatta olduğuma göre şaşılacak bir şey yok, eğer hayatta olmasaydım şu anda bu durumu gözlemlememiş olurum” mu dersiniz, yoksa “Yüz keskin nişancı, bu kadar çok ateş edip, beni bu kadar yakın mesafeden vuramadıklarına göre, bu durumun, silahlarına bilinçli şekilde gerçek mermi koymamaları gibi bir açıklaması olmalı” mı dersiniz? Hiç şüphesiz bizim varlığımız için gereken hassas ayarların tesadüfen oluşmasının olasılık olarak düşüklüğü, yüz keskin nişancının çok yakın mesafeden isabet ettirememelerinin çok altındadır. Kendi hayatta oluşunuza dayanarak, yüz keskin nişancının çok yakın mesafeden isabet ettirememe nedeninin “tesadüfi isabet ettirememe” olduğunu iddia etmenin hatalı olduğunu anlayabiliyorsanız, İnsancı İlke'yi bahsedilen şekilde yorumlamaya kalkarak varlığımıza sebep olmuş olağanüstü hassas değerleri “tesadüfe” bağlamanın çok daha saçma olduğunu rahatça anlayabilirsiniz.

43 Örneği biraz değiştirerek aktarıyorum: John Leslie, “Anthropic Principle, World Ensemble, Design”, *American Philosophical Quarterly*, No: 19, 1982, s. 141-151.

Ayrıca önceden dikkat çekilen kriter de bu yaklaşıma bir cevaptır; biz ancak bizi var eden koşulları gözlemleyebiliriz ama bu, bizi ve tüm canlılığı var edecek koşulların çok çok düşük bir olasılığa (hassas ayara) bağlı olmasını beklememiz gerektiği anlamına gelmez. Daha önceden dikkat çekildiği gibi bir teist açıısından bu hassas ayarların varlığında şaşırılacak bir unsur yokken, bir materyalist-ateist açıısından bu olguyu beklenir kılacak hiçbir unsur yoktur ve bu durum çok şaşırtıcıdır. Ayrıca bu evren bizim varlığımızı mümkün kılacak herhangi bir evrenden çok daha fazla düzene sahiptir; çok daha küçük, çok daha az canlı türünün ortaya çıkacağı, çok daha yüksek olasılıklara bağlı olarak canlılığın ortaya çıkacağı bir evrende var olsaydık, bu delil böyle güçlü bir şekilde savunulamazdı. Bizim bizi var eden şartları gözlememize atıfla, varlığımızı mümkün kılacaktan çok daha fazla düzeni gözlediğimizle ilgili olguyu da açıklayamayız.

İnsanın gözlemci etkisiyle evrendeki hassas ayarların açıklandığını sananların mantıkta “ardılı doğrulama mantık hatası” olarak bilinen hatayı işlediklerine de dikkat edilmelidir. Bu mantık hatasında neden ve sonuç ya da açıklama ile açıklanan yer değişirir. Bu mantık hatasını işleyenlere şöyle bir örnek verilebilir: Önce “Eğer yağmur yağmışsa sokaklar ıslaktır” önermesi ortaya konur, sonra ise “Sokaklar ıslak” önermesinden “Yağmur yağmış” sonucu çıkarılır. Yukardaki örnekteki ilk iki önerme doğru olsa bile bu, sonucun doğruluğunu göstermez. Sokaklar belediye tarafından yıkandığı için ya da boru patladığı için de ıslak olabilir. İşte bu ardılı doğrulama mantık hatasıdır. Yağmurun yağması, sokakların ıslak olmasının nedenidir, bu mantık hatasını işleyen kişi, sanki sokakların ıslak olması da yağmurun nedeniymiş gibi düşünerek bu mantık hatasını işler. İnsanın gözlemci etkisinin hassas ayarları açıklamakta yeterli olduğunu sananlar da aynı mantık

hatasını işlemektedirler. Evrenin yaşama elverişli olması, yaşamın var olmasının nedenidir. Ancak evrende yaşamın var olmasını, evrenin yaşama uygun olmak zorunda olduğunun ve de bu durumun başka bir açıklamayı gereksiz kıldığını zannedenler de nedenle sonucu, açıklama ile açıklananı birbirine karıştırmakta, dolayısı ile ardılı doğrulama mantık hatasını işlemektedirler.

Kısacası 20. yüzyıl biliminin gösterdiği canlılığın varlığı için olmazsa olmaz şartlardan olan doğadaki yasalar ve sabitlerdeki hassas ayarlar, Allah'ın varlığı için tarih boyunca en çok kullanılmış delil olan tasarım delilinin matematiksel bir formatta ve modern bilimin verileriyle destekli bir şekilde savunulmasına olanak tanımıştır. Canlılığın varlığının bu kadar hassas ayarlara bağlı olmasını mutlu bir tesadüfle açıklamak da, böylesine bir durumu bizim gözlemci etkimizle geçiştirmek de, (bir sonraki bölümde gösterileceği gibi) çok-evrenlere atıfla bu hassas ayarları önemsizleştirmek de mümkün değildir. Teizm açısından Allah, canlıların ortaya çıkması gayesiyle evreni yarattığı için böylesi hassas ayarların varlığında şaşılacak bir unsur yoktur. Materyalist-ateizm açısından ise canlılık gibi bu evrenin önemli bir olgusunun bu kadar hassas ayarlara bağlı olmasını beklenir kılacak hiçbir unsur olmadığı gibi, canlılık olgusunun bu kadar hassas ayarlara bağlı olması ve canlılık için gerekenden çok daha fazla düzeni gözlememiz şaşırılacak bir durumdur. Bu ise bahsedilen hassas ayarların incelenmesinin, teizmi materyalist-ateizme tercih etmemizi gerektirdiğini göstermektedir.

6-FİZİKİ OLGULARIN HASSAS AYARI DELİLİ

Bir önceki delilde evrendeki yasalarda ve sabitlerdeki canlılığı mümkün kılan hassas ayarlar incelendi. Bunların özelliği evrenin en başından beri, evrenin her yerinde aynı şekilde geçerli olmaları ve evrene içkin olmalarıdır. Bir de bunlar dışında evrenin yapısına içkin olmadan canlılığı mümkün kılan hassas ayarlar vardır. Evrenin başlangıcından canlılığın ortaya çıkmasına kadar olan süreçte bu hassas ayarlar da rol oynamış ve canlılığın ortaya çıkmasına sebebiyet vermiştir; bunlara fiziki olguların hassas ayarı diyebiliriz. Örneğin tamamen aynı yasalar ve sabitler altında işleyen bir evrende evrenin başlangıç entropisi çok yüksek olabilirdi ve bu durum canlılığın oluşumunu imkansız kılardı veya başlangıçtan sonraki süreçlerde Galaksi Yaşanılır Alanları'nın (Galactical Habitable Zone) oluşmaması da canlılığın ortaya çıkışını imkansız kılardı. Canlılığın var olmasını mümkün kılan bu tip koşullar maddeye içkin özellikler olmadıkları için ayrı bir kategoride değerlendirmelidir; fakat bunlardan hareketle sunulacak hassas ayar delili ve bu delil hakkında söylenecekler birçok açıdan bir önceki bölümde ifade edilenlerle ortaktır.

Materyalist-ateist çizginin Richard Dawkins ve Jacques Monod gibi ünlü temsilcileri, canlılar ile beraber tüm varlığın, doğa yasalarından kaynaklanan “zorunluluk” ve bu yasaların işlediği maddi dünyadaki oluşumlardaki “şans” (tesadüf) faktörünün

bileşimi ile açıklanabileceğini savunurlar. Bir önceki bölümde “yasaların ve sabitlerin hassas ayarı delili” ile onların “zorunluluk” olarak gördüğü evrene içkin olanın bilinçli bir tasarımla en iyi şekilde açıklanabileceği gösterildi. Bu bölümde ise Monod ve Dawkins’in “şans” olarak gördüklerinin de en iyi şekilde bilinçli bir tasarımla açıklanabileceği gösterilecektir. Bunun için sunacağım “fiziki olguların hassas ayarı delili” şu şekildedir:

- 1- Evrende canlılığın ortaya çıkışı bazı fiziki olgulardaki çok hassas ayarlara bağlıdır.
- 2- Bu fiziki olgulardaki hassas ayarların varlığının açıklamasını ya teizm ya da materyalist-ateizm yapabilir.
- 3- Teizm fiziki oluşumlardaki hassas ayarları materyalist-ateizmden daha iyi açıklar.
- 4- Sonuçta teizm materyalist-ateizme tercih edilmelidir.

Evrende canlılığın oluşmasını mümkün kılan fiziki olgulardaki hassas ayarlara ise aşağıdaki beş örnek verilebilir:

- 1- Evrenin başlangıcındaki kritik madde yoğunluğu biraz daha az olsaydı evrendeki tüm madde dağılırdı. Eğer kritik madde yoğunluğu daha fazla olsaydı bütün madde hemen kapanacaktı. Her iki durumda da ne galaksiler ne yıldızlar ne dünyamız ne de canlılar oluşurdu.
- 2- Evrenin başlangıçtaki homojen yapısı da galaksilerin oluşmasının bir şartıdır. Başlangıç homojenliğindeki ufak bir azalma galaksilerin oluşmasına izin vermeyecek ve tüm maddenin karadeliklere dönüşmesi sonucunu doğuracaktı. O zaman da biz var olamayacaktık.

- 3- Evrende entropi sürekli artmaktadır. Bu ise evrendeki başlangıç anında çok düşük entropili bir başlangıcın olması gerektiği anlamını taşır. Bu hassas ayar olmasaydı evrendeki düzensizlik hayata olanak tanımazdı.
- 4- Big Bang'den sonra açığa çıkan protonlar ile anti-protonlar ve nötronlar ile anti nötronlar birbirini yok eder. Canlılığın oluşabilmesi için proton sayısının anti-protonlardan ve nötron sayısının anti nötronlardan çok olması gerekiyordu ve öyle olmuştur.
- 5- Canlılığın varlığı galaksinin içinde belli koşulları sağlayan Galaksi Yaşanılır Alanları'nın ortaya çıkmasına bağlıdır ve bu alanlar oluşmuştur.⁴⁴

Bu beş maddedeki fiziki olguların hepsi canlılığın oluşumu için olmazsa olmaz şartlardandır. Bunlardan bir tanesini bile değiştirmemiz canlılığı imkansız kılacaktır. Bunlar gibi canlılığın oluşumu için gerekli daha birçok olmazsa olmaz şartın aslında hesaba katılması gerekir; verilen beş örneğin geniş bir kümenin ufak bir dilimi olduğu unutulmamalıdır. Önceki bölümde ele alınan ve alınmayan doğa yasaları ile sabitlerdeki hassas ayarların oluşma olasılığının her birinin birbirleriyle ve fiziki olguların hassas ayarlarının her biriyle çarpılması gerekmektedir ki canlılığın ortaya çıkmasının imkansız denebilecek düşüklükte bir olasılığa bağlı olduğu daha iyi anlaşılabilir. Fiziki olgulardaki canlılığın varlığını mümkün kılan tek bir hassas ayarı ele alarak, evrende ne derece olağanüstü hassas ayarların gerçekleştirildiğini

44 Bunlara örnekler için bakınız: Michael J. Denton, **Nature's Destiny**, The Free Press, New York, 1998; John Barrow-Frank Tipler, **The Anthropic Cosmological Principle**; John Leslie, **Universes**; Paul Davies, **The Accidental Universe**, Paul Davies, **God and The New Physics**, Simon and Schuster, New York, 1984.

göstermek istiyorum. Evrenin başlangıç entropisindeki olağanüstü hassas ayarı örnek olarak ele alalım. Entropi yasasına göre evrendeki düzensizlik anlamına gelen entropi, zamanın ilerlemesiyle tek yönlü olarak, geriye döndürülemez bir şekilde artar. Bu, zamanın başlangıcına doğru geri gittiğimizde sürekli entropinin düşmesi gerektiği anlamına gelir. Evrenin düşük entropili başlangıcı, hem galaksilerin ve Güneş Sistemimizin hem de canlılığın oluşabilmesinin olmazsa olmaz şartıdır. Entropi yasasının yasa olarak varlığı da canlıların varlığı için olmazsa olmaz şartlardandır fakat bu yasanın varlığı başlangıç entropisinin düşük olmasının gerekliliğinden farklıdır. Bu yasanın varlığı evrenin başlangıcının düşük entropisini zorunlu kılmaz. Birincisi bu yasanın tasarımı, ikincisi ise evrendeki fiziki bir olgunun tasarımıdır ve bunların her ikisi de canlılığın olmazsa olmaz şartlarıdır.⁴⁵

Dünya'nın en ünlü matematikçilerinden ve astrofizikçilerinden biri olan Oxford Üniversitesi'nden Roger Penrose, kendisinin hesapladığı evrenin başlangıç entropisinin hassas ayarını gösteren matematiksel betimlemeye, fizik biliminde bildiği hiçbir verinin yaklaşamayacağını söyler. Evrenin başlangıcındaki entropinin hassas ayarı, evrenin kapanma senaryosundaki muhtemel sonunun entropisinden yola çıkılarak hesaplanır. Aslında evrenin başlangıcı, pekala aynı hacimdeki bu muhtemel sonun entropisine sahip olabilirdi. Böylesi bir durumda ne galaksimiz, ne dünyamız, ne de bu yazıyı yazan ve okuyanlar var olabilirdi. Evrenin başlangıç entropisindeki hassas ayarı hesaplayan Penrose, sonucu şöyle değerlendirmektedir: “Yaratanın ne kadar isabetle hedefini belirlediği görülüyor, yani doğruluk

45 Caner Taslaman, “Din Felsefesi Açısından Entropi Yasası,” **Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, Sayı: 30, İstanbul, 2006.

oranı şöyledir: $10^{10^{123}}$ 'te 1.⁴⁶ Ortaya çıkan bu sayının iki üslü yazılma sebebi, bu sayıyı üssüz olarak yazmaya (1'in arkasına sıfırlar koyarak), evrendeki tüm hammaddenin bile yetersiz kalacak olmasıdır. Bu sayıyı üssüz olarak yazmak için evrendeki proton, nötron, elektron ve foton gibi tüm parçacıkların (ki bu parçacıkların sayısı 10^{90} kadardır) her birinin üstüne katrilyon (10^{15}) tane sıfır yazsaydık bile ancak 10^{105} tane sıfır yazabilirdik. Oysa 10^{123} tane sıfır yazabilmek için bu evrenimiz gibi milyon kere trilyon daha fazla evrene sahip olmamız ve o evrenlerin proton, nötron ve fotonlarını katrilyonlarca sıfır yazılabilen defterler olarak kullanmamız gerekirdi ki ancak evrenin başlangıç entropisinin hassas ayarını ifade eden, bahsedilen sayıyı üssüz olarak yazmayı başarabilelim! Başlangıç entropisindeki hassas ayarı ifade eden sayının 1'in arkasına sıfırlar konularak yazılmasının bile mümkün olmadığını göz önüne alırsak, başlangıç entropisinin “mutlu bir tesadüfün eseri olarak” bu şekilde oluştuğunu iddia etmenin ne kadar kabul edilemez bir açıklama olduğunu daha iyi kavrayabiliriz. Başlangıç entropisiyle ilgili bu olağanüstü düzenleme, tek başına, evrende canlıların varlığını mümkün kılacak şekilde çok hassas ayarların olduğunu göstermeye yetecek bir veridir. Evreni bilinçli ve kudretli bir Tasarımcının eseri olmayan bir varlık olarak görenlerin beklentisi, bir düzenin bulunmadığı kaotik bir evren olmalıdır. Oysa var olan olgular, sıradan bir düzene bile değil, matematiksel kesinlikle gösterebildiğimiz olağanüstü düzenlemelere işaret etmektedir.

Olasılık açısından olması düşük (yani kompleks), hem de “belirtili” (“bağımsız” olarak var olan bir modelle eşleşebilen) olaylar

46 Roger Penrose, **Kralın Yeni Usu 3: Us Nerede**, Çev: Tekin Dereli, TÜBİTAK Popüler Bilim Kitapları, Ankara 2003, s. 50-51; Roger Penrose, **The Road to Reality**, Jonathan Cope, Londra, 2004, s. 728.

tasarımı gösterir; bu kritere “belirtili komplekslik” (specified complexity) denir.⁴⁷ Burada sunulan argümanda olması çok çok düşük ihtimal olan hassas ayarlar, canlıların ortaya çıkması gibi “belirtili” bir olaya sebebiyet vermekte ve böylece bu kriter çok güzel bir şekilde karşılanmaktadır. Bu kriterin kullanımıyla tasarımın varlığını anlamaya, hassas ayarların tasarımı göstermesi dışında şöyle bir örnek verebilirim: Elinizde şu anda okuduğunuz kitabın bilinçle yazıldığını (tasarım ürünü olduğunu), yani rastgele kelimelerin arka arkaya gelmesi veya mürekkebin dökülmesiyle rastgele oluşmadığını anlamamız, bu kelimelerin bir araya rastgele gelmesinin olasılık açısından çok düşük olmasıyla beraber, bu metinden bağımsız olarak var olan Türkçe kelimelerin ve Türkçe gramerin bu kitaptaki kelimeler ve cümlelerle eşleşebilmesi ile açıklanabilir. Mürekkebin rastgele dökülmesi veya bir matbaanın rastgele harfleri arka arkaya basmasıyla bu kadar çok Türkçe sözcüğün, Türkçe gramerine uygun şekilde bir kitapta buluşması olasılık açısından mümkün değildir. Bu kitaptan “bağımsız” olarak Türkçe kelimeler ve Türkçe gramer vardır, yani “bağımsız olarak belirli” bir hedef vardır ve bu kitaptaki kelimelerin rastgele bir şekilde bir araya gelmiş olması olasılık açısından çok çok düşük ihtimale sahiptir. Buradaki kelimeler ve cümleler o hedefle eşleşebildiği için bu kitabın tesadüfi süreçlerle oluşmadığını rahatlıkla söyleyebiliriz. Bu da kilit kavram olan “belirtili” olmak ile olasılık hesapları açısından gerçekleşmesi çok düşük olan (“kompleks” olan) bir olgunun bir araya gelmesinin neden bilinçli şekilde gerçekleştirilen tasarımı gösterdiğinin şu anda elinizde okumakta olduğunuz bir örneğidir.

47 William A. Dembski, **No Free Lunch**, Rowman and Littlefield Publishers, Lanham, 2002.

Ateist anlayışı benimseyenler, gözlemcinin kendini var eden koşulları gözlemesinin seçici etkisiyle tasarım delilinden kaçılmayacağını (5. bölümde gösterildiği gibi) anlayınca, bu yaklaşımlarını “sonsuz evrenler veya çok-evrenler (multiverse) senaryoları” ile birleştirme yoluna gitmişlerdir. Buradaki amaç olasılıklarla ilgili ortaya çıkan sorunu, düşük olasılıkları sonsuza veya çok daha büyük bir kümeye kıyaslamak suretiyle önemsiz göstererek aşmaktır: Çok-evrenler varsa, bu evrenlerden biri olan bu evrendeki hassas ayarlara şaşırمامamız gerektiği, çünkü çok-evrenlerden birinde bu olasılığın gerçekleşmesinin muhtemel olduğu söylenmeye çalışılmıştır. Richard Swinburne bu hususta şöyle demektedir: “Evrenimizin düzenliliğini açıklamak için bir Allah yerine sonsuzca başka evren varsaymak, mantıksızlığın en üst düzeyi gibi görünüyor.”⁴⁸ Bu yaklaşım, ateizmin müttefikleri natüralist anlayıştan boşanması veya natüralizmin kendisini inkar pahasına tasarım delilinin götürüleceği sonuçlardan kaçınması anlamalarını taşır. Çünkü natüralist felsefenin ve metodun amacı, doğayı (doğa derken içinde bulunduğumuz evren kastedilir), sadece doğa içinde kalarak açıklamak, metafizik varlıklara ve hipotezlere başvurmamaktır. Oysa bu evren dışında sonsuz veya katrilyonlarca evren olduğu görüşü ne gözleme, ne de deneye dayanır. Aslında söylenmek istenen şudur: “Bu evreni yaratan, tasarlayan bir Allah’ın varlığını kabul etmek istemiyorsanız, çok-evrenlerin varlığını kabul etmek zorundasınız, çünkü bu evrendeki hassas ayarlar ancak çok-evrenlerle kıyaslanırsa önemsizleştirilebilir ve böylece tasarım delilinin götürdüğü sonuçlardan kaçılabilir.” Aslında ateizmin düştüğü bu durum çok ironiktir; Allah’ın merkezinde olduğu bir ontolojiden kaçınmak istenirken, “çok-evrenler

48 Richard Swinburne, **Tanrı Var mı?**, s. 60.

senaryolarına dayanan metafizik ontolojilere sığınmak” tek alternatif olarak karşılıklarına çıkmıştır. Önceden sırf bu dünyanın içindeki olasılıklarla canlılığın ortaya çıkışını açıklamaya çalışırken, sonra bütün evrenin olasılıklarıyla canlılığı açıklamaya kalkmak, bu da olmayınca katrilyonlarca evrenlerin varlığını varsayan bir olasılık kümesine sığınmak aslında materyalist-ateizmin nasıl bir düşünüş içinde olduğunu göstermektedir.

Çok-evrenlerle ilgili senaryolarda bir “evren üreticisinin” var olma ihtimali ileri sürülerek hassas ayarların tasarımı göstermesiyle ilgili sonuçtan kaçınılmaya çalışılmıştır. Bunu yapanlar, sabitlerdeki hassas ayarlarla ilgili sorundan kaçmak için bu evren üreticisi mekanizmanın farklı sabitlerde evrenler üretmiş olabileceği ihtimalini ortaya atmaktadırlar. Bahsedilen sabitlerin tutturulması için o kadar çok evren üretilmesi gerekir ki bu evrenleri üretecek enerjinin nereden geldiğini açıklamak gerekir ve hiçbir kimse bunu açıklayamamıştır. Ayrıca gerekli sabitleri tutturmak için sabitleri sürekli değiştiren bir mekanizmaya ihtiyaç vardır; bu mekanizmanın nasıl olacağını da kimse gösterememiştir ama böyle bir mekanizma olsaydı onun da hassas ayarlı olması gerektiğini çok rahat söyleyebiliriz. Hayali çok-evrenler senaryolarına topu atarak hassas ayarların gösterdiği sonuçtan kaçmak mümkün değildir.⁴⁹

Hassas ayar argümanından kaçmak için sonsuz evrenler senaryosunu ortaya atanların yaptığının neye benzediğini bir örnekle açıklamak istiyorum: Binlerce rulet masası olan binlerce kumarhane olduğunu düşünün. Size bunlardaki tüm rulet oyunlarının

49 Böyleleri hayali bir evren üretme mekanizmasıyla neden hassas ayarlarla ilgili argümanın sonucundan kaçılmayacağı için bakınız: Robin Collins, “Tanrı, Tasarım ve İnce Ayar”, **Allah, Felsefe ve Bilim**, Ed: Caner Taslaman ve Enis Doko, İstanbul Yayınevi, İstanbul, 2014, s. 44-53.

hileli olduğunu (sonucun önceden tasarlandığını) söylüyorum ve delil olarak yüz binlerce rulet oyununun sonucunu önceden söylüyorum. Verdiğim sonuçlar doğru çıkınca, rulet oyunlarının sonucunun evvelden bilindiğine (tasarlandığına) kanaat getiriyor ve birisine bu olayı anlatıyorsunuz. Anlattığınız kişi ise bunun tesadüfen olabileceğini, eğer kumarhanelere giden birçok insan böyle bir tahminde bulunursa, birisinin tutturma ihtimali olduğunu söylüyor. Bunun olasılık açısından imkansız olduğunu gösterdiğinizde ise aslında sonsuz gezegenler olabileceğini, bu sonsuz gezegenlerdeki sonsuz sayıdaki kumarhanelerde böyle tahminlerde bulunan sonsuz sayıda kişiler olabileceğini, bunlardan birinin rastgele bir tahminle böyle bir sonucu yakalaması muhtemel olduğu için size kumarhanelerin rulet oyunlarının önceden tasarlandığını (hileli olduğunu) söyleyen benim yalancı olduğumu, benim bunu rastgele başardığımı söylerse cevabınız ne olur? Diyelim sonsuz sayıdaki kumarhanelerin varlığına inandınız, binlerce rulet masasındaki yüz binlerce rulet oyununun sonucunu bilmemi yine de tesadüfle açıklamaya kalkar mıydınız?⁵⁰

İlaveten Allah'ın varlığına inanan biri için çok-evrenlerin varlığını kabul etmekte bir sorun olmadığını da belirtmek gerekir. Elbette bu evreni Allah'ın yarattığını kabul edenler için Allah'ın başka evrenler yaratmış olması da muhtemeldir ama çok-evrenler hipotezi bu evrende bu kadar çarpıcı şekilde gözükünce tasarım olgusundan kaçmak için bir sığınak olamaz.

Kısacası modern bilimin verileriyle ortaya çıkan fiziki olgulardaki hassas ayarlar, evrenin başlangıcından canlıların oluşumuna kadarki süreçlerin bilinçle ve üstün bir güçle tasarlandığını göstermektedir. Bahsedilen bu tip hassas ayarlara karşı da

50 Caner Taslaman, **Evrenden Allah'a**, s. 136-137.

tesadüfe, gözlemci olarak bizim bizi var eden koşulları gözlememize, bunlar da olmazsa çok-evrenlere atıf yapılarak cevap verilmeye çalışılmıştır. Bu bölümde ve bir önceki bölümde gösterildiği gibi hassas ayarların tasarımı göstermesinden kaçmak için başvurulan tüm bu girişimler başarısızdır. Teizmin paradigması açısından olmasında şaşılacak hiçbir unsur bulunmayan fiziki olguların böylesine bir hassas ayara sahip olması, materyalist-atheizmin paradigması açısından oldukça şaşılacak ve beklenmeyecek bir durumdur. Bu ise teizmi materyalist-atheizme tercih etmemiz için önceki delillere ilave bir delil oluşturmaktadır.

7-CANLILARIN TASARIMI DELİLİ

Akademik hayatındaki yüksek lisans, doktora, doçentlik ve profesörlük çalışmalarının çoğu bilim-felsefe-din ilişkisi olan ve doktora çalışması evrim teorisiyle ilgili biri olarak dünya genelinde bilim-din ilişkisi denildiğinde akla ilk gelen ve en yoğun tartışılan konunun evrim teorisi olduğunu rahatlıkla söyleyebilirim. Canlıların bir tasarım ürünü olup olmadığı konusunda beraber hemen evrim teorisi gündeme gelmekte, evrim teorisinin canlıların tasarımı olmadığını, hatta Allah'ın var olmadığını gösterdiği gibi iddialar ileri sürülmektedir. “Evrim teorisi ateizmi destekleyen bir teori midir” sorusuna kısa cevabım “Kesinlikle hayır” şeklinde olacaktır. Evrim teorisinin delillerinin bu teorinin doğru olduğunu ne kadar gösterip göstermediği başka çalışmaların konusudur, fakat bir an için bu teorinin doğru olduğunu kabul edelim, bu durumda bu teorinin Allah inancıyla çelişkili olup olmadığını bir düşünelim.

Evrim teorisiyle, dünyamızdaki bütün canlıların, başlangıçtaki tek hücreli bir canlının soylarındaki değişimlerin sonraki nesillere aktarıldıkları bir süreçle oluştuğu anlatılır. Bu süreçte doğal seleksiyon, mutasyon, seksüel seleksiyon gibi mekanizmalara atıf yapılır.⁵¹ Fakat bu sürecin Allah'ın planlamasıyla mı tesadüfen mi oluştuğu biyolojinin konusu değildir. Biyolojideki hedef,

51 Evrim teorisiyle ilgili en çok ön plana çıkan ve tarihsel önemi olan kitap olarak bakabilirsiniz: Charles Darwin, **The Origin of Species**, Penguin Classics, Londra, 1985.

gözlenen haliyle canlıları ve onların oluşum sürecini tarif etmektedir, bu sürecin “bilinçli bir planın eseri olup olmadığı” gibi bir hususu tartışmaya başladığınızda biyoloji alanından çıkıp felsefe alanına geçmişsiniz demektir. Bunu yapan kişinin biyolog, fosil-bilimci veya antropolog olması bir şey değiştirmez, hangi alanda olduğunuz tartışan kişinin mesleğine değil ele alınan konunun içeriğine bağlıdır.

Evrim teorisinin materyalist-ateizmi desteklediği biyolojik değil felsefi bir yorumdur ve daha da önemlisi yanlış felsefi bir yorumdur. Nitekim Darwin'in teorisinin Amerika'da tanınmasını sağlayan Harvard Üniversitesi'nden botanikçi Asa Gray, bugün savunulan şekliyle evrim teorisinin (Neo-Darwinizm: Yeni-Darwincilik olarak bilinir) babası diyebileceğimiz Theodosius Dobzhansky, çağımızın belki de en önemli biyoloji-genetik projesi olan İnsan Genom Projesi'nin uzun yıllar başkanı olmuş Francis Collins, çağımızın en önemli fosilbilimcilerden Simon Conway Morris gibi evrim teorisi açısından çok ünlü bilim insanları kendi Allah inançlarıyla evrim teorisi arasında bir çelişki olmadığını açıklamışlardır. Hatta ünlü ateist bilim ve biyoloji felsefecisi Michael Ruse da, hem Allah'a hem evrim teorisine beraberce inanılmasında bir sakınca olmadığını ifade etmiştir. Evrim teorisini eksik bildikleri gibi bir iddiada kimsenin bulunamayacağı bu gibi kişilerin bu yaklaşımları, evrim teorisiyle ateizm arasındaki ilişkinin teorisinin içeriğinden kaynaklanmadığını göstermektedir. Diğer yandan Richard Dawkins gibi çağımızın en çok ön plana çıkan bir ateisti, evrimsel biyologdur ve evrim teorisini ateist görüşleri için araçsallaştırmaya çalışmıştır.⁵² Bu isimlerin hepsi evrim

52 Bu konuda bakabilirsiniz: Richard Dawkins, *Kör Saatçi*, Çev: Feryal Halatçı, TÜBİTAK, Ankara, 2002; Richard Dawkins, *Climbing Mount Improbable*, W. W. Norton, New York, 1997.

teorisinin yerbilim, fosilbilim, genetik ve biyolojinin birçok dalı açısından ne anlama geldiği konusunda aynı görüşlere sahiptirler. Aralarındaki fark bilimsel görüşlerinden değil, bilimsel veriyi felsefi yorumlayışlarındaki farklılıklarından kaynaklanmaktadır.

Evrim teorisine inancın ateizmi gerektirdiğini düşündüren temel yanlış, din felsefesi açısından ele alınması önemli bir husus olduğunu düşündüğüm ve yanlış spekülasyonların en önemli kaynaklarından olan “boşlukların Tanrısı” (God of the gaps) yaklaşımlarından kaynaklanmaktadır. “Boşlukların Tanrısı” yaklaşımlarını ileri sürenler, teistlerin Allah’ın varlığı konusundaki yegane dayanaklarının evren ve canlılar konusunda bilinmeyenler olduğunu, bu bilinmeyen boşlukları Allah ile doldurduklarını, dolayısıyla boşluk kalmazsa Allah’a gerek kalmayacağını düşünmektedirler. Gerçekten de bazı teistler, “Gözün nasıl gördüğünü bilmiyoruz, demek ki gözü Allah yaratmış” veya “Kurbağaların nasıl oluştuğunu bilmiyoruz, demek ki kurbağaları Allah yaratmış” gibi yaklaşımlar göstermişlerdir. Fakat Allah’ın varlığıyla ilgili argümanlar ileri süren günümüz teist felsefecilerinin ve teologların büyük çoğunluğu “boşlukların Tanrısı” yaklaşımlarını benimsememektedirler. Bunun yerine göz veya kurbağalar hakkında elde edilecek bilgiyle (bu konulardaki bilgisizlikle değil) Allah’ın sanatına tanıklık edileceğini ifade etmektedirler. Günümüzde ileri sürülen kozmolojik delillerin veya tasarım delillerinin hemen hepsi (bir kısmı kitabın buraya kadar olan bölümlerinde değerlendirildi), modern bilimin sunduğu verilere dayandırılmaktadır, evren konusundaki cehaletimize değil.

Bu yüzden evrim teorisinin ortaya koyduklarıyla bir boşluğun daha tamamlandığını, böylece Allah’ın varlığının gereksiz olduğunu veya Allah’a ihtiyacın azaldığını söyleyenler, çok sık

tekrarlanan mantık hatalarından biri olan ve mantık literatüründe “korkuluk hatası” (straw man fallacy) olarak anılan mantık hatasını işlemektedirler. “Korkuluk hatası”nı işleyenler, karşıt görüşün gerçek fikrini göz ardı etmekte, onun yerine karşıt görüşün kötü veya abartılı bir örneğine karşı -gerçek pozisyonmuş gibi- eleştirilerini yöneltmektedirler. “Boşlukların Tanrısı” yaklaşımlarını teizmin gerçek pozisyonu gibi gösterip “korkuluk hatasını” işleyenlerin içinde Dawkins gibi ünlü evrimsel biyologlar da vardır. Burada dikkat edilmesi gerekli önemli bir husus şudur; fizikçiler veya biyologların, her ifadeleri biyolojiyle ilgili değildir, fizikçiler veya biyologlar, kimi zaman evren veya canlılar üzerine konuşurken felsefe veya teoloji gibi alanlara geçmekte, fakat kişileri söylediklerinden ziyade akademik kimlikleriyle değerlendirilenler, birçok zaman, bu geçişi anlayamamakta ve bu söylenenleri bilimin deneysel ve gözlemsel verileriyle karıştırmaktadırlar.

Tektanrılı dinlerin metinlerinde Allah, sadece olağanüstü (mucizevi) yaratışları gerçekleştiren güç olarak sunulmaz. Tersine evrenin başlangıcı veya peygamberlerin gösterdiği olağanüstü bazı durumlar (literatürde bunlar “mucize” başlığıyla incelenmektedir) gibi genel süreçten farklı olgular, Allah’ın yaratışlarındaki azınlık durumlarıdır.⁵³ Çoğunluktaki yaratışlar hep bir süreç içerisinde ve nedensellik yasaları kesintiye uğramadan karşımıza çıkmaktadır. Örneğin bu metinlere göre Allah yağmuru yağdırmakta, tohumu bitirmekte, insanları rızıklandırmakta ve her bir insanı yaratmaktadır. Bu söylenirken yağmurun, suyun buharlaştığı ve bulutların yayıldığı bir süreçle oluştuğu ve insanın, annesiyle babasının bir araya geldiği ve annesinin karnında geliştiği bir süreçle oluştuğu

53 Din felsefesindeki önemli konulardan bir tanesi “mucizeler”dir. Bu konuyla ilgili olarak bakınız: Caner Taslaman, **Kuantum Teorisi, Felsefe ve Tanrı**, İstanbul Yayınevi, İstanbul, 2015, s. 121-168.

kabul edilmektedir. Bunlardan anlaşılacağı üzere tektanrılı dinlerin bağluları “Allah’ın süreçle yarattığı” fikrini, yani “araçsal sebepler kullanarak yarattığı” fikrini zaten benimsemiş durumdadırlar. Tüm süreci yaratanın, bu süreçle yarattığı ürünlerden, birçok zaman sürece atıf yapmadan bahsetmesi çok doğaldır. Bir ressam “Bu resmi ben yaptım” derken, çoğu zaman resmi zihninde tasarladığını, renklerin ayarlamasını yaptığını, resmin önce falanca köşesini çizdiğini belirtmez, fakat buna rağmen resmi kendisinin yaptığına dair ifadesinde bir sorun görmeyiz. Üstelik ressam ne boya ların, ne resmin çizildiği kağıdın, ne de kendi zihninin yaratıcısıdır. Allah, sürecin tüm aşamalarının yaratıcısı olarak, süreçteki birçok aşamaya atıf yapmadan sürecin sonuçlarını söylemesi çok doğaldır. Nitekim evrenimizdeki her varlığın oluşumu, Big Bang sürecinde önce atom altı parçacıkların sonra atomların ortaya çıkmasına bağlıdır. Eğer bir konu açıklanırken tüm sürece atıf yapılması gerekseydi, “Bu kitap nasıl basıldı” sorusuna da “Şu masa nasıl yapıldı” sorusuna da Big Bang sürecini baştan anlatarak cevap verilmesi gerekirdi! Görüldüğü gibi hem Allah’ın yaratmasıyla ilgili hem de insani üretimlerdeki süreçlerde, bir şeyin yapıldığı söylenirken, o şeyin ortaya çıkmasıyla ilgili tüm sürecin tarif edilmemesini doğal karşılıyoruz. Aslında bir varlık veya olgudan bahsederken, onun ortaya çıkışı hakkındaki tüm süreci aktarmak pratikte mümkün de değildir. Yediği rızıklara her şükreden ve kendisini Allah’ın yarattığı bir varlık olarak kabul eden herkes, “süreçle yaratma” görüşünü benimsiyor demektir. Peki o zaman, tüm canlıların nasıl oluştuğuyla ilgili bir süreci tarif eden evrim teorisi, Allah inancıyla nasıl çelişkili olabilir? Allah’ın insanı yarattığı görüşü, hiçbir şekilde bu yaratmada bir sürecin olmadığı anlamına gelmez. Canlıların ortaya çıkışıyla ilgili süreci

tarif eden evrim teorisinin, fizikte evrenin oluşum sürecini tarif eden Big Bang teorisi gibi, Allah'ın canlıları yarattığı görüşüyle hiçbir çelişkisi olmadığı çok açıktır.⁵⁴

Bu kitabın konusu açısından burada önemli bir soru daha vardır: Evrim teorisi Allah'ın varlığı lehinde ileri sürülen argümanlar açısından bir tehdit oluşturmakta mıdır? Aslında bu kitabın buraya kadar olan bölümlerinde bunun cevabı verildi. Bundan önce sayılan delillerin çoğu canlıların ortaya çıkmasının ön koşullarıyla ilgilidir. Örneğin birinci delilde karşımızda duran evrenin başlangıçlı olmasını, beşinci ve altıncı delillerde evrene içkin ve süreçlerde ortaya çıkan hassas ayarları en iyi şekilde Allah'ın varlığının açıkladığı ortaya konuldu. Canlıların varlığının nasıl ortaya çıktığını kabul ederseniz edin (ister evrimle ister bağımsız yaratılışla) bu deliller geçerlidir. Bundan sonra kitabın ikinci bölümünde savunulacak beş tane fitrat delili de evrim teorisinin doğru veya yanlış olduğu gibi bir ön kabulü gerektirmediği için bu delillere de evrim teorisi bir tehdit oluşturmaz. O zaman evrim teorisinin, Allah'ın varlığı hakkındaki delillere bir tehdit oluşturduğunu söylemek -bu kitap boyunca gösterildiği gibi- yanlış bir iddiadır.

Burada bir soru daha sorulabilir; bu soru, Allah'ın varlığı hakkındaki diğer delillere bir tehdit oluşturmasa da, evrim teorisinin,

54 Burada ek bir itiraz olarak Allah'ın varlığı ile bu teorinin çelişmediği, fakat kutsal metinlerdeki ifadelerle çeliştiği söylenebilir. Bunun Kuran açısından yanlış olduğunu şu kitabımda ortaya koydum: Caner Taslaman, **Evrime Teorisi, Felsefe ve Tanrı**, İstanbul Yayınevi, İstanbul, 2014, 4. Bölüm, s. 276-388. Bu kitapta evrenin milyarlarca yıllık ömrünün Kuran'ın hiçbir ifadesiyle çelişmediğini, çamurdan yaratılışın hammaddeye işaret ettiğini ve her canlının bu anlamda çamurdan yaratıldığını, Kuran'da "bir anda yaratılış" gibi bir ifade olmadığını, Allah ve din düşmanlarıyla akrabalıkta sorun görmeyenlerin insanların hayvanlarla soy bağlılığında sorun görmesinin Kuran'a aykırı olduğunu, Adem'in dünyadaki bir bahçede (cennette) yaratıldığını, "nefsi vahide"den yaratılışın tek türden yaratılış anlamına geldiğini ve benzeri hususları ayrıntılarıyla açıkladım.

canlıların varlığından hareketle yapılacak argümanlar açısından sorun oluşturup oluşturmadığıdır. Bu sorunun cevabı, eğer canlıların varlığından hareketle oluşturulacak argümanlar her bir canlının birbirinden ayrı olduğu şeklinde gereksiz bir ön kabul üzerine bina edilirse sorun oluşturacağı şeklindedir. Fakat böyle bir ön kabul olmadan da canlılarda gözlemlenen olgulardan hareketle argüman kurmak mümkündür. Burada yedinci delil olarak böyle bir argüman savunacağım. Bunu şu şekilde sunabilirim:

- 1- Dünyamızdaki canlıların hem mikro ve makrosuyla vücut planlarında, hem de davranışlarında çok büyük bir çeşitlilik ve çok ilginç özellikler gözlemlemekteyiz.
- 2- Bu çeşitliliğin ve özelliklerin varlığının açıklamasını ya teizm ya da materyalist-ateizm yapabilir.
- 3- Teizm bu çeşitliliği ve özellikleri materyalist-ateizmden daha iyi açıklar:
  - 3-1- Çünkü bunların ortaya çıkmasını mümkün kılan potansiyelin varlığını daha iyi açıklar.
  - 3-2- Çünkü mikro dünyadaki kompleksliği daha iyi açıklar.
  - 3-3- Çünkü makro planda çok kompleks özelliklerin tekrar tekrar ortaya çıkmasını ifade eden “yakınsaklık” (convergence) olgusunu daha iyi açıklar.
- 4- Sonuçta teizm materyalist-ateizme tercih edilmelidir.

Bu argümanın birinci maddesini modern bilimlerdeki gelişmeleri takip eden herkes rahatça kabul edecektir. Bu maddeyi kabul hususunda teistler ile materyalist-ateistler arasında bir sorun olmayacağı rahatlıkla söylenebilir. Taksonominin (canlıların sınıflandırılmasındaki kural ve prensipler) babası sayılan ünlü

biyolog Carl von Linnaeus, 1753 yılında, 6000 kadar bitki türü biliyordu ve bunların sayısının 10.000 kadar olduğu düşünülüyordu; 1758'de 4000 kadar hayvanı listelemişti ama onların sayısının da yine 10.000 civarında olduğu tahmin ediliyordu.⁵⁵ Canlılarla ilgili sınıflama yapmak böceklerin dünyası ile ilgili keşifler arttıkça ve hele bir de mikroskopik canlılarla ilgili bilgiler arttıkça iyice zorlaştı. Günümüzde ise türlerin sayısının birkaç milyon olduğu bilinmektedir. Bu milyonlarca türün mikro yapılarından makrodaki vücut planlarına kadar büyük bir çeşitlilik ve komplekslik olduğuna tanıklık edildi. Değişik alanlarda çalışan hayvanbilimciler ve bitkibilimciler canlıların beslenmesi, avlanması, korunması, işbölümü, çiftleşmesi gibi birçok davranışlarında çok ilginç özellikler tespit ettiler. Tüm bunlarda modern bilimin hediyeleri olan gelişmiş mikroskoplardan mikro kameralara kadar birçok teknoloji harikasıyla faydalandı.

Bitkilerden hayvanlara kadar bu dünyadaki canlılarla ilgili olguların nasıl meydana geldiğini açıklamak hep önemli bir ilgi odağı olmuştur. Bu dünyadaki canlıların oluşum süreci, biyoloji tarihi içerisinde kendiliğinden türeme veya evrim teorisi gibi süreci tarif eden yaklaşımlarla izah edilmeye çalışılmıştır.⁵⁶ Tüm bu yaklaşımlarla beraber, söz konusu süreçlerin teizmin öngördüğü şekilde bilinçli ve her şeyi planlayan Allah'ın iradesiyle gerçekleştiği görüşü ve materyalist-ateizmin öngördüğü şekilde doğa yasaları çerçevesinde işleyen tesadüflerin birleşimiyle oluştuğu görüşü düşünce tarihindeki temel alternatif görüşler olarak yerini korumuştur. Kısacası argümanın ikinci maddesinde ifade

55 Ernst Mayr, **The Growth of Biological Thought**, The Belknap Press of Harvard University Press, Cambridge, 1982, s. 172.

56 "Kendiliğinden türeme" (spontaneous generation) ile ilgili bakabilirsiniz: Caner Taslaman, **Evrin Teorisi, Felsefe ve Tanrı**, s. 76-79.

edildiği gibi canlıları oluşturan süreçlerin nasıl meydana geldiğini açıklamada teizm ve materyalist-ateizm rakip iki yaklaşım olarak karşımıza çıkmaktadır.

Burada bir materyalist-ateist üçüncü maddeye itiraz edecektir ki bu argümanda kritik madde de budur. Bu yüzden aşağıda bu maddenin savunması yapılacak ve bu kritik maddeyi oluşturan üç husus (3-1, 3-2 ve 3-3'te belirtilen) teker teker ele alınacaktır. Canlılarla ilgili olguların çeşitliliğine karşı buradaki değerlendirmelerin çok özet şekilde olduğu unutulmamalıdır. Üçüncü maddenin doğruluğu gösterilirse argümanın sonucu olan “teizm materyalist-ateizme tercih edilmelidir” önermesi mantığın gereği olarak doğru olmaktadır.

3-1'in Değerlendirilmesi: Daha önceden sunulan dördüncü delil olan “evrenin potansiyeli delili” ile bu madde özünde aynıdır. Fakat canlılar dünyasında ortaya çıkan çeşitlilik ve gözlenen ilginç özellikler o kadar büyüktür ki, sırf tüm özellikleriyle canlılar dünyasını mümkün kılan evrendeki mevcut potansiyelden hareketle müstakil bir argüman kurulabilir. Önceden dikkat çektiğimiz gibi X bir varlığın değişimiyle ortaya her ne çıkarsa çıksın, ortaya çıkacak her şey bu X varlığın sahip olduğu potansiyeli göstermektedir; zaten bu X varlık potansiyel olarak bunları barındırmasaydı bunlar var olamazdı. Bir varlıktan kendi potansiyelinde olmayanın çıkamayacak olması mantığın gereğidir. Bilimsel teorilerimizde hangi değişimler olursa olsun, evrenimiz bu potansiyeli taşımasaydı mevcut canlıların tüm özellikleriyle ortaya çıkamayacağını söyleyebiliriz. Evrim teorisinin doğru veya yanlış olması, ya da Lamarckçı veya Darwinci evrim teorilerinden birinin doğru kabul edilmesi, ya da doğal seleksiyon veya

mutasyon gibi mekanizmalara süreçte verilecek rolün değişmesi yunusların, karıncaların ve kakao bitkisinin dünya sahnesinde görünme ve şekil değiştirme süreçleriyle ilgili farklı anlayışlara sebep olabilir, fakat bunlardan hangisi doğru kabul edilirse edilsin evrenimiz bu potansiyele sahip olmasaydı yunusların, karıncaların ve çikolatanın olamayacağı gerçeği değişmez.

Bu maddeyi (3-1) ileri sürmek için modern bilimin verilerine sahip olmak gerekmemektedir; bunu bin yıl önceki bilgimizle de on bin yıl önceki bilgimizle de ileri sürebilirdik. Fakat modern bilimin verileriyle canlı türlerindeki çeşitlilik ve canlılardaki ilginç özellikler tarihin hiçbir döneminde olmadığı kadar iyi anlaşıldı, yani evrenin bu hususta sahip olduğu ve canlılar dünyasında ortaya çıkan potansiyelle ilgili bilgimiz kat kat arttı. Bu yüzden bu argümanın değerinin anlaşılması için tarihin hiçbir döneminde olmadığı kadar veriye sahibiz. Canlılık da, kamuflaj özelliği de, ışık üretme de, radar sistemi de ancak evrenin potansiyelinde mümkün olmaları sayesinde var olmuşlardır. Bunların varlığında doğal seleksiyon veya seksüel seleksiyonun rolü her ne olursa olsun başlangıçta bunlar evrenin potansiyelinde hediye edilmeselerdi hiçbir şekilde ortaya çıkamazlardı. Canlılar dünyasındaki kamuflaj, ışık üretme, değişik göç yöntemleri gibi sayılması güç çeşitlilikte maharetleri bir an için düşünelim ve şöyle bir soru soralım: Bu kadar çeşitli varlığın, farklı birçok hünerle ortaya çıkmasını mümkün kılan potansiyelin varlığı bir teist açısından mı beklenir bir durumdur, bir materyalist-ateist açısından mı beklenir bir durumdur? Milyonlarca türün olağanüstü özelliklerinin ortaya çıkmasını mümkün kılacak bir potansiyelin var olmasını, teizmin öngördüğü şekilde evrene bu potansiyelin bilinçli bir şekilde verilmesi olarak mı, yoksa materyalist-ateizmin

öngördüğü şekilde mutlu bir tesadüf olarak mı değerlendirmek daha iyi bir açıklamadır?

Teizm açısından Allah çok güçlü, çok bilgili, yarattıkça gücünden hiçbir şey eksilmeyen bir varlıktır. Allah'ın, bu kadar çok çeşitliliğin ve canlılar dünyasındaki çok farklı ve ilginç çözümlerin gözlemlenmesi (insan veya başka bilinçli varlıklar tarafından) gayesiyle evreni, bunların ortaya çıkabileceği zengin bir potansiyelle yaratması şaşkınlık uyandırmayacak bir durumdur. Materyalist-ateizmin evren görüşüne göre madde bilinçsiz, iradesiz, içinde gaye (gaye ancak bilinçli varlıklarda var olabilir) barındırmayan bir varlıktır. Bu yüzden canlılar dünyasında ortaya çıkan her şey maddedeki yasalar çerçevesinde ortaya çıkmış tesadüfi oluşumlardır ve evrenin bu potansiyeli taşımasını da canlıların tüm bu özellikleriyle ortaya çıkmasını da beklenir kılacak bir unsur yoktur. Bu kadar büyük bir çeşitliliğin ve canlıların varlıklarını sürdürebilmeleri için bu kadar farklı çözümlerin gözlemlenmesi materyalist-ateizmin evren görüşü içerisinde çok şaşırılacak bir durumdur. Teizmin paradigmasında bu durum beklenir olduğu için teizmin burada materyalist-ateizme tercih edilmesi için objektif bir delile sahibiz. Bahse konu olan durumu “mutlu tesadüf” ile açıklamak hiç de tatmin edici değildir ve teizmin paradigma-sında bu olgu daha iyi açıklanabildiği için “teizm materyalist-ateizme tercih edilmelidir”.

3-2'nin Değerlendirilmesi: Binlerce yıl insanlar, cansız varlıklar ile canlı varlıklar arasındaki uçurumdan haberdar değillerdi. Bunun en önemli göstergesi binlerce yıllık süreçte insanların, canlıların “kendiliğinden türeme” (spontaneous generation) ile oluştuklarına inanmalarıdır. Bu anlayışa göre canlılar, başka

canlıların üremesi veya bölünmesi gibi süreçler olmaksızın, cansız maddenin bileşimi sonucunda meydana gelebilmektedir. Birçok kişi arıların, sineklerin, farelerin her birinin nasıl cansız maddelerden elde edilebileceğine dair reçeteler yazacak kadar ileri gitmişlerdi. Çöpten türemeye inanıldığı gibi, ölmüş hayvanların vücutlarının bozulması sonucunda bu leşlerden türemeye de inanılıyordu.⁵⁷ Mesela Aristoteles, sivrisineklerin ve bitkilerin çürümekte olan maddelerden türediğine inanıyordu.⁵⁸ 17. yüzyılda mikroskobun biyoloji alanında kullanılmaya başlanmasıyla “kendiliğinden türeme” ile ilgili tartışmalar yeni bir boyut kazandı. Artık hiç kimse arılar veya sinekler gibi böceklerin “kendiliğinden türediğini” savunamaz duruma geldi ve böylece cansız ile canlı arasındaki farkın zannedilenden büyük olduğu anlaşılmış oldu. Fakat bu sefer de mikroskop sayesinde keşfedilen tek hücrelilerin “kendiliğinden türeme” ile oluştuğu düşünölmeye başlandı. Ancak 19. yüzyılda mikroskobun geliştirilmesi ve detaylı çalışmalar sonucunda “kendiliğinden türeme” yoluyla tek hücreli canlıların bile oluşabileceğini kabul eden hiçbir bilim insanı kalmadı,⁵⁹ bu ise cansız ile canlı arasındaki farkın iyice açılması demektir.

20. yüzyıla girildiğinde cansız ile canlı arasındaki farkla ilgili bilginin artmasına karşılık hala hücrenin basit kimyasal bileşiklerden oluşan bir yapı olduğu düşünölmüyor ve hücre “homojen bir plazmadan oluşan damlacık” (homogenous globule of plasm) olarak niteleniyordu, cansız ile canlı arasındaki fark daha iyi anlaşılmış olmasına rağmen hala mikro dünyada kompleks yapıların

57 Elizabeth Gasking, **Investigations into Generations**, Hutchinson and Co Publishers, Londra, 1967, s. 18.

58 Erik Nordenskiöld, **The History of Biology**, Çev: L. Bucknall Eyre, Tudor Publishing, New York, 1920, s. 430.

59 Catherine Wilson, **The Invisible World Early Modern Philosophy and the Invention of the Microscope**, Princeton University Press, Princeton, 1995.

olmasıyla ilgili beklenti mevcut değildi. Mikroskopların daha da geliştirilmesiyle 1950'li yıllarda devrimsel keşifler gerçekleştirildi ve hücrelerin, proteinler gibi kompleks yapılardan oluştuğu ve daha da önemlisi DNA denilen ve hücreyi yöneten, çoğalmayı sağlayan molekülere sahip olduğu anlaşıldı. Karşımıza çıkan hücre yapısına göre her hücre adeta bir fabrika gibidir; merkezde büyük bir bilgisayar gibi süreci yöneten DNA vardır, RNA'lar çalışan işçiler gibi üretim ve taşıma gibi vazifeleri yapmaktadır, mitokondriler enerji üretmektedir, proteinler birer makine gibi üzerlerine düşen işleri gerçekleştirmektedir, hücre zarı güvenlik görevlisi gibi sadece gerekli olanları içeri kabul etmektedir...

Modern bilimin karşımıza koyduğu bu resim, canlı ile cansız madde arasında büyük bir uçurumun keşfi anlamına gelmektedir. Böylesi hücrelerden canlıların bir santimetrekare bedenlerinde binlerce adet olduğunu düşündüğümüzde karşımıza müthiş bir manzara çıkmaktadır. Karşımıza çıkan bu manzara sizce teist beklentilerle mi, materyalist-ateist beklentilerle mi daha uyumludur? Bu bilimsel bulgular ortaya çıkmadan önce bir materyalist-ateistin, tarihin uzun bir zaman diliminde zannedildiği gibi cansız ile canlı madde arasında yakınlık olduğunu düşünmesi ve bilim ilerledikçe bu yakınlığın daha çok doğrulanmasını beklemesi paradigmasının gereği idi, bu kadar büyük uçurumun ortaya çıkması ise beklenmeyecek bir durumdu. Bir teist açısından ise cansız ile canlı maddenin birbirine yakın olduğunu düşünmekte bir sorun olmadığı gibi cansız ile canlı arasında böylesi bir uçurum olmasında da bir sorun yoktur. Allah mikro ve makro dünyaların yaratıcısıdır, büyük güç sahibidir ve mikro dünyada oluşturacağı kompleks yapılarla sanatını göstermesi pekala mümkündür. Bu kompleks yapılar -henüz nasıl oluştuğu gösterilememiş olsa

da- kimyasal evrim gibi bir süreçle ortaya çıkmış bile olsa, bu durum bu kadar küçük bir noktadaki inanılmaz kompleksliğin ihtişamını gölgelemez ve ortaya çıkan bu tablonun bir teist açısından beklenecek bir durumken bir materyalist-ateist açısından hiç beklenmeyecek bir durum olduğu gerçeğini değiştirmez.

Hücrelerdeki bu yapıların kompleksliğini bir proteini ele alıp anlamaya çalışalım. En basit hücre bile yüzlerce proteinden oluşur ve proteinlerin hücre içindeki vazifelerini yapabilmeleri için amino asitlerin belli bir dizilimde olmaları şarttır ve “belli bir vazifesi olan bir proteinin amino asit dizilimindeki” bir veya birkaç değişiklik bile vazifesini yapmasını imkansızlaştırmaktadır. Kendisi evrimsel biyoloji ve biyokimya gibi alanlarda çalışan Steven Rose, orta büyüklükte bir proteini amino asit dizilimleri açısından ele almakta ve bu proteinin amino asit uzunluğunda 10^{300} olası form olabileceğini, bu olası formlar gerçekten var olsalardı ağırlıklarının 10^{280} gram olacağını, oysa evrendeki tüm madde- nin tahmini ağırlığının 10^{55} gram olduğunu söyler.⁶⁰ (10^{56} 'nın 10^{55} 'ten 10 kat büyük olduğuna, 10^{280} 'nin ise 10^{55} 'ten 1'in arkasına 225 tane sıfır yazacak kadar kez büyük bir sayı olduğuna dikkat edin.) Bundan anlaşıldığı gibi içinde bulunduğumuz evrendeki maddeyi tümüyle amino asitlere dönüştürüp hammadde olarak kullansaydık ve bunlardan rastgele bir şekilde bileşimler meydana getiren bir sistem oluşturabilseydik, “belirlenmiş tek bir protein” oluşunca onu seçip ayıracak bir sistem de kurabilseydik bile, sırf bu tek bir proteini elde etmemiz olasılık olarak yok de- necek kadar az olurdu.

Proteinlerin ortaya çıkması en basit ilk hücrenin oluşabilmesi için de gereklidir. Hayali en basit mikroskobik canlının varlığı için

60 Steven Rose, *Lifelines*, Oxford University Press, Oxford, 1998, s. 255.

bile yüzlerce protein, dahası bunların belli bir düzende organizasyonu gerekmektedir. En basit hücrenin minimum kaç protein gerektireceği tartışmalı bir konudur; bilimsel bir makaleye göre en basit bir hücre minimum 387 protein ihtiva etmek zorundadır (bu sayı tartışmalı olsa da tahmin edilen en düşük sayı bile 200'ün üstündedir, proteinlerin bir tanesindeki kompleks yapı düşünüldüğünde bu da hayli yüksek bir sayıdır).⁶¹ Bu proteinlerin oluşumu aşamasında doğal seleksiyon da bir açıklama sunamaz. Doğal seleksiyon, canlıların yaşam mücadelesi sonucunda oluşur, birbiriyle rekabet eden canlılar arasındaki bir sürecin sonucudur ve ancak çoğalan canlılar için geçerli olabilir. Canlılık oluşmadan önce böylesi bir mekanizmanın varlığını savunmak doğal seleksiyon mekanizmasının tarifiyle çelişkilidir.

İlk hücreyi ortaya çıkaran süreci açıklamak için RNA'larla başlangıç önerenler (RNA-World) olmuştur.⁶² RNA'lar da oldukça kompleks moleküllerdir ve ilk hücrenin ortaya çıkmasıyla ilgili süreç bilim tarafından aydınlatılamamıştır. Fakat bir gün bu sürecin aydınlatılacağını ve sürecin nedensel bir açıklamasını elde edeceğimizi düşünsek de hücrenin mikro dünyasında kompleks yapıların var olduğu ve çok muhteşem süreçlerin gerçekleştiği bilimin verileriyle apaçık karşımıza çıkmıştır. Doğayı bilinçsizce süreçlerin işlediği, hiçbir zihnin gayesinin gerçekleşmediği bir alan olarak gören materyalist-ateizm açısından tüm evrendeki hammaddenin olası bileşimlerinin belirli bir tane proteinini bile çıkartmaya yetmediği kadar kompleks moleküllerin ortaya çıkıp da fonksiyonlarını yerine getiriyor olmaları hiç beklenmedik bir durumdur (bu ortaya çıkma doğaya içkin bir süreç aracılığıyla

61 John I. Glass ve diğerleri, "Essential Genes of a Minimal Bacterium", **Proceedings of the National Academy of Sciences**, 103/2, 2006, s. 425-430.

62 Leslie Orgel, "Evolution of the Genetic Apparatus", **J Mol. Biol.** 38/3, 1968, s. 381-393.

gerçekleşiyor olsa bile). Bu durumun teizm açısından şaşılacak bir yanı olmaması, canlıların mikro dünyasında bilimin karşımıza koyduğu bu tablonun teizmi materyalist-ateizme tercih etmemiz için bir neden daha sunduğunu göstermektedir.

3-3'ün Değerlendirilmesi: Canlılar dünyasındaki ilginç özelliklerden bir tanesi, aynı kökenden miras alınmamakla beraber benzer özelliklerin farklı canlı türlerinde birbirlerinden bağımsız olarak “evrimleşmiş” olmasıdır. Bu özellikler biyolojide “yakınsak” (convergent) olarak bilinir. Bunun en bilinen örneklerinden bir tanesi uçmak gibi canlılar dünyasındaki önemli bir özelliğin kuşlarda, böceklerde, memelilerde (yarasa gibi) ve pterosaurs’da (yok olan sürüngenler) birbirlerinden bağımsız olarak oluştuğunun kabul edilmesidir. Bu “yakınsaklık” özelliği hem hayvanlarda hem bitkilerde, ayrıca hem sahip olunan davranışsal özelliklerde hem moleküler seviyede kendini göstermektedir. Canlılardaki oldukça kompleks özelliklerin önemli bir kısmının birbirlerinden ayrı şekilde, ortak atadan aynı özellik miras alınmadan evrimleştiği, yani “yakınsaklık” özelliğinin yaygın bir olgu olarak varlığı modern biyolojide yüzlerce örnek verilerek kabul edilmektedir.⁶³ Hem yarasalarda hem yunuslarda var olan radar (echolocation) sistemleri, hem ateşböceklerinin hem karanlık denizlerde ürettikleri ışıklarıyla yol bulan balıkların ışık üretimi, hem bazı böceklerin hem kuşların Güneş’e bakarak yön bulmaları uzun “yakınsaklık” listesinin sadece bir kısmıdır.

63 Simon Conway Morris, **Life’s Solution: Inevitable Humans in A Lonely Universe**, Cambridge University Press, Cambridge, 2005; Simon Conway Morris, **The Deep Structure of Biology**, Templeton Foundation Press, Pennsylvania, 2008.

Daha önce değindiğimiz gibi canlıların mikro seviyesinde müthiş kompleks bir yapı bulunmaktadır. Burada saydığımız her bir özellik ise canlıların mikro seviyede birçok moleküle sahip olmaları ve bu moleküllerin bahsedilen özelliği gerçekleştirmek için koordineli bir şekilde çalışmalarıyla gerçekleşmektedir. Buradaki önemli soru bu kadar kompleks yakınsak özelliklerin tekrar tekrar nasıl oluştuğudur. Eğer canlılardaki değişimin motoru genlerdeki mutasyonlar ise, mutasyonları belli bir amaca göre gerçekleştiren maddeye içkin bilinen bir doğa yasası yoktur. O zaman oluşması bu kadar düşük ihtimal olan yapıların tekrar tekrar dünya sahnesinde birbirlerinden bağımsız olarak gözükmemesini, yani yakınsak özelliklerin gözükmemesini beklemek gerekirdi. Stephen Jay Gould, dünyanın başına gidip baştan zamanı başlatsaydık her şeyin çok farklı olacağını söylemektedir.⁶⁴ Buna karşılık Simon Conway Morris, mevcut yakınsaklık olgusunun birçok örneğine atıf yaparak cevap vermekte, aynı çevre koşullarında bugünküne çok benzer özelliklerin ortaya çıkacağını söylemektedir. Çünkü bu dünyada birçok özellik birbirinden bağımsız olarak geliyorsa, dünya aynı koşullarıyla baştan yaratılsa, benzer özellikli canlıların yeniden ortaya çıkması beklenmelidir. Canlılardaki değişimin motoru olarak rastgele mutasyonları ve bu mutasyonlarla ortaya çıkan varlıklar üzerinde seçim yapan doğal seleksiyon mekanizmasını görürsek, Gould'un beklentisi sağduyuya uygun olurdu, yani zamanı başa alsak şu anda ortaya çıkan canlılardan çok farklı bir tabloyla karşılaşmayı beklememiz gerekirdi. Fakat mevcut yakınsaklık özelliklerine bakarsak (Gould da bunlardan haberdardı), bu dünyada benzer özellikler birbirlerinden bağımsız olarak defalarca ortaya çıktığına göre, aynı koşullarda yeniden

64 Stephen Jay Gould, **Wonderful Life**, W. W. Norton and Company, New York, 2007.

aynı tip canlıların ortaya çıkmasını beklemek, Morris'in beklentisinde olduğu gibi makuldür.

Burada asıl önemli olan sadece rastgele mutasyonlar ve doğal seleksiyon çerçevesinde kaldığımızda bu kadar çok yakınsak özelliği açıklayamayacağımızı görebilmektir. Olasılık olarak bir kere bile ortaya çıkması çok düşük olasılık olan özelliklerin tesadüfen tekrar tekrar ortaya çıkmasının açıklaması nedir? Burada birbirinden bağımsız yakınsak evrimleşme olduğu için ortak atadan miras alınma bir açıklama olamamaktadır. Ayrıca bazılarının fizikteki hassas ayarlardan kaçmak için ileri sürdükleri bir açıklama olan “Bunlar olmasaydı bunları gözlemlemek için burada olamazdık, bu yüzden bizim varlığımızı mümkün kılan hassas ayarlardaki çok düşük olasılıklara şaşırılmamalıyız” izahına benzer bir açıklama da yapmak mümkün değildir. Çünkü bunların çoğu var olmadan da var olabilirdik, örneğin bizim buradaki varlığımız ne yarasanın ne de yunusun radar sistemine bağlıdır, bu iki tür hiç var olmamış olsa da bu durum bizim var olmamıza engel teşkil etmezdi. Bu kadar kompleks özelliklerin tekrar tekrar ortaya çıkması ise olasılık açısından mümkün gözükmemektedir (sırf “belirli tek bir proteini” ortaya çıkartmaya evrenin hammaddesinin yetersiz kaldığını hatırlayın).

Fakat bütün bu sorunlar, materyalist-ateizmdeki gibi rastgele bir evrim süreci öngörülürse ortaya çıkmaktadır. Doğadaki süreçlerin bilinçli şekilde oluşturulduğu kabul edilince burada bir sorun kalmaz. Allah'ın yüksek kudreti ve ilmiyle, canlılara verdiği özellikleri, tüm süreç kudreti altında olan güç olarak tekrarlayarak (yakınsaklık özelliğiyle) yaratmasında beklenmeyecek bir durum yoktur. Allah, bunu yaparken, mutasyonları manipüle etmek gibi bir mekanizma kullanıyor olabileceği gibi henüz

keşfetmediğimiz ve doğaya içkin olup da canlıları bu tip özellikler oluşturmaya doğru iten bazı yasaları yaratmak suretiyle de bu süreçleri gerçekleştiriyor olabilir. Her halükarda canlılar dünyasının en ilginç olgularından biri olan yakınsaklık özelliğini teizm materyalist ateizmden daha iyi açıklamaktadır.

Kısacası evrim teorisi teizme bir tehdit oluşturmadığı gibi, canlılar dünyası teizmin lehine oluşturulacak argümanlar için çok zengin veriler sunmaktadır. Bu hususta ele alınması önemli olan birçok olgu var olmakla beraber, burada sadece özet şeklinde bazı hususlara değinilebildi. Canlılar dünyasındaki olağanüstü çeşitliliğin oluşmasını mümkün kılan evrendeki potansiyelin varlığını (3-1), biyoloji tarihindeki gelişmelerle anlaşılan cansız ile canlı arasındaki uçurumu ve buna sebep olan canlıların mikro dünyasındaki kompleks yapıları (3-2) ve modern biyolojide tespit edilmiş birçok örneği bulunan birbirlerinden bağımsız olarak gelişmiş yakınsak özellikleri teizm materyalist-ateizmden daha iyi açıklamaktadır. Teist paradigma içerisinde bunlar, materyalist-ateist paradigmanda olduğundan çok daha fazla beklenilecek özelliklerdir. Bu yüzden teizmi materyalist-ateizme tercih etmek için canlılar dünyası, önceki argümanlarda dikkat çekilen hususlara destek vermektedir.

İKİNCİ BÖLÜM

FİTRAT DELİLLERİ

8-DOĞAL ARZULAR DELİLİ

Bazı teist düşünürler, insanların içinde Allah'a karşı doğrudan bir arzu olduğunu iddia etmişlerdir. Bunlardan çok azı bunu Allah'ın varlığı için bir delil olarak değerlendirmiş, çoğunluk bunu bir delilin parçası olarak sunmamıştır. Örneğin Pascal'ın yazılarında Allah'a karşı arzunun tüm insanlarda var olduğuyla ilgili iddiaya tanık olmaktadır:

Bütün insanlar mutluluğu arar. Bunun hiçbir istisnası yoktur... Bütün insanlar şikayet etmektedir; prensler, hizmetçiler, asiller, halk, yaşlı, genç, güçlü, zayıf, eğitilmiş, cahil, sağlıklı, hasta, her ülkede, her zamanda, her dönemde, her şartta... Boş yere etrafındaki her şeyle boşluğu kapamaya çalışır, o şeylerden hiçbiri ona yardımcı olamaz, çünkü bu sonsuz boşluk ancak sonsuz ve değişmez bir objeyle yani Allah ile kapatılabilir.⁶⁵

İnsanların yaratılışında doğuştan böylesi bir boşluk (arzu) varsa bile, Allah'a yönelen inançlılar "Allah'a yöneldim, içimdeki boşluktan kurtuldum, arzularım tatmin oldu, meğer içimdeki tatmin olmayan arzuların objesi Allah'mış" diyebilirler, fakat inananların bu şahsi tecrübelerini inançsızlara karşı sunulacak objektif bir argümana dönüştürmek mümkün gözükmemektedir. Nitekim birçok ateist ve agnostik, kendisinde böyle bir arzunun olduğunu inkar etmektedirler. Örneğin John Beversluis, bahsedilen yaklaşımı

65 Blaise Pascal, **Pensees**, Çev: A. J. Krailsheimer, Penguin Classics, Londra, 1966, s. 74-75.

eleştirirken, böylesi bir arzunun var olduğunun iddia edilemeyeceğini ifade etmiştir.⁶⁶ Literatürde “arzu delili” (the argument from desire) denildiğinde bu tip yaklaşımlar kastedilmektedir.

Burada, bundan çok farklı, ateistlerin de varlığını kabul ettikleri doğal arzuların hareketle özgün bir delil savunulacaktır. Doğal arzularımız, bizi en çok biz yapan, içebakışla varlıklarına tanıklık ettiğimiz özelliklerimizdir. Yeme ve içmeden yaşama ve mutluluk arzularına kadar doğal arzularımız bize doğduğumuzdan beri eşlik etmektedir. Bize içkin bu arzuların bizde nasıl olup da var olduğunun bir açıklama gerektirdiği, birçok kimşenin gözünden kaçmış çok önemli bir husustur. Balığın suyu fark etmemesi gibi çoğu zaman bu olağanüstü fenomenlerin gereğince farkına varmayız. Bunların olmalarını adeta zaruri kabul eder “Başka türlü nasıl olabilirdi ki” der, bunları görmezden geliriz. En cahil insandan en bilgiliye kadar herkeste aynı şekilde yaşam, korkulardan kurtulma, gaye, mutluluk gibi arzulara tanıklık edilmesi, bu tür arzulara sahip olunmasının ne kadar enteresan olduğunun takdir edilmesini çoğu zaman engellemektedir. Oysa her insanda bu muhteşem fenomenlere tanıklık edilmesi, bunların değerini azaltmaz, tersine arttırır. Olağanüstülüğü yakalayabilmemiz için güçlü bir içebakışla beraber evren üzerine ciddi bir felsefi değerlendirmeyi birleştirmemiz gerekmektedir. Bizimle aynı atomlara sahip olan ağaçta, toprakta, suda olmayan böylesi arzular neden bizde mevcuttur? Burada, doğal arzuların hareketle teizmin lehine bir argüman sunulacaktır. Bu delil şu şekilde sunulabilir:

66 John Beversluis, *C. S. Lewis and the Search for Rational Religion*, Prometheus Books, New York, 2007, s. 56-57.

- 1- Şunlar doğal ve temel arzularımızdır.
  - 1-1- Yaşam
  - 1-2- Korkuların giderilmesi
  - 1-3- Gaye
  - 1-4- Mutluluk
  - 1-5- Şüpheden uzak bilgi edinme
  - 1-6- Başkaları tarafından iyi davranılma
- 2- Birbirleriyle ilişkili de olsa birbirine indirgenemeyecek olan bu doğal ve temel arzuların her birinin karşılanması ancak Allah'ın varlığıyla mümkündür.
- 3- Bu doğal ve temel arzularımızın nasıl oluştuğunu açıklayacak iki tane temel alternatif görüş vardır:
  - 3-1- Bu arzular materyalist-ateistlerin öngördüğü şekilde tesadüf ve zorunluluk ile oluşmuştur.
  - 3-2- Bu arzuları teizmin öngördüğü şekilde Allah oluşturmuştur.
- 4- Bahsedilen farklı doğal ve temel arzuların hepsinin (1. maddede) aynı ontolojiyi gerektirmesi (2. madde); Allah'ın varlığının ve bu arzuları oluşturmasının (3.2'nin), bu insanın tek alternatifi konumundaki materyalist-ateizmden (3.1'den) daha rasyonel olduğunu gösterir.
- 5- Sonuçta teizm materyalist-ateizme tercih edilmelidir.

İlk olarak önceden bahsedilen formuyla arzu deliline karşı getirilmiş bir eleştiriyi cevaplamakta fayda görüyorum, çünkü aynı eleştiriyi buradaki argümana yöneltenler de olabilir. Bu eleştiriyi yapanlar, kendilerinin bir Ferrari'lerinin olmasını arzu ettiklerini ama bunun olmadığını, masallardaki Oz dünyasına gitmeyi arzu

ettiklerini ama gidemediklerini söylerler.⁶⁷ Bunu söyleyerek, insanların arzularının varlığından bu arzuların objesinin var olduğuna geçiş yapılamayacağını ifade etmektedirler. Peter Kreeft bu eleştiriye arzuları “doğal” ve “suni” olarak ikiye ayırıp cevap verir. Doğal arzuların “içten” geldiğini, buna karşılık suni arzuların ise “dıştan, toplumdan, reklamlardan veya kurgudan” geldiğini söyler ve Oz dünyasına gidememeyle hiç uyumama arasındaki farka dikkat çeker. Doğal arzuların hepimizde ortak olması, suni arzuların ise kişiden kişiye değişmesi temel farktır.⁶⁸ Argümanımın birinci maddesinde, söz konusu arzuları “doğal” ve “temel” sıfatlarıyla vurgulamamın sebeplerinden bir tanesi, böylesi itirazlara baştan kapıyı kapatmaktır.

Ateist ve agnostiklerin birçoğu, birinci maddede sayılan altı tane arzumuzun her sağlıklı insanda var olduğunu rahatlıkla kabul edeceklerdir. Hatta tarihin en ünlü ateistleri, argümanın ikinci maddesinde ifade edildiği gibi bu tip arzularımızın tatmin edilmesinin Allah'ın varlığını gerektirdiğini ifade etmişlerdir, fakat bu arzuların Allah'ın varlığını gerektirmesinden hareketle Allah'ın varlığının insan zihninin bir uydurması olduğunu dile getirmişlerdir. Buradaki argümanı önemli kılan unsurlardan birisi budur; ünlü materyalist-ateistlerin başlangıç noktasının kabul edilmesi, fakat buradan hareketle vardıkları sonucun tam tersine Allah'ın var olduğu sonucuna varılmasının daha rasyonel olduğunun gösterilmesi. Öncelikle bu arzuların üç tanesini (yaşam, korkuların giderilmesi ve gaye) ele alarak bu arzuların nasıl Allah'ın varlığını

67 John Beversluis, *C. S. Lewis and the Search for Rational Religion*, s. 47.

68 Peter J. Kreeft ve Ronald K. Tacelli, *Pocket Handbook of Christian Apologetics*, InterVarsity Press, Downers Grove, 2003, s. 26-27.

gerektirdiğini, ünlü ateist düşünörlere de atıf yaparak göstermeye çalışacağım.⁶⁹

Yaşam Arzusunun Değerlendirilmesi: “Yaşam arzusu” normal, sağlıklı her insanın içinde olan en temel doğal arzulardan birisidir. O kadar temeldir ki, onun için diğer birçok doğal arzudan çok rahat vazgeçilebilir. Örneğin bir kumsalda susayıp su içen, acıkıp yemek yiyen, cinsel arzu duyup eşine yönelenleri düşünelim. Bu kişiler, bir tsunaminin yakın bir zamanda buldukları bölgeyi basacağı haberini alsalar veya tsunaminin sularının geldiğini görseler, bu diğer doğal arzularının giderilmesini bir kenara bırakıp kaçarlar. “Yaşam arzusu”na özel vurgu yapan ünlü ateist filozoflardan biri Schopenhauer’dır. Ona göre bu arzu-irade her şeyden daha temeldir. Schopenhauer, intiharın bile “yaşam arzusunun-iradesinin” bir reddi olmadığını, reddedilenin sadece acı çekmek ve yaşamın şartları olduğunu söyler.⁷⁰

İnsan zihni, diğer canlı türlerinin hepsinden farklı bir şekilde, çok uzun bir geçmiş ve çok uzun bir gelecekle, düşünerek ilişki kurabilir. Gelecekle içindeki “yaşam arzusu” ile ilişki kuran zihnin, bir ahiret yaşamına karşı arzu duyması kaçınılmazdır. İçindeki “yaşam arzusu”nun sesini dinleyen hiç kimseyi bu dünya hayatının tatmin edebileceğini sanmıyorum. Modern bilimsel veriler, tüm evrenin “Büyük Çöküş (Big Crunch)” veya “Büyük Donma (Big Chill)” alternatiflerinden birisiyle -başka bir son senaryosu gerçekleşmezse- son bulmasının kaçınılmazlığını

69 Bu altı tane arzunun değerlendirilmesi için bu delilin daha detaylı sunulduğu şu kitabıma bakınız: Caner Taslaman, **Arzulardan Allah’a Ulaşmak**, Etkileşim Yayınları, İstanbul, 2014.

70 Arthur Schopenhauer, **The World as Will and Representation**, Vol: 2, Çev: E. F. J. Payne, Harper and Row, New York, 1966, s. 8.

göstermektedir.⁷¹ O zaman, bu temel arzumuzun objesi olan ahi-retin varlığının gerçekleşmesi; bu evrene aşkın olanı, ama aynı zamanda insanların arzularından haberdar olacak kadar içkin olanı, üstelik bunu gerçekleştirecek kadar bilgili ve kudretli olanı, yani belirtilen sıfatlarıyla Allah'ın varlığını gerektirmektedir. Modern bilimsel verileri bir kenara bıraksak da, dağılmış bedenimizden varlığımızın yeniden iadesinin, ancak kudreti ve bilgisi çok yüksek, arzularımızdan haberdar bir Varlık ile mümkün olduğunu görmek zor değildir.

Anlaşılabileceği üzere insanlar, doğuştan -a priori- gelecekle zihinsel ilişki kurma özelliğine ve doğuştan “yaşam arzusu”na sahiptir ve bu dünyadaki insanlık hali ölümlü olmaktır. Sonuçta insanlığımıza içkin bu durumlar -a priori olarak- arzularımızın karşılanması için Allah'ın varlığına ihtiyaç duyduğumuzu gösterir. Bunun farkında olup olmamız da bu durumu değiştirmez. Bu, $(a+b)^2$ 'nin hiçbir deney ve gözlemlerle desteklenmeye ihtiyaç duymaksızın $(a^2+2ab+b^2)$ 'ye eşit olmasından habersiz olmamızın, bu eşitliği değiştirmemesine benzer. Allah'a karşı doğrudan bir arzunun varlığına -Augustinus gibi- inanan kişiye, böyle bir arzuyu duymadıklarını söyleyerek karşı çıkanlar olabilir. Fakat burada hareket noktası, böylesi itirazların getirilemeyeceği “yaşam arzusu”dur. Bu arzunun ancak Allah varsa karşılanabileceğini görmek ise zor değildir.

Korkuların Giderilmesi Arzusunun Değerlendirilmesi:
 “Korkuların giderilmesi arzusu”nun Allah'ın varlığını gerektirmesi, ölüm korkusu üzerinden anlaşılabilir olsa da bununla sınırlı değildir. İnsan, evrenin büyüklüğü ile azameti karşısında

71 Paul Davies, *The Last Three Minutes*, Basic Books, New York, 1994, s. 67-81.

acizliğini kavrar ve bu da korkuya sebep olur. Bu tip korkular da ancak tüm evrene hükmeden bir Allah'a sığınmakla giderilebilir. David Hume korku duygusuyla dinlerin varlığı arasında ilişki kurmuştur.⁷² Bu konuda en ön plana çıkan kişi olan tarihin meşhur ve etkili ateistlerinden Freud, “dileklerin-tatmini” (wish-fulfillment) olarak gördüğü dinler için şöyle demektedir:

...Dini görüşler, medeniyetlerin diğer ürünleriyle aynı ihtiyaç temelinde ortaya çıkmıştır; doğanın ezici gücüne karşı kendini savunma zarureti.⁷³

...Sonraki dönemlerin insanı da günümüzün insanı da aynı davranış kalıplarına sahiptir. Çocuksudur ve korunmaya ihtiyaç duyar, hatta geliştiğinde bile; tanrısının yardımı olmadan bir şey yapamayacağını düşünür.⁷⁴

Freud'un “kendini savunma zarureti” ve “korunmaya ihtiyaç” ifadeleriyle dikkat çektiği hususu; dinin (Allah inancının) “korkuların giderilmesi arzusu”nu tatmin etmesi olarak da okuyabilirsiniz. Sonuçta en temel korkulardan kurtulmanın Allah'ın varlığını gerektirmesi, teistlerin ve ateistlerin üzerinde rahatlıkla uzlaşabileceği bir olgudur. Asıl mesele bu arzunun teizmi mi ateizmi mi desteklediğini belirlemektir ve burada bunu gerçekleştirmeye çalışmaktayım. Her insanın doğuştan sahip olduğu korkma duygusu ve “korkuların giderilmesi arzusu”, yine doğuştan sahip olduğumuz, gelecek hakkında, evren hakkında ve kendimiz hakkında

72 David Hume, *Dialogues and Natural History of Religion*, Ed: J.A.C. Gaskin, Oxford University Press, Oxford, 1993, s. 176.

73 Sigmund Freud, *The Standard Edition of the Complete Psychological Works of Sigmund Freud, Vol: XXI (1927-1931): The Future of an Illusion, Civilization and its Discontents, and Other Works*, The Hogarth Press and the Institute of Psycho-analysis, Londra, 1961, s. 21.

74 Sigmund Freud, *The Origins of Religion*, Penguin, Londra, 1991, s. 376.

düşünme yeteneğimizle birleşince, doğuştan, bizi Allah'a muhtaç eden arzulara sahip olduğumuz olgusu karşımıza çıkar.

Gaye Arzusunun Değerlendirilmesi: Yakın dönemde yapılan psikoloji araştırmalarıyla, okul öncesi çocukların, doğadaki olguları gayesel anlama ve tarif etme yönünde eğilimleri olduğu gösterilerek, doğuştan -a priori- böylesi bir yeteneğe sahip olduğumuz anlaşıldı.⁷⁵ Nitekim çocuklardaki gayesel (teleolojik) açıklama getirmeyle ilgili bu eğilimi çağımızın en ünlü ateisti Richard Dawkins, birçok kimsenin Allah inancına sahip olmasının sebebi olarak göstererek, ateist görüşleri yönünde kullanmaya çalışmıştır:

Her şeye bir gaye atfedilmesine teleoloji denir. Çocuklar doğal teleolojistlerdir ve birçok insan bu çocukluk durumundan hiçbir zaman çıkamaz... Açıkça görülmektedir ki, çocuksu teleoloji dinlerin oluşumuna sebep olmaktadır. Eğer her şeyin bir gayesi varsa, bu kimin gayesidir? Allah'ın elbette.⁷⁶

Etrafındaki varlığı gayesel olarak yorumlayan insan, bütün olarak evrene ve daha da önemlisi kendi varlığına yöneldiğinde, evrenin ve kendisinin gayesini de öğrenmeyi arzu eder. Fakat evrenin ve insanın gayesi ile anlamı, ancak evrene aşkın olarak evreni ve insanı bir gaye ve anlamla yaratmış olan bilinçli bir Varlık varsa olabilir. Materyalist-ateist yaklaşıma göre evren kendiliğinden vardır, maddi bir yapının gayesi olamaz ve insan zorunluluk ile şansın birleşmesiyle tesadüfen oluşmuştur. Allah'ın olmadığı bu tabloda, evrenin ve insanın bir gayesi olamaz; insanın içindeki

75 Deborah Kelemen, "Are Children Intuitive Theists? Reasoning about Purpose and Design in Nature", **Psychological Science**, No: 15/5, 2004; Deborah Kelemen, "The Scope of Teleological Thinking in Preschool Children", **Cognition**, No: 70, 1999, s. 241-272.

76 Richard Dawkins, **The God Delusion**, Black Swan, Londra, 2007, s. 210.

“gaye arzusu”nun karşılanması mümkün değildir ve bunun mantığı sonucu “kaçınılamaz ümitsizlik”tir. Bunu, geçtiğimiz yüzyılın ünlü ateist felsefecilerinden Bertrand Russell’ın şu ifadelerinden de anlayabiliriz:

Bilimin bize sunduğu dünya daha da gayesiz, daha da anlamsızdır... Buna göre insan, ne oluşturacağından habersiz nedenlerin bir ürünüdür; insanın kökeni, gelişimi, ümitleri ve korkuları, aşkları ve inançları, atomların bir araya gelmesinden başka bir şey değildir... Ancak bu gerçeklerin üzerinde, ancak bu kaçınılamaz ümitsizliğin temelleri üzerinde, bundan böyle ruh güvenle ikamet edebilir.⁷⁷

Bu kitapta ele alınan 12 delilin hepsi özet bir şekilde aktarıldığı için burada diğer üç arzuya girilmedi. “Teoloji antropolojidir” diyen Feuerbach gibi birçok ateist, insanların mutluluk arzusunun (ele almadığımız dördüncü arzu) ahireti, ahiretin ise Allah’ın varlığını gerektirdiğini tespit etmişler, fakat bu tespitlerini insanların, Allah’ın ve ahiretin varlığını uydurmalarının sebebi olarak görmüşlerdir.⁷⁸ Değerlendirilmeyen “şüpheden uzak bilgi edinme arzusu” bu kitaptaki 10. delil olan “akıl delili” ile, “başkaları tarafından iyi davranılma arzusu” ise 9. delil olan “ahlak delili” ile yakından ilişkilidir. Bu diğer üç arzuyla ilgili burada sunulan argümandaki iddia da, Allah’ın varlığı olmaksızın doğuştan bizde mevcut olan (İslami terminolojiyi kullanmak gerekirse fitrattan sahip olduğumuz) bu arzuların karşılığını bulmasının mümkün olmadığıdır.

77 Bertrand Russell, *Mysticism and Logic and Other Essays: A Free Man’s Worship*, Longmans, Londra, 1918, s. 40.

78 Ludwig Feuerbach, *Lectures on the Essence of Religion*, 1851, (<http://www.marxists.org/reference/archive/feuerbach/works/lectures/lec30.htm>)

Buraya kadar argümanımın ilk iki maddesini değerlendirdim. İleri sürdüğüm argümanın üçüncü maddesi ise herhalde en az itiraz edilecek maddedir; birçok ateist de teist de bu maddeyi rahatlıkla kabul edecektir. Gerek felsefe tarihine gerek günümüz felsefesine bakıldığında, materyalist-ateist yaklaşımla teist yaklaşımın birbirlerine karşı konumlandıkları, bu görüşlerden birinin yanlışlanmasının diğerinin doğrulanması olarak kabul edildiği rahatlıkla söylenebilir. Agnostik yaklaşımlar, bunlar dışında üçüncü bir açıklama olmak yerine, daha çok bunlardan hangisinin doğru olduğunun bilinemeyeceğinin ileri sürülmesidir. Bu yüzden teizm lehindeki herhangi bir delil, materyalist-ateizme olduğu kadar agnostisizme de cevap niteliği taşımaktadır.

Ateist ve agnostiklerin ileri sürdüğüm argümanda en çok itiraz edecekleri madde ise kabul edilmesi halinde sonucun otomatikman kabul edileceği dördüncü maddedir. Bahsedilen arzuların, Allah'ın bilinçli bir planı neticesinde değil de materyalist-ateist yaklaşımın öngördüğü şekilde oluştuğunu söyleyenler, bu arzuların, doğal seleksiyonun neticesinde oluştuğunu veya evrimin yan ürünleri olduğunu iddia edeceklerdir. Öncelikle şunu tespit etmemiz gerekir ki, burada ele alınan arzular en temel arzularımızdır; bu listeye alternatif, burada çıkarsanan sonucun tersini gerektirecek bir doğal ve temel arzular listesi gösterilemez. Bu bahsedilen arzuların yanında yemek, içmek, cinsellik ve uyku gibi doğal arzularımız da vardır; dünyadaki varlığımızı devam ettirmemize yarayan bu arzular, burada savunulan sonucun tersine bir durum oluşturmadıkları gibi, bu doğal arzularımızın objelerinin mevcut olması (yemek arzusuna karşı yemeğin veya su arzusuna karşı suyun var olması) buradaki argümanı destekler niteliktedir. Çünkü bunlarla, dünyaya yönelik doğal arzularımızın hepsinin objesi

olduğunu görüyoruz. Bu ise dünyamıza aşkın olana gözlerimizi çeviren doğal ve temel arzularımızın objesi olan Allah'ın varlığına inanmayı destekler.

Burada evrim teorisi ile ilgili tartışmalara değinmeyeceğim, fakat bu teoriyi doğru kabul ettiğimizde de buradaki sonucun değişmeyeceğini belirtmek istiyorum. (Bundan bir önceki delil olan 7. delilde bu konu kısaca işlendi.)⁷⁹ Eğer evrim sürecinde bu arzuların oluştuğu kabul edilirse, evrimi Allah'ın yaratma yolu ve doğal seleksiyonu "Allah'ın yaratma araçlarından biri" kabul eden anlayışlar desteklenmiş olmaz mı? Bizde doğuştan var olan bu doğal ve temel arzular, eğer bu evrene aşkın bir Allah'ın varlığını gerektiriyorsa; bu, evrim ve doğal seleksiyonun Allah'a gözlerimizi çevirttiği anlamına gelmez mi? Bu durumda da Pierre Teilhard de Chardin'den Dobzhansky'den Muhammed İkbal'e kadar -aralarında önemli farklar olsa da- evrimi Allah'ın yaratma yöntemi olarak görenlerin yaklaşımları destek bulmuş olmaz mı? Birbirlerinden bağımsız tüm bu arzuların aynı ontolojiyi gerektirmesi, sırf bu dünyada yaşamaya ve üremeye göre seçimler yapan tesadüfi doğal seleksiyon mekanizmasıyla açıklanamaz. Teist paradigma içerisinde arzularımız doğal süreçlerle oluşmuş olsa da doğal süreçlerin planlayıcısı olan Allah'a bizi yöneltmesi beklenir bir durumken, materyalist-ateist paradigma içerisinde böyle bir durumu beklenir kılacak bir unsur mevcut değildir. Arzularımızı incelediğimizde, bu dünyada yaşamak ve üremekten çok daha fazlasıyla ilgili olduklarını görmekteyiz. Bunu, önceden incelenen üç doğal ve temel arzu için kısaca göstermeye çalışacağım:

79 Evrim Teorisi'ni ayrıntılı bir şekilde ise "Evrin Teorisi, Felsefe ve Tanrı" kitabımda irdeladim.

Yaşam Arzusu: Bu dünyada yaşamamızı ve ürememizi en çok destekleyen arzunun bu olduğu adından bellidir. Fakat diğer türlerden farklı olarak çok uzun bir geçmiş ve çok uzun bir gelecekle zihnimizin ilişki kurmasının ve biyolojik organizmamızın imkan vereceğinden daha uzun bir süreçte de yaşamayı sürdürmeyi arzu etmemizin, bu dünyadaki yaşamamız ve ürememizle bir alakası yoktur.

Korkuların Giderilmesi Arzusu: Yırtıcı hayvanlardan veya yüksek bir yerden düşmekten korkma, elbette bu dünyada yaşamamıza ve ürememize bir katkıda bulunur. Fakat insan zihninin evrenin genişliğini ve kendi aczini kavraması sonucunda bu durumdan korku duyunca, tüm evrendeki oluşumlara gücüyle etki edebilen bir Varlığa, korkularının giderilmesi arzusunun kendisini yönlentmesinin, bu dünyada yaşama ve üreyle bir ilgisi yoktur. Nitekim birçok canlı türü de kendilerini öldürebilecek canlılardan korkuya benzer bir his duyuyor gibidirler, fakat insanda olduğu gibi evrenin genişliğine karşı kendi acizlikleri üzerine düşünmeleri üzerine çıkan korkulardan kurtulma arzularının, kendilerini bu evrene aşkın olana yönelttiğini gözlemlemiyoruz.

Gaye Arzusu: İnsanların gayesel (teleolojik) düşünmesi, diğer canlıları anlamaları gibi avantajlar sağlayarak, bu dünyada yaşamaya ve üremeye katkıda bulunabilir. Fakat insanların gaye-anlam arzusunun, kendilerinin ve evrenin bir gayesini aramaya yöneltecek şekilde insanda mevcut olmasının bu dünyada yaşamak ve üremekle bir ilgisi bulunmamaktadır.

Daha önce görüldüğü gibi bahsedilen altı arzunun kimilerinin insanda olduğunu tespit eden ateistler, bu arzuların tatmin edilmesinin Allah'ın varlığını gerektirdiğini görmüşler, Allah'a ve dine

inanmayı “arzuların tatmini” olarak değerlendirmişlerdir. Oysa bu yaklaşım ancak materyalist-ateizmi baştan doğru bir felsefe olarak kabul edersek geçerli olabilir. Bu baştan kabul bir kenara bırakıldığında, “arzuların tatmini” yaklaşımında bulunan ateistlerin, en çok işlenen mantıksal hatalardan biri olan “kökensel hatayı (genetic fallacy)” işledikleri anlaşılacaktır. “Kökensel hata” işleyen kişi, bir şeyin kökenini göstermekle, o şeyin doğru veya yanlış olduğunu ispat ettiğini sanır. “Kökensel hata” işleyen kişinin çıkardığı sonuç doğru veya yanlış olabilir ama akıl yürütme şekli yine de mantıksal olarak hatalıdır. Örneğin “Ali dünyanın yuvarlaklığını ailesinden öğrendi, demek ki bu konudaki bilgisi yanlıştır” diyen kişilerin mantık yürütme şekilleri, sonuçları ister doğru ister yanlış kabul edilsin, yine de bu kişiler “kökensel hata” işlemektedirler; yapılan çıkarımlarda gösterilen köken sonucu ispatlamaz. Aynı şekilde Freud gibi “arzuların tatmini” iddiasında bulunanların söylediği gibi insanların bazısının veya birçoğunun Allah’a ve dine inanmasının kökeninde arzuları olabilir. Fakat Allah’a veya dine inanmanın kökenini göstermek suretiyle, Allah’ın ve dinlerin insani uydurmalar olduğu iddia edildiğinde “kökensel hata” işlenmiş olur. Oysa insanların içine bu arzuların konması yoluyla, Allah’ın, insanları Kendisine inanmaya yönelttiği söylenebilir.⁸⁰

Burada sunulan delilde de kökensel hata yapılıp yapılmadığı şeklinde bir soru sorulabilir. Bu delilde, doğuştan var olan arzularımızın Allah’a yönelttiği ve bu yüzden Allah’ın varlığına inanmamız gerektiği söyleneceydi, Freud ve diğerleri gibi kökensel hatanın başka bir türü yapılmış olurdu. Oysa burada, önce bu kadar

80 Steven Jon James Lovell, *Philosophical Themes from C. S. Lewis*, Department of Philosophy University of Sheffield, PhD Thesis, August 2003, p. 95, 154.

farklı arzunun hepsinin Allah'ın varlığını gerektirdiği ortaya konulmakta, sonra bu arzuların nasıl var olduğu sorgulanmaktadır. Bu sorgulanmanın neticesinde arzuların nasıl var olduğunun açıklamasını en iyi şekilde teizmin yaptığı iddia edilmektedir. Burada sunulan argüman, arzuları takip ettirip (kökensel hataya sevk edip) hedefine varan değil, arzuların nasıl var olduğunun en iyi açıklamasından hedefe varan bir argümandır. “Neden farklı arzularımız bizi Allah'ın varlığına inanmaya yöneltecek şekildedir” şeklindeki çok önemli sorunun cevabı olarak “Çünkü hepsini Allah yaratmıştır” cevabı, farklı arzuların yönelttiği hedefteki bu birliği gayet iyi açıklarken, materyalist-ateizmin doğa yasaları çerçevesinde işleyen tesadüfe dayalı yaklaşımı tatmin edici bir açıklama sunamamaktadır. Teizmin paradigması içerisinde her şeyi ve dolayısıyla arzuları yaratan Allah olduğu için, farklı arzuların hepsinin aynı hedefe yönelmesi arzuların yaratıcısının planının bir eseridir. Dolayısıyla farklı arzuların insanları Allah'a yöneltmesinde şaşırılacak bir durum yoktur. Fakat tesadüfen arzuların oluştuğunu düşünen biri için, maddi evrende tesadüfen oluşmuş bu kadar farklı arzunun maddeyi aşkın, üstün bir güce bizi yönlendiriyor olmasının mantıklı bir açıklaması gözükmemektedir.

Kısacası tarihin en ünlü ateistleri, insanların arzularının tatmininin Allah'ın varlığını gerektirmesini, insanların Allah'ın varlığını uydurma sebebi olarak göstermeye çalışmışlardır. Oysa burada, ateist filozofların boğulduğu yerde yaşam suyunun olduğunu göstermeye çalıştım. Birbirlerine indirgenemeyecek, farklı ve çok temel arzularımızın aynı şekilde Allah'ın varlığını gerektirmesinin en iyi açıklaması Allah tarafından bunların insanlara yerleştirilmiş olduğudur. Sırf bu dünyada yaşama ve üreme temelinde seçim yapan, materyalist-ateistlerin öngördüğü şekilde işleyen bir

doğal seleksiyon mekanizmasıyla, bu dünyayı aşkın bir Allah'ın varlığını gerektirecek şekilde birçok arzunun oluşması materyalist-ateizm açısından beklenir bir durum olamaz. “Neden farklı arzularımız bizi Allah'ın varlığına inanmaya yöneltecek şekildedir” tarzındaki olağanüstü önemdeki sorunun yegane rasyonel cevabını teizm sağlamaktadır. Bahsedilen farklı arzuların hepsinin aynı varlık anlayışını -ontolojiyi- gerektirmesini tesadüfle açıklayan materyalist-ateist görüşe karşı, bunların Allah tarafından bilinçli şekilde bir gayeye uygun olarak böyle oluşturulduğunu söyleyen teist görüş tercih edilmelidir.

9-DOĞUŞTAN AHLAK DELİLİ

Ahlak konusu, felsefe ve dinlerin binlerce yıldır odağında olmasına rağmen 18. yüzyıldan önce ahlakın hareket noktası yapmak suretiyle Allah'ın varlığı için bir argüman ileri sürüldüğüne tanıklık edilmez. Bunun bir sebebi, birçok teistin Allah'ın varlığını, fideist bir şekilde (delile ihtiyaç duymayan imancı bir yaklaşımla) başlangıç noktası yaparak bir argümana ihtiyaç duymaması; diğer bir sebebi ise argümanlara atıf yapanların başta tasarımı temel alan deliller olmak üzere kozmolojik delil ve bilinç delili gibi delilleri yeterli görmeleri olmuştur. 18. yüzyıldan önce rastlanmayan, 20. yüzyılın başlarından sonra ise felsefenin adeta “metruk arazisi”ne⁸¹ dönüşmüş olan ahlak delilleri hakkında hala çok şey söylenebileceği düşünülerek burada bir argüman sunulacaktır.

Ahlakın artan bir şekilde interdisipliner bir çalışma alanı olduğu gözlenmektedir. Felsefe ve dinler dışında psikoloji, bilişsel bilimler, nöroloji, antropoloji, evrimsel biyoloji, çocuk gelişimi gibi birçok başlık altında ahlak konusu ele alınmaktadır.⁸² Ahlakтан hareketle yeni bir şeyler söylenecekse, bu çalışmaların da göz önünde bulundurulması gerektiği kanaatindeyim. Ahlakın, doğuştan sahip olduğumuz özelliklerimizle ilişkisine -aralarında

81 Robert Adams, “Moral Arguments for Theistic Belief,” **Rationality and Religious Belief**, Ed: C. Delaney, University of Notre Dame Press, Notre Dame, 1979, s. 116.

82 Christopher Suhler ve Patricia Churchland, “The Neurobiological Basis of Morality”, **The Oxford Handbook of Neuroethics**, Ed: Judy Illes ve Barbara J. Sahakian, Oxford University Press, Oxford, 2011, s. 33.

önemli görüş farkları olsa da- Gottfried Leibniz (1646-1716),⁸³ Lord Shaftesbury (1671-1713),⁸⁴ Francis Hutcheson (1694-1746),⁸⁵ Thomas Reid (1710-1796)⁸⁶ ve Adam Smith (1723-1790)⁸⁷ gibi ünlü filozoflar dikkat çekmiştir. Sonuçta buradaki hareket kaynağım olan insanların doğuştan ahlaki özelliklere sahip olması, tarihteki birçok felsefeci ve teolog ile ortak noktadır. Yakın dönemde gerçekleştirilen modern bilim alanındaki çalışmalardan gelen verilerle bu tarihsel iddianın desteklenmeye çalışılacak olması ve doğuştan ahlaki özelliklerin Allah'ın varlığını temellendiren bir ahlak delili için hareket noktası yapılması ise buradaki yaklaşımı farklı kılan unsurlardır. Bu konudaki delili şu şekilde sunabilirim:

- 1- İnsanların doğuştan ahlakla ilgili özellikleri vardır.
- 2- Bu durumu açıklayacak iki tane alternatif açıklamaya sahibiz:
  - 2-1- Doğuştan ahlaki özelliklerimiz materyalist-ateizmin öngördüğü şekilde tesadüf ve zorunluluk ile oluşmuştur.
  - 2-2- Doğuştan ahlaki özelliklerimiz teizmin öngördüğü şekilde Allah tarafından oluşturulmuştur.
- 3- Doğuştan ahlaki özelliklerimizi teizm materyalist-ateizmden daha iyi açıklar:
  - 3-1- Çünkü “ahlaki farkındalık” özelliğimizi daha iyi açıklar.
  - 3-2- Çünkü doğuştan ahlaki özelliklerimizin ancak Allah varsa rasyonel temeli olmasını daha iyi açıklar.
- 4- Sonuçta teizm materyalist-ateizme tercih edilmelidir.

83 G. W. Leibniz, **New Essays on Human Understanding**, Ed: Peter Remnant ve Jonathan Bennett, Cambridge University Press, Cambridge, 1996.

84 Lord Shaftesbury, **Characteristics of Men, Manners, Opinions, Times**, Ed: Lawrence Klein, Cambridge University Press, Cambridge, 2001, s. 163-230.

85 Francis Hutcheson, **A System of Moral Philosophy**, Continuum International Publishing Group, New York, 2005.

86 Thomas Reid, **Inquiry and Essays**, Ed: R. E. Beanblossom ve K. Lehrer, Hackett Publishing, Indianapolis, 1983.

87 Adam Smith, **The Theory of Moral Sentiments**, Liberty Classics, Indianapolis, 1976.

Bu argümanın birinci maddesi düşünce tarihi boyunca çok tartışılmış bir hususla ilgilidir. Zihnin doğuştan boş bir levha olduğu görüşünü, hem birçok teist hem de birçok ateist savunmuştur. “Boş levha” (tabula rasa) kavramını popülerleştiren John Locke teistlere bir örnektir. Locke insan zihnine doğuştan işlenmiş gerçekler/idealar olduğu görüşüne karşı çıkan epistemolojik yaklaşımının gereği olarak ahlak ile ilgili doğuştan özellikler olduğu görüşüne de karşı çıktı.⁸⁸ Ahlak ile ilgili doğuştan özelliklerimizin olmadığı, ateistlerin yaygın olarak benimsemiş olduğu bir pozisyonudur. Bu görüşü savunanların birçoğu, insanlarda gözlemlenen ahlaki yapıyı sosyo-kültürel belirlenimle açıklarlar ve toplumsal ihtiyaçları, var olan ahlaki fenomenlerin yegane belirleyicisi olarak nitelerler. Ünlü sosyolog Durkheim, bu yaklaşımın en önemli temsilcilerinden birisidir. Durkheim insanların doğuştan özelliklerinin mevcut olmadığını, bireylerin doğasını sadece sosyal faktörlerin biçimlendirdiğini ifade etmiştir.⁸⁹ 20. yüzyıl felsefesinde önemli bir yer tutan post-modernist yaklaşımların birçoğunca da insanların ahlak ile ilgili doğuştan özelliklere sahip olduğu, bu özellikler, herkes için evrensel-ortak ahlaki değerler olduğu iddiasına temel yapılabilir gibi endişelerle reddedilmiştir. Sonuçta ateist ve teist birçok kişi, insanların doğuştan ahlakla ilgili özelliklere sahip olmadıklarını, 20. yüzyılda olduğu gibi hala benimsemektedirler.⁹⁰

88 John Locke, *An Essay Concerning Human Understanding*, Prometheus Books, New York, 1995. 1. ve 3. bölümler.

89 Donald Black, “On the Origins of Morality,” *Evolutionary Origins of Morality: Cross-Disciplinary Perspectives*, Ed: Leonard Katz, Imprint Academic, Thorverton, 2000, s. 109.

90 Burada savunduğum “doğuştan ahlak delili”nde, ahlakın doğuştan özelliklerimizle ilişkili olduğunu ifade ederken, dıştan gelen etkilerin insanların ahlaki yapısının oluşumundaki

Her sağlıklı insanın, özünde çok kompleks olmalarına karşı, çok rahat bir şekilde “iyi-kötü, doğru-yanlış, adaletli-adaletsiz” gibi ahlakın temelini oluşturan kavramları, çok küçük yaştan itibaren rahatça kullanabilmesi, bunları kullanma yeteneğinin insana doğuştan verildiğini göstermektedir. Bana göre bu, bilimsel araştırmalara atıf bile yapılmadan savunulabilecek, fakat ahlakla ilgili temel kavramlara sahip olmadaki olağanüstülüğü iyi analiz etmeyi gerektiren bir husustur. Bunun yanında yakın dönemde psikoloji ve bilişsel bilimler alanında yapılan birçok çalışmanın gösterdiği gibi ahlak ile ilgili özelliklerin birçoğu bebeklik aşamasından itibaren belirir. Jonathan Haidt’in de gösterdiği gibi ahlaki yargılar birçok kere akıl yürütme sürecine bağlı olmadan, spontane, otomatik olarak gerçekleşir ve bunla ilgili açıklama da birçok zaman eylem gerçekleştirildikten sonraki (post hoc) bir meşrulaştırma teşebbüsü şeklinde olmaktadır.⁹¹

Bahsedilen çalışmalara birkaç örnek vereyim. Yapılan birçok farklı deneyde yeni doğan bebeklere, diğer bebeklerin ağlamaları dinletilince ağlamaya başladıkları, stresli olduklarını gösteren yüz ifadeleri sergiledikleri ve emzirme oranlarının değiştiği saptanmıştır. Bu reaksiyonların gerçekten ağlamaya karşı mı, gelen sese karşı mı olduğunun anlaşılması için yeni doğan bebeklere, aynı şiddette başka sesler, sentetik ağlama ve kendi ağlamalarının kaydı dinletilince ise diğer bebeklerin ağlamalarına

---

önemli etkisini reddetmediğimi belirtmeyi, bir yanlış anlama olmaması için gerekli görüyorum.

91 J. Haidt, “The Emotional Dog and Its Rational Tail: A Social Intuitionist Approach to Moral Judgment”, *Psychological Review*, No: 108, 2001, s. 814-834.

gösterdikleri reaksiyonu göstermemişlerdir.⁹² Kişilerin kızgınlık, korku, üzüntü, sevinç, acı, şehvet, suçluluk ve utanma gibi birçok temel duygusunu empati yoluyla anlarız. Yokluğu psikopatiye yol açan empati, kompleks ve çok katmanlı bir özelliktir.⁹³ Bu kadar önemli ve kompleks bir özellik olan empati ile ilgili özelliklere yeni doğan bebek aşamasından itibaren rastlanması, ahlaki bir sistemi benimsemek için gerekli unsurlardan biri olan empatiye doğuştan sahip olduğumuzu gösterir.

Diğer örnekleri benzer birçok versiyonu olan kukla deneylerinden verebilirim. Bir deneyde, bir kukla iki kuklayla top oynayacak ve diğer bir kukla topu alıp kaçacak şekilde bir senaryo bebeklere seyrettirildi. Bu mızıkçı kukla bebeklerin önüne getirilince, bebeklerin “adaleti uygulama”ya kalkışıp mızıkçı kuklayı cezalandırdıkları, örneğin kuklanın kafasına elleriyle vurdıkları durumlar gözlemlenmiştir. Başka bir deneyde, 21 aylık bebekler iyi ve kötü kuklaların olduğu bir deney ortamında gözlemlendi: Bu ortamda 21 aylık bebekler, kuklalara ödül olarak bir şeyler verebilecekleri veya ceza olarak onlardan bir şeyler alabilecekleri bir duruma sokuldu. Bebeklerden bir şey almaları istendiğinde kötü kukladan aldıkları, vermeleri istendiğinde ise iyi olana verdikleri gözlemlendi. Diğer bir deneyde ise sekiz aylık bebekler, iyi kuklaya ödül verenleri bu kuklayı cezalandıranlara tercih ettiler, daha da ilginç kötü kuklayı cezalandıranları

92 M. L. Simner, “Newborn’s Response to the Cry of Another Infant”, **Developmental Psychology**, No: 5, 1971, s. 136-150; M. Dimion, F. Simion ve G. Caltran, “Can Newborns Discriminate Between Their Own Cry and the Cry of Another Newborn Infant?”, **Developmental Psychology**, Vol: 35/2, 1999, s. 418-426.

93 Tania Singer, “The Neuronal Basis and Ontogeny of Empathy and Mind Reading: Review of Literature and Implications for Future Research”, **Neuroscience and Biobehavioral Reviews**, No: 30, 2006, s. 857-858.

kötü kuklayı ödüllendirenlere tercih ettiler.⁹⁴ İyinin ödüllendirilmesinin ve kötünün cezalandırılmasının “adalet” kavramı açısından önemli bir yeri vardır. Bahsedilen deneylerin yapıldığı ve konuşmayı bile öğrenmemiş çocukların böylesi değerlendirmeler yapabilmeleri, doğuştan ahlakla ilgili kavramları kullanmaya ve değerlendirmeler yapmaya hazır bir alt yapı ile dünyaya geldiğimiz görüşünü desteklemektedir. John Rawls da “adaletli” ve “adaletsiz” gibi olağanüstü derecede kompleks ve potansiyel olarak sınırsız çeşitlilikte yargıda kullanabileceğimiz temel kavramların ve bunlara dayalı ahlaki yargılarımızın, Chomsky’nin dil teorisine benzer (doğuştan sahip olduğumuz kapasiteyle ilişkili kuran) bir yaklaşımla anlaşılacaklarını ifade etmiştir.⁹⁵

Görüldüğü gibi bir ahlaki sisteme sahip olmayı mümkün kılan temellere insanların doğuştan sahip olduğu, yani argümanın birinci maddesinin doğruluğu anlaşılmaktadır. (Burada, bütünüyle bir ahlaki sistemin değil, bir ahlaki sistemi öğrenmeyi mümkün kılan temellerin doğuştan olduğunun savunulduğuna dikkat edilmelidir.) Argümanın ikinci maddesine gelince, insan doğasında bu özelliğin nasıl var olduğunun açıklamasını ancak insanı doğasıyla beraber açıklama iddiasındaki paradigmalardan yapması mümkündür. Daha önce de gördüğümüz ve bu argümanın ikinci maddesinde ifade edildiği gibi bu hususta da rakip iki görüş teizm ve materyalist-ateizmdir. Birçok materyalist-ateist de bunu kabul edecektir, fakat mevcut özelliği kendi paradigmalarının daha iyi açıkladığını iddia edeceklerdir.

94 Paul Bloom, “The Moral Life of Babies,” *The New York Times*, 5 Mayıs 2010.

95 John Rawls, *A Theory of Justice*, The Belknap Press of Harvard University Press, Massachusetts, 1999, s. 41.

Argümanın üçüncü maddesinde ifade edilen sebeplerle teizmin insanların doğuştan ahlaki temellere sahip olmasını daha iyi açıkladığı gösterilebilirse, bu delilin sonucu olan “teizmin materialist-ateizme tercih edilmesi gerektiği” mantığın gereği olarak kabul edilecektir. Anlaşılacağı üzere bu argümanda kritik madde üçüncü maddedir ve aşağıda bu maddenin iki şıkkı değerlendirilecektir.

3-1’in Değerlendirilmesi: Öncelikle evrimsel mekanizmaların araçsal sebepler olarak kullanılarak doğuştan ahlaki özelliklerimizimizin oluşturulmuş olduğu görüşünün burada savunulan argümanla uyumlu olduğunu belirtmek istiyorum. (Bundan bir önceki doğal arzular ve daha detaylı şekilde iki bölüm önceki canlılarla ilgili bölümde bu hususa dikkat çekildiği için orada ifade edilenleri burada tekrarlamıyorum.) Genel tektanrıca inanç, insanların hayvan ve bitkilerden farklı bir şekilde ahlaki sorumluluğu olduğu yönündedir. İnsanların arı, karınca gibi bazı canlılarda da görülen özgeci (altruist, diğerkam, fedakar) davranışları sergilerken sahip olduğu “ahlaki farkındalık” (moral awareness) özelliği, diğer tüm canlılardan farklıdır. Hayatlarını başkaları için feda etmek gibi özgeciliğin en üst örneklerini gösteren arılar gibi canlılarla benzer davranışları gösteren insanların bu davranışları aynı olsa da, bu davranışlara yol açan mekanizmalar oldukça farklı gözükmektedir. Davranışçı metodoloji, aynı davranışı gösteren bireylerin bu davranışlarının arkasında farklı kaynakların olduğuna nüfuz edemez. Hermenötik ve içebakışçı (introspective) yaklaşımlar kullanılarak, insanların “ahlaki farkındalık”larına tanıklık edilip; bunun, arıların “ahlaki farkındalık” ile irtibatlı olmayan ama benzer davranışlara sebep olan mekanizmalarından ne

kadar farklı olduğu anlaşılabilir. Kendi türünden birine yardım etmek gibi arı ve insan arasındaki tamamen aynı özgeci bir davranışı ele alırsak, bunun “ahlaki farkındalık” ile yapılıp yapılmamış olması çok önemli bir farktır. Hayatını feda edecek şekilde özgeci davranan arıların bu davranışları, bilinçli bir şekilde iyi-doğru ve kötü-yanlışın “farkındalığı” hissedilerek ve “ahlaki seçim” yapılarak değil de, genlerinde kodlu olan bir kodun “farkındaliksız” uygulanması olarak gerçekleşir (böcekbilimcilerin çoğunluğu bu hususta hemfikirdir).

John Hick'in dikkat çektiği gibi arı, “ahlaki farkındalık” ile ahlaki seçim yapabilse “kendisinin yaşamını feda etmemeyi” de tercih etmesi pekala mümkün olurdu.⁹⁶ İnsanların “doğuştan ahlaki özellikleri” sadece otomat gibi bir hedefe yönelmelerinden radikal şekilde farklı olarak “iyi-kötü, doğru-yanlış, adaletli-adaletsiz” gibi temel kavramların “farkındalığı” ile ahlaki seçim yapacak bir kapasiteyi de insan için mümkün kılmaktadır. “Ahlaki farkındalığa” özel vurgu yapan Richard Swinburne şöyle demektedir:

İnsanlar bir olay hakkında önemli kararlar verecekleri zaman ahlaki iyilik ve kötülük kavramlarına (bence genel manada iyilik ve kötülüğe) sahip olmalıdırlar... Allah bizi seçmemiz gereken önemli seçeneklerle karşılaştıracak ise zaten bu tip bir ahlaki farkındalığın gelişmesini sağlayacaktır. Fakat Allah yoksa, zekaya sahip olan bedenli varlıkların bu seviyeye gelmelerinin olasılığı nedir?.. Bu varlıklar, birçok hayvan grubunda olduğu gibi, spontane ve doğal olarak birbirlerine yardım edebilirler. Fakat bu eylemleri ahlaki olarak iyi kapsamında değerlendirmek özgeci davranmanın ötesinde bir olgudur. Yani, Allah'ın bazı yarattıklarına, onların özgür bireyler olmaları için gerekli olan ahlaki

96 John Hick, *Arguments for the Existence of God*, Herder and Herder, New York, 1971, s. 63.

değerleri vermesi beklenecek bir olguyken, başka herhangi süreçlerin neticesinde ahlaki değerlerin oluşmasını beklemek için bir sebep yoktur. Bunu şu olgu da göstermektedir; kendi türünden olan diğer hayvanlara yardım etmeye doğal olarak eğilimli birçok hayvan için ahlaki bir değer yoktur, aslan ve kaplanların ahlaki değerleri olduğunu veya bu değerleri geliştirebileceklerini kabul etmek için bir sebep bulunmamaktadır... Ahlaki seçimler ahlaki farkındalığın varlığını gerektirmektedir...⁹⁷

Materyalist-ateist yaklaşıma sahip olanların ileri sürdüğü gibi arkasında bilincin olmadığı tesadüfen gerçekleşen süreçlerin sonucunda “ahlaki farkındalık” gibi çok kompleks, ciddi bir farklılık olan ve insana has bir özelliği insanların kazandıklarının iddia edilmesi, yani dünyadaki diğer tüm canlılardan farklı olarak insanın davranışlarında “ahlaki farkındalığın” rol oynaması gibi farklı bir çözümün tesadüfi süreçlerle ortaya çıktığı iddiası mantıklı gözükmemektedir. Fakat tesadüfü dışlayan ve insanın “ahlaki farkındalığı”na, Allah’ın planı içinde özel anlamlar yükleyen teizm açısından, diğer canlılardan farklı böylesi bir özelliğin insana yerleştirildiğini düşünmek için iyi nedenler vardır.

Ayrıca fiziğin tarif ettiği şekliyle maddenin özellikleriyle alakasız gözüken ve ahlaki mümkün kılan “iyi-kötü” gibi kavramların nasıl olup da var olduğunu da teizm çok daha başarılı bir şekilde açıklar. Fiziğin tarif ettiği madde; ya parçacık ya dalga olur, ya birbirini iter ya çeker, ya bileşikler oluşturur ya parçalanır ve süreç içerisinde bir formdan diğerine geçer. Kitabın önümüzdeki bölümlerinde gösterileceği gibi zihnin birçok özelliği fiziğin

97 Richard Swinburne, *The Existence of God*, 2. Baskı, Clarendon Press, Oxford, 2004, s. 216-217.

anlattığı bu madde tablosuyla açıklanamaz, bu madde tablosuyla açıklanamayacaklar listesinde “iyi-kötü” gibi ahlakın temeli olan kavramlar da vardır. Bu kavramlara doğuştan sahip olunması ise insanın önemli özelliklerinden “ahlaki farkındalığı” mümkün kıldığı için önemlidir. “Ahlaki farkındalığı” mümkün kılan zihinsel bu kavramların, maddeye indirgenemeyecek olması materyalist bakış açısından bir sorun olsa da, maddeyi ezeli ve yegane unsur olarak görmeyen teizm açısından bu kavramların nasıl ortaya çıktığını açıklamakta bir sorun yoktur, üstelik teizm açısından önemli bir unsur olan “ahlaki sorumluluğun” gerçekleşmesi için bu kavramlara ihtiyaç vardır.

İnsanların doğuştan sahip oldukları ahlakla ilgili özellikleri ve kavramları sayesinde var olan “ahlaki farkındalık” özellikleri, Allah'ın insanları yarattığı görüşü doğruysa oluşması beklenecek bir özellikken, ateizm doğruysa beklenmeyecek bir özelliktir. “Neden ahlaktan yoksunluk değil de ahlaki farkındalık var” sorusu, teist paradigma içinde ateist paradigmadan çok daha başarılı şekilde cevap bulmaktadır.

3-2'nin Değerlendirilmesi: Ahlaki bir sistemin Allah inancı olmadan işlemesi pratikte elbette mümkündür (bu yüzden birçok ateist oldukça ahlaklıdır), fakat en önemli özelliklerinden birisi bağlayıcılık olan ve insanların şahsi çıkarlarından gerektiğinde fedakarlık yapmalarını gerektiren yasalardan oluşan ahlaki sistemlerin, Allah inancı olmadan rasyonel temeli olamaz. Nitekim birçok ünlü ateist felsefeci de bunu tespit etmiştir. Örneğin Allah olmadığında ahlaki değerlerin doğruluk değeri kalmayacağına, Nietzsche ve Sartre gibi ünlü ateist filozoflar dikkat çekmiştir. Nietzsche'nin şu sözleri böylesi bir tespiti ortaya koymaktadır:

Ondan, temel bir kavramı, Allah'a inancı çekip aldığınızda, bütününü mahvedersiniz; artık zorunlu hiçbir şey elinizde kalmaz... Onun ancak Allah'ın varlığı doğruysa bir doğruluk değeri olabilir; o, Allah ile ayakta durur, Allahsız çöker.⁹⁸

Sartre'in şu sözlerinde de bu yaklaşımı görmekteyiz:

Tam tersine, varoluşçu için Allah'ın var olmadığı fikri oldukça huzursuzluk vericidir, çünkü O'na beraber rasyonel bir zeminde değerler için zemin bulma olasılığı da yok olmaktadır. Bu, bunu düşünecek sonsuz ve mükemmel bir bilinç olmadığı anlamına geldiğinden, baştan kabul edilebilecek bir iyilik de yok demektir. Sadece insanların olduğu bir zeminde olduğumuzdan; hiçbir yerde iyiliğin var olduğu, kişinin dürüst olması veya yalan söylememesi gerektiği yazmaz. Dostoyevski "Allah olmasaydı, her şey serbest olurdu" diye yazmıştır ve bu da varoluşçuluğun başlangıç noktasıdır. Gerçekten de Allah yoksa her şey serbesttir ve bunun sonucu olarak da insanın bir dayanak noktası yoktur.⁹⁹

Ateist bir dünya görüşünün içerisinde sahip olduğumuz doğuştan ahlaki özelliklerin illüzyon olarak anlaşılması gerektiğini çağımızın ünlü materyalist-ateistleri Michael Ruse ve Edward Wilson'ın şu sözlerinden de anlayabiliriz:

Ahlak, bize ortak hareket etmemiz için genlerimiz tarafından yutturulan bir illüzyondur. Hiçbir dış temeli yoktur. Ahlak, evrim tarafından oluşturulmuştur, fakat onun tarafından temellenmemektedir... Ahlakın objektif bir temeli yoktur, fakat biyolojik yapımız bizi öyleymiş gibi düşünmeye sevk etmektedir.¹⁰⁰

98 Walter Kaufmann, **Portable Nietzsche**, The Viking Press, New York, 1954, s. 515-516.

99 Jean-Paul Sartre, **Basic Writings**, Ed: Stephen Priest, Routledge, Londra, 2001, s. 32.

100 Michael Ruse ve Edward O. Wilson, "The Evolution of Ethics," **Philosophy of Biology**, Ed: Michael Ruse, Prentice Hall, New Jersey, 1989, s. 314-317.

Ahlaki yargının temelini oluşturan ve doğuştan sahip olduğumuz “iyilik-kötülük” ile ilgili sezgilerimiz üzerine düşündüğümüzde, “iyilik-kötülüğün” şahsi çıkarlar ve tutkuların üstünde ontolojik bir statüye sahip olduğunu anlarız; bu ahlak ile ilgili en temel hususlardan birisidir. Ahlaki yasaların “Allah’ın buyruğu” olması bu hususta gerekli rasyonel temeli sağlar, çünkü teist ontolojiye göre Allah, her şeyimizi muhtaç olduğumuz ve her şeye gücü yeten yaratıcımız olduğu için O’nun buyrukları (ahlak yasaları) her türlü toplumsal beklenti, şahsi çıkar ve tutkuların üzerindedir. O’nun buyrukları, bunun sonucunda ahlaki eylem için gerekli bağlayıcılık özelliğini sunar. Fakat materyalist-ateist paradigma içinde “iyilik-kötülük” ile ilgili sezgi, tesadüfi süreçlerle oluşmuş olan nükleotidler gibi biyokimyasal yapılardan, bunlar ise evreni oluşturan temel kuvvetler veya itme-çekme ve dalga-parçacık olmak gibi maddenin özelliklerinden ibarettir. Eğer materyalist-ateizmin öngördüğü gibi var olanlar sadece ve sadece maddeden ibaretse, maddi yapıda şahsi çıkarlar ve tutkular üzerinde bir değere sahip olması gereken “iyilik-kötülük” hakkındaki sezgimize, yani nesnel bir ahlak görüşüne rasyonel temel bulunamaz. Materyalist felsefenin paradigmasında ortaya çıkan bu durumu gören Ruse ve Wilson gibi ateistler, bu sezgilerimizi (yani ahlaki) “illüzyon” olarak görmüşlerdir. Materyalist-ateist ontolojide, doğal süreçlerin ve tesadüfün birleşmesiyle oluştuğu düşünülen insanların, hayvanlardan farklı ahlaki özellikleri olan bir varlık olması için rasyonel bir temel gözükmemektedir.

Örneğin birisinin yüklü miktarda parasını düşürdüğünü, bunu bizim bulduğumuzu, parayı iade etmezsek hayatımızın geri kalanını çok rahat geçireceğimizi ve bu parayı aldığımızı hiçbir kimsenin kesinlikle bilemeyeceğini düşünelim. Toplumsal bir yaptırımın kesinlikle mümkün olmadığı bu durumda, ahlakla ilgili

olarak hem neyin “iyi-kötü” olduğunun hem de neden “iyi” olanı yapmamızın gerektiğinin rasyonel temelleri gösterilebilir mi? Gerek a priori (önsel) akıl yürütmeye dayanan Kantçı deontolojik bir ahlaka¹⁰¹ gerek tümevarımsal bir akıl yürütmeye dayanan Millci yararçı bir ahlaka¹⁰² atıflar yaparak da parayı iade etmenin “iyi” etmemenin “kötü” olduğunu savunanlar olabilir. Fakat bahsedilen yaklaşımlar, deontolojik kuralların veya yararçı yaklaşımın neden “iyi” olduğunu, ayrıca “iyi” olarak nitelenenin neden yapılması gerektiğini, yani ahlaki sistemlerinin temellerini Allah’a atıf yapmaksızın rasyonel şekilde inşa edememektedirler.

“İyi” insanların çıkar hesaplarının üzerinde olan bir standarttır; ahlaki otonom gören Kantçı sistemde, insanların, tüm insanların akıllarını göz önünde bulundurarak ulaştıkları bir ahlaki standardı (koşulsuz buyruğu: categorical imperative), yine akıllarıyla yapacakları çıkar hesaplarının veya arzularının üzerine çıkarmalarının rasyonel bir temeli gözükmemektedir.¹⁰³ “Neden her bir kişinin kendi çıkarını gerçekleştirme veya ‘tutkuların kölesi’ (slave of the passions) olması değil de, başka akılların da göz önünde bulundurulmasıyla çıkarsanan koşulsuz buyruğa uymak iyidir” temel sorusunun mantıklı cevabı Kant’ın sisteminde yoktur. Doğuştan ahlaki özelliklerimizi tesadüfen oluşmuş doğal süreçlerin sonucu görenlerin, bunları “illüzyon” olarak gördükleri gibi rasyonalitemizi tesadüfi süreçlerin sonucu olarak görenlerin,

101 Immanuel Kant, **Fundamental Principles of the Metaphysics of Morals**, Çev: Thomas Kingsmill Abbott, William Benton, Chicago, 1971, s. 253-287; Immanuel Kant, **The Critique of Practical Reason**, Çev: Thomas Kingsmill Abbott, William Benton, Chicago, 1971, s. 291-361.

102 John Stuart Mill, **Utilitarianism**, Hackett Publishing, Indianapolis, 2001.

103 Kant’ın, “en yüksek iyi” (*summum bonum*) için “Allah, ahiret, özgür irade”nin var olduğu nu postulat olarak kabul etmeyi zorunlu görmesiyle, ahlakın otonom olduğuyla ilgili iddiasının çeliştiği kanaatindeyim. Kant’ın, reddedeceği bu itirazı, burada tartışmadan geçiyor, sadece bu hususa dikkat çekmekle yetiniyorum.

insanların ortak rasyonalitesinden çıkartılacak değerlere uyulmasıyla ilgili “gereklilik, bağlayıcılık” hislerini de “illüzyon” olarak görmeleri gerekir. “Neden kendi en çok mutluluğumuza göre değil de en çok kişinin en çok mutluluğuna (the greatest happiness of the greatest number) göre hareket etmeyi iyi olarak nitelemeliyiz ve neden bu iyi standardına göre eylemde bulunmalıyız” gibi yararcı ahlakın temelleri açısından çok temel soruların materyalist-ateist paradigma içerisinde rasyonel bir cevabı yoktur.

Kısacası insanların doğuştan ahlaki özellikleri olduğunu, çok kompleks ahlaki temel kavramları çok küçük yaştan itibaren sağlıklı tüm insanların kullanabilmelerinden ve son dönemde yapılan modern psikoloji ile bilişsel bilimler alanındaki çalışmalardan anlıyoruz. Doğuştan sahip olduğumuz özellikler sayesinde insan türüne has bir özellik olan “ahlaki farkındalık” özelliğine sahip olmaktayız. Hiçbir canlıda gözükmeyen böylesi kompleks ve türe has bir özelliğin insanlarda oluşması, insanı ontolojik açıdan diğer canlılardan ayırmayan materyalist-ateistler açısından beklenilmesi gereken bir durumken, insanların özel ahlaki sorumlulukları olduğunu iddia eden teistler açısından ise beklenecek bir durumdur. Ayrıca doğuştan var olan ahlakla ilgili özelliklerimizin, ancak Allah varsa rasyonel temeli olabileceğini, yoksa bunların bir illüzyon olarak kabul edilmesi gerektiğini ve bunu birçok ateist düşünürün de ifade ettiğini gördük. Tesadüfi doğal süreçlerin ancak Allah varsa rasyonel temeli olacak özellikleri insanlarda oluşturduğu şeklindeki materyalist-ateizmin görüşünden, bunlar Allah tarafından insanlarda bilinçli bir şekilde oluşturuldukları için ancak Allah'ın varlığına atıfla bu özelliklerin rasyonel temel bulabildiği görüşü, çok daha iyi bir açıklamadır. Doğal süreçlerle bahsedilen doğuştan kapasitemizin oluştuğunu söyleyenler, bu

doğal süreçlerin gözlerimizi Allah'a çevirdiğini söylemiş olmaktadır. Bu ise materyalist-ateist görüşten ziyade Allah'ın doğal süreçleri araçsal sebepler olarak kullandığını söyleyen teistlerin beklentileriyle uyumludur. Burada savunulan görüşe göre doğuştan ahlaki özelliklerimizi Yaratan, insanlara bahsedilen özellikleri doğuştan (fitratlarına) vermek suretiyle, adeta kendi markasını insanların fitratına vurmuŐtur. Sonuçta doğuştan ahlaki özelliklerimizin incelenmesinin neticesinde de teizmin materyalist-ateizme tercih edilmesi gerektiği gözükmektedir.

10-AKIL DELİLİ

Güncel hayatta en basit olay hakkında sohbet etme, bir hedefimiz üzerinde düşünme, laboratuvarında bilim yapma, sofistike felsefi argümanlar kurma gibi birçok faaliyetimiz “akleden” bir varlık olmamız sayesinde gerçekleşmektedir. Hayatımızın bu kadar geniş bir alanına içkin olan ve bizi biz yapan fitratımızın en temel özelliklerinden olan “aklımızın” varlığını çoğu zaman hissetmeden bu faaliyetleri yaparız.

Burada sunulacak argüman sağlıklı her insanın doğuştan (fittattan) sahip olduğu akıl özelliğiyle ilgilidir. Evrenin rasyonel yapısı olmasa zihin onu anlayamazdı (2. delil olan yasaların varlığı delili), diğer yandan evren hangi özelliklere sahip olursa olsun akılda belli özellikler olmasaydı da evren anlaşılır olamazdı (akıl delili). Dış evren ve akıl arasındaki uyum da özellikle dikkat edilmesi gerekli çok önemli bir fenomendir. “Akıl delili”nin önümüzdeki iki bölümde savunulacak “irade delili” ve “bilinç ve benlik delili” ile yakından ilişkili olduğunu da hatırlatmakta fayda görüyorum. Zihnin akıl yürütme becerisi iradeyle de bilinçle de çok yakın ilişki içinde olduğundan, buradaki argüman “irade delili” ve “bilinç ve benlik delili” ile beraber değerlendirmelidir. “Akıl delili”ni şu şekilde sunabilirim:

1- Akıl yürütme süreçlerinin gerçekleşmesi için -başka özelliklerle beraber- zihinde şu özelliklerin olması gerekmektedir:

1-1- İrade için gereken özellikler.

1-2- Bilinç ve benlik için gereken özellikler.

1-3- Doğru ve yanlış kavramlarını kullanabilme.

1-4- Mantıksal çıkarım yapma yeteneğine sahip olma.

2- Aklın bu özelliklerinin nasıl ortaya çıktığını açıklama hususunda temelde iki alternatif görüş olduğu gözükmektedir:

2-1- Eğer materyalist-ateistlerin savunduğu gibi var olan tek varlık tipi maddeyse, akılda var olan bu özellikler, doğa yasaları çerçevesinde tesadüfi süreçlerle oluşmuştur.

2-2- Eğer teistlerin savunduğu gibi Allah varsa, kendisi akıl sahibi bir varlık olan Allah'ın sayesinde aklın bu özellikleri oluşmuştur.

3- Akletmeyi mümkün kılan bu özellikleri teizm materyalist-ateizmden daha iyi açıklar:

3-1- Çünkü irade için gerekli özellikleri daha iyi açıklar (11. bölümde gösterilecek).

3-2- Çünkü bilinç ve benlik için gerekli özellikleri daha iyi açıklar (12. bölümde gösterilecek).

3-3- Çünkü doğru ve yanlış kavramlarını kullanabilmeyi daha iyi açıklar.

3-4- Çünkü mantıksal çıkarım yapma yeteneğini daha iyi açıklar.

4- Sonuçta teizm materyalist-ateizme tercih edilmelidir.

Argümanın ilk maddesinde dikkat çekilen özelliklerin akıl yürütmek için olmazsa olmazlar kategorisinde olduğu herkesin

rahatça kabul edeceği bir husustur. Eğer irademiz olan bir varlık olduğumuzu reddedersek, tüm düşüncelerimiz bizim isteğimizin dışında gerçekleşen rüzgarın esmesi gibi fiziksel olaylardan farklı olamayacağı için bir akıl yürütmeyi yapabildiğimizden de bahsedilemez. Akıl yürütmemiz ancak irademiz varsa anlamlı olabilir ve aynı zamanda akıl yürütemeyen birinin iradi eylem gerçekleştirebileceği de söylenemez (11. bölümde irade ele alınacaktır). Ayrıca “bilinç sahibi bir ben” olmadan da bir akıl yürütme yapabildiğimizden bahsedilemez; akıl yürütme ancak bilinçli bir şekilde aklımızdan geçenlerin farkında isek ve her akıl yürütme bir “benliğe” ait ise anlamlıdır (12. bölümde bilinç ve benlik ele alınacaktır.)

Önümüzdeki iki bölümde ele alınmayacak ve argümanda dikkat çekilen diğer iki hususu, kalemin yazı yazmaya yarayan bir araç olduğu gibi basit bir akıl yürütmeyi inceleyerek değerlendirelim. Kalemin yazı yazmaya yarayan araç olduğunun “doğru”, yenebilecek bir şey olduğunun “yanlış” olduğu gibi değerlendirmeleri yapamasaydık bahsedilen bilgi bir anlam ifade etmezdi; kelimeler zihnimizde “doğru” ve “yanlış” kavramları çerçevesinde yaptığımız değerlendirmelerimiz sayesinde bir anlama sahiptirler (doğru ve yanlış kavramlarıyla ilgili özellik). Temel mantık kurallarına (özdeşlik ve çelişmezlik gibi) göre kalemi ve yazı yazmayı değerlendiremeseydik ve daha önce kalemin yazı yazdığını defalarca görüp tümevarımlı mantık yürütmeye kalemin yazı yazmaya yarayan bir araç olduğu sonucuna varamasaydık da bahsedilen bilgiye sahip olamazdık (mantıkla ilgili özellik). Sonuçta teistlerle materyalist-ateistler arasında bu özelliklerin aklın temel özellikleri arasında olduğu hususunda, yani argümanın birinci maddesi hakkında bir ihtilaf olmadığı rahatlıkla söylenebilir. (Hafızanın

ve dil konuşma kapasitesinin gerekliliği gibi başka özellikler de akıl yürütebilmemiz için şarttır, fakat burada akıl yürütmek için gerekli bütün şartlar değil bazı şartlar ele alındı.)

Argümanın ikinci maddesinde akıl fenomeninin nasıl ortaya çıktığını açıklamak için “temel” iki yaklaşım olduğu ifade edildi: Bunların birincisi, maddenin varlığının ezeli olduğunu kabul eden ve maddeye içkin doğa yasalarının sunduğu potansiyel çerçevesinde gerçekleşen tesadüflerin birleşmesiyle aklın oluştuğunu savunan materyalist-ateist yaklaşımdır. İkincisi ise ezeli olarak var olan ve akıl, irade, bilinç, kudret sahibi olan Allah’ın kendisinde var olan akletme özelliğini -kendisindekinden çok daha alt düzeyde de olsa- yarattığı varlıklardan bir kısmına verdiğini savunan teizmdir. Argümanın ikinci maddesinde “temel” vurgusunu yapmamın sebebi, bu iki şık dışında da bir alternatif olduğunun iddia edilebilecek olmasıdır. Örneğin maddenin her bir parçasında zihnin bilinç gibi özelliklerinin var olduğunu ifade eden panpsişizmin (panpsyschism), bir alternatif olduğu gibi geniş kitleler ve bilim camiasında göz önünde bulundurulmayan bir alternatif gündeme getirilebilir.¹⁰⁴ Bu iddia bilincin, her tarafa yayılan bir şey değil, bir merkeze sahip özelliğimiz olduğu, bir “ben”e ait olduğu deneyimimizle terstir. Her birimizin akıl-irade-bilinç sahibi benlikler olarak gerçekleştirdiğimiz düşüncelerimiz ve eylemlerimiz vardır, falanca ve filancanın da vardır. Her birimizin akıl-irade-bilinci kendisine aittir ve akılla yönlendirdiğimiz bedenimizle gerçekleştirdiğimiz eylemlerin sınırları vardır, yani bilincin her yana dağılımıslığını öngören panpsişizmine benzer bir durum mevcut değildir. Ayrıca panpsişizm kabul edildiğinde, bu

104 Panpsişizm’i savunanlara örnek olarak David Skribina verilebilir. Bakınız: David Skribina, **Panpsychism in The West**, MIT Press, Cambridge Mass., 2005.

şekildeki maddeden nasıl akıllı, iradeli, bilinçli eylemlerde bulunan bir benliğin ortaya çıktığının açıklanmasının gerekliliği kaybolmamaktadır; bu şekilde madde anlayışı hakkındaki ciddi bir görüş değişikliği durumunda da burada savunulan argümanların ana yapısı korunabilir. Bazılarının teizm ve materyalist-ateizmden farklı bir görüşle bu anlayışı eklemelendirip akıl, irade ve bilinci anlama çabasına girişmesi mümkündür. Fakat maddenin tüm parçacıklarının bilinçli olduğu görüşünün ciddi bir rağbet görmemesi bir yana, birbirinden ayrı her madde zerresinde bilincin olduğunu söyleyen bir görüşün, ancak tüm maddenin arkasında teizmin öngördüğü şekilde akıllı, iradeli, bilinçli bir Gücün var olduğu ve bu özelliği katrilyonlarca birbirinden bağımsız maddenin parçacıklarına kazandırdığı ve birliği sağladığı iddiasıyla birleştirilirse savunulabileceği kanaatindeyim. Bu yüzden bu yaklaşım, teizmin karşıt safında değerlendirilebilecek bir yaklaşım değildir. Fakat materyalizmin madde anlayışıyla uyumsuz bu madde anlayışı, teizm tarafından daha rahat kabul edilir olsa da, temel alternatif bir görüş statüsünde değildir. Bu argümanda yer verilen iki alternatif dışında, maddenin özünün zannedilenden ciddi şekilde farklı olduğunun ifade edilmesi gibi böyle istisnai iddiaların gündeme getirilmesi mümkündür, ama gerek felsefe tarihindeki yaklaşımlar incelendiğinde gerek günümüzün etkili olmuş düşünürleri incelendiğinde, bunların argümanda sunulan iki şıktan birine dahil oldukları rahatlıkla söylenebilir.

Burada savunulan argümanda bir materyalist-ateistin itiraz edeceği şık üçüncüsüdür. Argümandaki öncüller doğru olunca sonucun çıkması mantığın gereğidir, burada da birçok materyalist-ateistin bir itirazı olmayacaktır. Onlar, eğer üçüncü maddedeki önerme doğru olsaydı sonucun doğru olacağını, fakat bu önerme

yanlış olduğu için sonucun da yanlış olduğunu ifade edeceklerdir. Anlaşılacağı üzerine burada kritik olan, asıl tartışmaya değer madde üçüncüsüdür ve aşağıda bu madde incelenecektir. Bunun için akılla ilgili dikkat çekilen özellikler ele alınarak, bunların açıklamasını materyalist-ateist felsefenin mi teizmin mi daha iyi yaptığı irdelenecektir.

İrade için gerekli özellikleri teizmin materyalist-ateizmden daha iyi açıkladığı (3-1) önümüzdeki bölüm olan 11. delilde savunulacaktır. Bilinç ve benlik için gerekli özellikleri teizmin materyalist-ateizmden daha iyi açıkladığı (3-2) ise 12. delilde savunulacaktır. Hem irade sahibi olmak hem de bilinç ve benlik sahibi olmak akledebilmenin olmazsa olmaz şartlarından olduğu için, irade ve bilinç ile benliği teizmin materyalist-ateizmden daha iyi açıkladığını gösteren bundan sonraki iki bölüm buradaki delilin bir parçasıdır. Şimdi argümanda dikkat çekilen diğer iki özelliği incelemeye geçiyorum.

3-3'ün Değerlendirilmesi: Akıl yürütme süreçlerini gerçekleştirebilmemiz için olmazsa olmaz şartlardan bir tanesi zihnimizde “doğru” ve “yanlış” kavramlarının bulunması ve bunları kullanabilmemizdir. Bu özellik de herkeste olmasının ve bu kadar rahat kullanılmasının etkisiyle çok az dikkat çekmekte ve birçok kişi hayatında bir kez bile sahip olduğu bu özellik üzerinde düşünmeden hayatını geçirmektedir. Adeta yaşamak için suya muhtaç olup suyun farkında olmayan balıklar gibi, bizi insan kılan en temel vasıflarımızdan biri olan aklımızı çalıştırabilmemiz için gerekli olan temel özelliklerden habersiz yaşamaktayız.

Akletmeyi dili kullanarak gerçekleştiririz, dili kullanmamız ise kelimelerin ve cümlelerin anlamını bilmemize bağlıdır. Anlamı bilmek ise kelime ve cümlelerin hangi koşullarda “doğru” ve hangi koşullarda “yanlış” olduğunu “anlamamıza” bağlıdır. Kısacası “doğru” ve “yanlış” kavramları olmadan “anlama”, dolayısıyla akıl yürütme de mümkün değildir. “Sandalye” dediğimizde, sandalye kelimesinin anlamını bilmemiz, üzerinde oturulması için yapılmış belli bir biçimdeki cisme sandalye demenin “doğru” fakat basketbol, futbol oynanan yuvarlak cisimlere sandalye demenin “yanlış” olduğunu anlamamıza bağlıdır. Bu ayrımı yapamayan birinin sandalye kavramını anladığından bahsedilemez. Biz sandalye kavramı üzerinde konuşurken “doğru” ve “yanlış” ile ilgili bu ayrımları o anda yapmasak da, bunlar arka plan bilgisi olarak hep mevcuttur ve bu farkındalık olmadan kullandığımız kavramlar bir anlam ifade etmez.

Doğayı incelediğimizde doğadaki hiçbir şeyin “doğru” veya “yanlış” kavramlarına karşılık gelmediğini, bu kavramların sadece zihne ait olduğunu anlarız. Bir botanik uzmanının bir ağacın yaşını tespit etmeye çalıştığını düşünelim; bunun için bu uzman ağacın gövdesindeki halkaları inceleyerek ağacın yaşını söyler. Eğer uzman ağacın yaşını doğru tahmin edemezse uzmanın “yanlış” olduğunu söyleyebiliriz. Bir an için bu ağaçta öyle bir bakteri türü olduğunu farz edelim ki bu bakteri türü ağaçların halkalarını bozarak ağaçların yaşının “yanlış” tahmin edilmesine sebep olsun. Bu durumda bu ağacın “yanlış” olduğunu söyleyebilir miyiz? Hiç şüphesiz hayır! Bu ağacın yapısının yanıltıcı olduğunu söyleyebiliriz ama “yanlış” olan ağaç değil uzmanın tespitidir. Doğadaki zihne sahip olmayan hiçbir varlık için, insanların teknolojik hiçbir üretimi için, hatta birçok kişiyi yanıltabilecek bilgisayarlar

için “doğru” ve “yanlış” ve “anlam” yoktur. Bilgisayarla yapılan işleme zihinle bakıldığında “doğruluğun” veya “yanlışlığın” anlamı olur, bilgisayarın kendisi bu kavramların farkında değildir. Bunu, düşüncelerimizi bir defterin üzerine yazdığımızdaki duruma benzetebiliriz. Bir zihinle defterdekilere bakılmadığı müddetçe, fiziksel olarak defterin üzerindeki yazılar sadece mürekkep dağılımlarından ibarettir. Ancak zihinle bu cümleler değerlendirildiğinde “doğru” ve “yanlış” kavramları kullanılarak değerlendirilmeler yapılabilir.

Bu kadar temel olan ve doğuştan sahip olduğumuz bu kavramların ise fiziğin, kimyanın, biyolojinin anlattığı dünyaya indirgenmesi ve bunlara orada yer bulunması mümkün değildir.¹⁰⁵ C. S. Lewis’in söylediği gibi “bir parça maddenin diğer madde için doğru olması saçmalık olarak gözükmektedir”.¹⁰⁶ Maddi evrende karşılığı gözükmeyen, zihinsel olan bu kavramları izah etmekte materyalist ontolojinin savunucuları için önemli zorluklar vardır. Materyalist-ateist felsefe açısından bu zorluğun farkına varan materyalist-ateist Patricia ve Paul Churchland çifti, beyinde “doğru” ve “yanlış” kavramlarının karşılığının olmamasına hazır olunması gerektiğini ifade etmişlerdir. Churchland çiftinin bu iddialarını alıntılıyan Victor Reppert, doğruluk değerlerini elemenin entelektüel bedelinin çok ağır olduğuna, bu kavramları eleyen kimsenin bu kavramların yerini doldurmasının mümkün olmadığını dikkat çekmiştir.¹⁰⁷ Her ne kadar birçok materyalist-ateist,

105 Dallas Willard, “Knowledge and Naturalism”, **Naturalism: A Critical Analysis**, Ed: William Lane Craig ve James Moreland, Routledge, Londra, 2000, s. 26-48.

106 C. S. Lewis, **Christian Reflections**, William B. Eerdmans Publishing Company, Grand Rapids, 1995.

107 Paul M. Churchland, “On the Ontological Status of Observables”, **A Neuro-Computational Perspective: The Nature of Mind and the Structure of Science**, Bradford, Cambridge Mass., 1990, s. 150-151, Patricia Churchland, “Epistemology in the Age of Neuroscience”,

felsefelerinin gereğini tutarlı bir şekilde kabullenmekte zorluk çekecek olsalar da, Churchland çiftinin inançlarıyla tutarlı şekilde tespit ettiği gibi, materyalist-ateist felsefenin tarif ettiği şekliyle maddi dünyada “doğru” ve “yanlış” kavramlarına yer bulmak mümkün değildir. Sonuçta beyindeki biyo-kimyasal bir yapının doğru veya yanlış olduğundan (önceden değinilen ağaçtaki yapının doğru veya yanlış olduğundan bahsedilemeyeceği gibi) bahsedilemez. Materyalist-ateistler için o zaman, Churchland çifti gibi “doğru” ve “yanlış” kavramlarını bile inkar etmeye gidecek sağduyuya en aykırı bir yolu tercih etmek, materyalist-ateist felsefelerini terk etmemelerinin bedeli olarak gözükmektedir.

“Doğru” ve “yanlış” kavramları, fiziğin tarif ettiği maddi dünyaya indirgenip anlaşılabilen, zihne ait temel kavramlardır. “İnsanlar arabayla seyahat edebilirler” cümlesinin “doğru”, “her insanın bir arabası vardır” cümlesinin “yanlış” olduğunu anlıyorsanız ve burada kullanılan “doğru” ve “yanlış” kavramlarının anlamlı olduğunu düşünüyorsanız, materyalist dünya görüşünün açıklayamadığı kavramların gerçek bir karşılığı olduğunu kabul ediyorsunuz demektir. Evrenin ve içinde var olan akıl sahibi varlıkların kökenini, ezelden beridir akıl sahibi olan Allah’a bağlayan teizm açısından akıl yürütme için şart olan bu temel özelliğin nasıl ortaya çıktığını açıklamakta bir sorun yoktur. Teist paradigma içerisinde bu özellik, materyalist-ateist paradigmaya göre daha başarıyla açıklanmaktadır.

3-4’ün Değerlendirilmesi: Aklımızı kullanabilmemiz için olmazsa olmaz diğer bir şart, mantıksal çıkarımda bulunma

yeteneğine sahip olmaktır. Higgs Parçacığı'nın keşfini de teknolojik icatların tümünü de güncel hayattaki en sıradan akıl yürütmelerimizi de olanaklı kılan zihnimizin bu özelliğidir. Eğer zihin, mantığın özdeşlik ve çelişmezlik ilkelerine göre mantık yürütmese “Bu bir sandalyedir” ifadesi bir anlam ifade etmezdi. Aynı şekilde defalarca sandalyeye oturulduğunu görmemizden hareketle tümevarımlı mantık yürütmeye sandalyenin oturulan bir şey olduğu sonucuna varamasaydık “Sandalyede oturulur” diye bir mantık yürütmeyi gerçekleştiremez ve bir sandalye gördüğümüzde bu sefer tündengelim yaparak o sandalyeye oturamazdık. Sonuçta önceden dikkat çekilenlerle beraber zihnimizin, bu özelliğe de sahip olması sayesinde akleden bir varlık olmamız mümkün olmaktadır.

Birbirlerinden izole kabilelerin aynı şekilde mantık yürütmelerinden, çok küçük yaşlarından beri her insanın mantık yasalarını rahatça kullanmasından, ayrıca çocukların dil konuşmaya hazır bir zihin yapısıyla dünyaya geldiği anlaşıldığından ve mantık yürüterek düşünme olmayınca anlamlı bir şekilde dili kullanmak mümkün olmadığından, mantık yürütme yeteneğine sahip olmanın zihnimizin doğuştan bir özelliği olduğunu anlıyoruz. Thomas Nagel'in dediği gibi akla atıf yapan kişi kendinde, kendini ve toplumu aşan evrensel bir otorite kaynağı bulur. Nagel, bir mantık yürütme biçimi olan “modus tollendo tollens”i uygulamada birçok eğitilmiş kişinin bile zorluk çektiğini, fakat bu durumun bu yasanın bağlayıcı evrensel özelliğini bozmadığını söyler. Bu da mantık yasalarının toplumsal kabuller veya psikolojik duruma indirgenemeyeceğini gösteren delillerden birisidir.¹⁰⁸ “3+2=5” dediğimizde

108 Thomas Nagel, *The Last Words*, Oxford University Press, 2001, Oxford.

de, matematiğin ve mantığın çok zor uygulamalarında da zihnimizde mevcut olan evrensel otoriteyi hissederiz.

Mantık yasaları fiziki olmayan, zamanı ve mekanı aşkın yasalar olarak karşımıza çıkmaktadır. Bir materyalist-ateiste göre beynimiz tamamen fiziksel ve biyo-kimyasal süreçlerle çalışır. Bu tabloda, beynimizin mantık yasalarından nasıl etkilendiğini, mantık yasalarının beynimizdeki fiziki ve biyo-kimyasal süreçlerle nasıl nedensel ilişkiye girip bunları etkileyebileceğini açıklamak mümkün gözükmemektedir. Bunun bir sonucu olarak tutarlı bir materyalist-ateist, beyindeki hareketlerden ibaret çıkarımlarımızın mantık yasalarından bağımsız olduğunu iddia etmelidir. Çıkarım yaparken mantığı kullandığımız, dolayısı ile çıkarımımızın sağlıklı ve doğru olduğuna inancımız, materyalist-ateist dünya görüşünde bir illüzyondur. Ancak bu durumda, materyalist-ateist materyalist-ateizmin mantıken tutarlı bir görüş olduğunu bile iddia edemez, çünkü böyle bir iddia bile mantıksal çıkarım yapmayı gerektirir.

Mantıki yasalar fiziki yasalardan farklıdır, bu evrendeki fiziki yasaların farklı olması mantıken mümkündür, örneğin yerçekimi diye bir fiziki yasanın olmadığı veya zayıf nükleer kuvvetin şiddetinin farklı olduğu bir evren mantıken mümkündür. Diğer yandan mantık yasalarının mümkün olan tüm evrenlerde doğru olduğunu; bu yasaların doğruluğunun fiziki evrenimizi aşkın olduğunu düşünürüz. Mümkün olan her evrende “ $3+2=5$ ” olduğunu, büyüğün küçüğü kaplayabilecekken tersinin mümkün olmadığını düşünürüz. Mantık yasalarının, fiziki yasaların ve sabitlerin farklı olabileceği herhangi bir evrende de geçerli olacağı kanaatini taşıyız. Fakat maddi evreni incelediğimizde fiziğin, kimyanın, biyolojinin anlattığı dünyadaki hiçbir şey mantığın

evrensel yasalarına benzememektedir, hatta bu yasalardan köklü şekilde farklıdır. Fiziğin-kimyanın tarif ettiği atomların birleşmesiyle oluşmuş beyindeki biyolojik molekülleri ele alalım; beyinde bu moleküllerin oluşturduğu herhangi bir hal, evrensel bağlayıcılığı olan bir mantık ilkesini meşrulaştıramaz. Materyalist-ateizm açısından tüm zihin halleri sadece ve sadece biyo-kimyasal moleküllerin belli bir şeklinden ibaret olduğundan, yani başka türüsü mümkün bir yapıya dayandığından, buradan evrensel nitelikli mantık yasalarına geçmek imkansız gözükmektedir; söz konusu olan yine derece değil mahiyet farklılığıdır. Materyalist-ateizmin bakış açısıyla olaya bakıldığında, böylesi köklü bir farklılığı açıklamak, materyalizmin anladığı haliyle maddede olmayan böylesi bir özelliğin nasıl ortaya çıktığını, salt maddi bir varlık olan insanın bu yasaların nasıl farkına vardığını açıklamak büyük sıkıntı oluşturmaktadır. Maddeyle hangi kombinasyonu yaparsanız yapın, hangi kompleks bileşimi oluşturursanız oluşturun, evrensel geçerliliği olan mantık yasaları bununla temellendirilemez. Oysa teizme göre Allah ezelden beridir akıl sahibi olduğu için, teizm aklın kökenini ve aklın özelliklerinin bu evrende nasıl oluştuğunu açıklamada avantaja sahiptir.

Ayrıca tektanrılı dinlere göre bu dünya bir imtihan dünyasıdır, bu dünyada insanların ahlaki sorumlulukları vardır (bir önceki bölümde bu konu işlendi). İnsanların sorumlu bir varlık olmalarıysa ancak mantık yürütme kabiliyetleri mevcutsa mümkündür, mantık yürütemeyen birinin sorumlu olabileceği de düşünülemez. Buysa teist paradigma içerisinde akletme özelliğinin (doğru-yanlış kavramlarını kullanabilme ve mantık yürütme gibi özellikleriyle) ortaya çıkmasının beklenir olduğunu göstermektedir. Diğer yandan, önceden gördüğümüz gibi maddenin özellikleri

incelendiğinde, maddi cevher aklın özelliklerine hiçbir benzerlik göstermemektedir, bu yüzden evreni salt böyle bir cevherden ibaret gören materyalist-ateist paradigma içerisinde aklın bu özelliklerinin ortaya çıkması hiç beklenir değildir. Görüldüğü gibi bu da akletme özelliğinin teist paradigma içerisinde beklenir, materyalist-ateist paradigma içerisinde beklenmez olduğundan dolayı teizmin tercih edilmesi gerektiğini göstermektedir.

Kısacası bu bölümde, bizi biz yapan en önemli özelliklerimizden olan akletme üzerine odaklanıldı ve bu özelliğe nasıl sahip olduğumuzu materyalist-ateist felsefenin mi teizmin mi daha iyi açıkladığı incelendi. Burada değerlendirilen doğru-yanlış kavramlarını kullanabilmeyi de mantık yürütme kabiliyetini de, ne maddenin yapısı ne de biyo-kimyasal moleküller açıklayabilmektedir. Maddi yapılar, akıl yürüten varlıklar olabilmemiz için zorunlu sebepler olsa da bu özelliklerin mahiyetini açıklayan unsurlar değildirler. Kavramsal incelemeyle ve akıl yürütmemiz için gerekli olanlar üzerine derinlemesine düşünmeyle, ele aldığımız özelliklerin materyalizmin tarif ettiği şekliyle maddi yapılar ve süreçlerden köklü şekilde farklı olduğunu anlıyoruz. Buradaki incelemede görüldü ki materyalist-ateist felsefe, akletmek için gerekli özelliklerin nasıl oluştuğunu açıklamakta başarısızdır, fakat evren olmadan önce akıl sahibi bir Yaratıcı'nın var olduğunu ifade eden teizm açısından bunu açıklamakta bir sorun mevcut değildir. Tüm sağlıklı insanların doğuştan sahip olduğu akletme özelliğinin incelenmesinin neticesinde de teizmin materyalist-ateizme tercih edilmesi gerektiği gözükmektedir.

11-İRRADE DELİLİ

Doğuştan sahip olduğumuz ve bizi biz yapan diğer önemli bir özelliğimiz irade sahibi olmamızdır. İrade, felsefenin birçok dalının ve dinlerin yanı sıra nöroloji, psikoloji, bilişsel bilimler gibi alanlarda da önemli bir odak konusu olmuştur. Bu alanlarda (özgür) irade sahibi olup olmadığımız üzerinde yoğun şekilde durulmuştur. Kitabın bu bölümünde önce çok tartışılan bu hususla ilgili olarak iradenin varlığının reddedilemeyeceği savunulacaktır. Daha sonra ise bu özelliğimizi, doğadaki yasalar çerçevesinde gerçekleşen tesadüfi oluşumlarla açıklayan (veya varlığını reddeden) materyalist-ateist düşüncenin mi, yoksa kendisi ezeli olarak irade sahibi olan Allah'ın yaratmasıyla açıklayan teizmin mi daha iyi açıkladığı incelenecektir.

Sabah kalktığımızda tişörtlerimizden kırmızı olanı mı mavi olanı mı giyeceğimize karar verirken, okula arabayla mı bisikletle mi gideceğimizi tercih ederken seçimlerimizi hep irademizle gerçekleştirdiğimiz kanaatine sahibiz. Mavi tişört ve bisiklet tercihlerini yaptığımızı düşünelim, buna göre istersek pekala kırmızı tişört ve arabayı da tercih etmemizin mümkün olduğunu ama bu imkanlara rağmen tercihlerimizi belirtilen yönlerde kullandığımızı düşünürüz. Günlük hayattaki sıradan tercihlerimiz gibi hangi mesleği seçeceğimiz, kiminle evleneceğimiz, nerede yaşayacağımız gibi hayatımızın akışında çok kritik olan tercihlerimizi

de irademizle yaptığımızı düşünürüz. Bu yazıyı isterseniz okumamayı da tercih edebileceğinizi ve şu anda kendi seçiminizle okuduğunuzu düşünüyorsanız, o zaman şu anda iradenizin varlığına tanıklık ediyorsunuz demektir. Yani kendimizde başka tür-lüsünü seçme yeteneği olmasına rağmen belli tercihlerde bulunduğumuzu düşünürüz ki irade ile kastedilen budur.

İradenin illüzyon mu yoksa farklı alternatifler arasında tercih yapabilen gerçek bir özelliğimiz mi olduğu, iradenin varlığından hareketle bir argüman sunmadan önce aydınlatılmalıdır. Bu şık-lardan ikincisinin birincisine tercih edilmesi gerektiğini savunuyorum. Evrende determinizmin veya indeterminizmin hakim olduğunu söyleyen fiziksel ve felsefi teoriler de, bilimsel araştırmalar da iradenin var olmadığını göstermekten uzaktırlar.¹⁰⁹ İradenin varlığının reddedilmesinin mümkün olmadığını ifade eden argümanımı şu şekilde sunuyorum:

- 1- Bir varsayıma (veya ilkeye) dayanarak elde edilen sonuç-tan hareketle o varsayım (veya ilke) reddedilemez.
- 2- Herhangi bir bilimsel faaliyette bulunmak veya felsefi ar-güman ileri sürmek irademiz olduğu varsayımına dayanır.
- 3- Hiçbir bilimsel faaliyet ve felsefi argümanla iradenin var-lığı reddedilemez.

Argümanın birinci maddesinin apaçık olduğu söylenebilir. Bir sonucu eğer bir varsayıma dayanarak elde ediyorsanız, o sonu-cun içinde o varsayım hep ana unsur olarak duruyor demektir ve bu varsayımı yok kabul ettiğinizde o sonuç ortada kalmayacaktır. Bu yüzden bu sonuç hiçbir zaman bu varsayımı geçersiz kılmak

109 Bu konuyla ilgili olarak bakınız: Caner Taslaman, **Kuantum Teorisi, Felsefe ve Tanrı**, İstanbul Yayınevi, İstanbul, 2015, s. 121-168.

için bir hareket noktası olamaz. Faraza sonuçla varsayımı geçersiz kıldığınızı düşünün, varsayım geçersiz olunca sonucun kendisi de yok olacaktır, o zaman bu sonucun varsayıma karşı kullanılması da mümkün olmayacaktır. Eğer bir sonuç bir varsayıma dayanıyorsa, varsayım o sonuçtan her zaman daha temeldir. (Bu söylenenle iç tutarsızlığı göstermeyi karıştırmamak gerekir; iç tutarsızlıkta varsayıma dayanarak elde edilmiş sonuç doğru kabul edilerek varsayımın yanlış olduğu iddia edilmez.) Geçmişe zaman yolculuğunun imkansızlığını göstermek için ileri sürülen dede paradoksu (grandfather paradox) buna benzerdir. Biz bugünü (sonucu) geçmişteki olayların belirlediği kanaatindeyiz; o zaman bugünün içinde geçmişteki olaylar da mevcut demektir ve biz bugünden hareketle bugünü meydana getirmiş geçmişteki olayları değiştiremeyiz. Mesela bir torun geçmişe gidip de dedesini öldüremez; dedesini öldürebileceğini hayalen kabul ettiğimizi düşünelim, o zaman bu torun olmayacaktır ve o zaman dedesini öldürmesi de imkansız olacaktır.

Argümanın ikinci maddesinin de apaçık olduğu kanaatindeyim. Örneğin bu konuyla ilgili meşhur Libet deneylerini düşünün;¹¹⁰ Libet, asistanları ve katılımcılar, bu deneyleri gerçekleştirmek yerine farklı bir deney yapmayı veya bilimle uğraşmak yerine futbol oynamayı tercih edebilirlerdi. Bir tip deneyi değil de diğeri, futbol oynamayı değil de bilimle uğraşmayı “tercih etmek” iradenin varlığını varsaymak demektir. Aynı durum felsefi argüman ileri sürülmesinde de geçerlidir. İrade hakkında felsefi argümanlarla uğraşanlar bu uğraşları yerine bir gurme olup dünya yemeklerini keşfetmeye vakitlerini ayırabilirlerdi veya halkın bir

110 Benjamin Libet ve diğerleri, “Time of Conscious Intention to Act in Relation to Onset of Cerebral Activity (Readiness-Potential)”, *Brain*, No: 106-3, 1983, s. 623-642.

kısmı gibi güncel siyasetle ilgili meselelerden başka konuyla ilgilenmeyebilirlerdi. Gurmelik yerine felsefeyle uğraşmak veya güncel siyaset yerine iradeyle ilgili argümanlara kafa yormak bir “tercihte bulunmak” demektir ki iradeyle kastedilen budur. Eğer bilim insanları ve felsefeciler, yaptıkları faaliyetlerde iradenin varlığını varsaymasalar, kayaların yuvarlanmasıyla kendi yaptıkları faaliyet arasında bir fark olduğunu ileri süremezler. Daha önce akılla ilgili bölümde gösterildiği gibi bu tip doğayla ilgili olguların “doğru” veya “yanlış” olduğundan bile bahsedilemez; kayanın belli bir şekilde yuvarlanmasının “doğru” veya “yanlış” olduğu ileri sürülemez. Akıl yürütme kabiliyeti olmayan bir irade düşünülemez. “Doğru” veya “yanlış” kavramlarını kullanmanın mümkün olmadığını söylediğiniz an ise ne bilimsel faaliyet ne de felsefi akıl yürütme mümkün olur. Her bilimsel faaliyet ve felsefi argüman, iradenin var olduğu varsayımını içinde barındırır.

Argümanın üçüncü maddesinde ifade edilen sonuç, ilk iki maddenin doğruluğu gösterildikten sonra zorunlu olarak bu öncüllerden çıkmaktadır. Önceden argümanın ilk iki maddesinin doğruluğu gösterildiğine göre hiçbir bilimsel faaliyet ve felsefi argümanla iradenin varlığının reddedilemeyeceği sonucuna ulaşıyoruz.

Bu sonuç, bilimsel faaliyet yaptıklarını ve felsefi argümanlar ürettiklerini zanneden, aslında iradelerinin bile var olmadığı insanların olduğu (tüm bunların illüzyon olduğu) mümkün bir dünyanın var olamayacağını göstermez. Mantıken böyle bir dünyanın olması mümkündür ama böylesi bir mümkün dünyada bile bilimsel faaliyetlerle ve felsefi argümanlarla iradenin yok olduğu gösterilemez. Çünkü böylesi bir mümkün dünyada her şey sadece illüzyon olacağı için bir şeyi “göstermek” de mümkün olamaz,

çünkü “göstermek” teşebbüsü, iradenin var olduğu varsayımını içinde barındırır. Anlaşılacağı üzere iradenin varlığına karşı ileri sürülen itirazlara karşı iradenin varlığını savunanlar her zaman “en iyi açıklama” formunda daha başarılıdırlar; itiraz getirenler itiraz ettikleri anda “iradenin varlığını varsayarak iradeye itiraz ettikleri” için itirazları geçersiz olur, oysa iradenin varlığını savunanları geçersiz kılacak böylesi bir itiraz getirilemez.

Bunlar iradenin varlığına karşı bir argüman ileri sürülemeyeceğini göstermektedir. Diğer yandan iradenin var olduğunu iddia etmek için sağduyumuz dışında mantıki gerekçelere de sahibiz. Tüm insanlık tarihine ve insanların tüm eğitim geçmişlerine bir bakalım; insan iradesini yok saydığınızda, bütün insanlık tarihindeki gelişmeler ve insanların tüm eğitim süreçleri de anlamsızlaşacaktır. İnsandan iradeyi kaldırdığınızda Napolyon’un açtığı bir savaşta verdiği kararlar da, okulda coğrafya dersinde öğrendikleriniz de anlamsızlaşır; savaş açmak ancak insan iradesine atıfla anlamlı olduğu gibi herhangi bir öğrenme süreci de ancak iradeye atıfla anlamlıdır. İradeyi yok saydığınızda tüm öğrenilenler anlamını yitirir; tüm öğrenilenler rüzgarların esmesi gibi fiziksel olgulardan ayırt edilemez. Eğer iradeyle evrende nedensel etki oluşturmuyorsak, o zaman bütün eğitim sürecimiz anlamsızdır, çünkü eğitim sonucu şekillenen zihnimiz bir davranış farkı oluşturmamaktadır. Bu durumda, evrendeki bizim de içinde olduğumuz tüm etkileşimler bir taşın diğerine çarpmasından farksızdır, iradenin bir etkisi yoktur! İrademiz yoksa oturduğumuz sandalyeden televizyonlara, okuduğunuz bu kitaptan bilgisayarlara her şeyin evrendeki rastgeleliklerin (arkasında irade olmayan süreçlerin) bir ürünü olduğunu kabul etmek gerekir! İradenin varlığının

reddedilmesinin sonucu olan bu görüşler, saçmalığın en üst seviyesi olarak gözükmemektedir.

Ayrıca irademiz eğer illüzyon ise ve hiçbir şeye sebep olmu-yorsa, olan olaylarla “illüzyon olan irade hissimizin” arasındaki uyumun gerekçesini de görmek mümkün değildir. Çünkü olan olaylarla irade hissimiz arası uyumsuzluklar olsaydı da (örneğin ileri adım atmak isterken bazen kolumuz kalksaydı, sandalyeye oturmayla ilgili irade hissimiz varken havaya zıplısaydık), evrende irademiz hiçbir şeye sebebiyet vermiyorsa yaşantımızda bir sorun çıkmazdı. İllüzyon görüşüne göre hiç istemediğimiz davranışlar yapan bir bedeni sürekli gözlemlememiz için hiçbir neden olmamasına rağmen, irade hissimizle eylemlerimiz arasında sürekli bir uyum gözlemliyoruz. Sonuçta irade hissimizle gözlediğimiz olgular arası uyum, irademizin gerçek varlığı olmadığını iddia etmenin, sağduyuya olduğu kadar mantığa da aykırı bir iddia olduğunu göstermektedir.¹¹¹

İradenin gerçek varlığı olmadığını iddia eden materyalist-ateistlere (veya teistlere) buraya kadar söylenenlerle cevap verilebilir, ayrıca aşağıda epifenomenalizmin tutarsızlıklarıyla ilgili söylenenler de iradenin reddedilmesine karşı cevaptır. Şimdi ise iradenin varlığından hareketle teizmin lehine olan argümanımı sunmaya geçiyorum:

1- İnsanların iradesi, şu özellikleri kapsayarak vardır.

1-1- Akıl için gereken özellikler.

1-2- Bilinç ve benlik için gereken özellikler.

111 İradenin varlığının reddedilmesinin, materyalist-ateizmden beklenmesi gereken bir yaklaşım olduğunun bir örneği olarak okuyabilirsiniz: Sam Harris, **Free Will**, Free Press, New York, 2012.

- 1-3- Gayesel yönelimin olması.
- 1-4- Nedensel etkide bulunabilme.
- 2- İradenin bu özelliklerinin nasıl ortaya çıktığını açıklama hususunda temelde iki alternatif görüş olduğu gözükmektedir:
  - 2-1- Eğer materyalist-ateistlerin savunduğu gibi var olan tek varlık tipi maddeyse, iradede var olan bu özellikler, doğa yasaları çerçevesinde tesadüfi süreçlerle oluşmuştur.
  - 2-2- Eğer teistlerin savunduğu gibi Allah varsa, kendisi irade sahibi bir varlık olan Allah'ın sayesinde iradenin bu özellikleri oluşmuştur.
- 3- İradeyi mümkün kılan bu özellikleri teizm materyalist-ateizmden daha iyi açıklar:
  - 3-1- Çünkü akıl için gereken özellikleri daha iyi açıklar (10. bölümde gösterildi).
  - 3-2- Çünkü bilinç ve benlik için gereken özellikleri daha iyi açıklar (12. bölümde gösterilecek).
  - 3-3- Çünkü gayesel yönelimi daha iyi açıklar.
  - 3-4- Çünkü nedensel etkide bulunmayı daha iyi açıklar.
- 4- Sonuçta teizm materyalist-ateizme tercih edilmelidir.

Şimdi irade delilini madde madde incelemeye geçelim. Sunulan argümandaki birinci maddenin doğruluğu, bu bölümün başında, iradenin varlığının tüm bilimsel faaliyet ve felsefi argümanlardan daha temel olduğu gösterilerek ve irademizin varlığına inanmak için diğer gerekçeler sıralanarak ortaya konuldu. İradenin varlığını mümkün kıldığına dikkat çekilen dört maddedeki unsurların her biri, iradenin varlığı için gerekli olmazsa olmaz

şartlardandır; iradenin nasıl ortaya çıktığını açıklamaya teşebbüs edenler bunların hepsini birden açıklamak durumundadır. “İrade” akıllı ve bilinçli bir benliğin, seçim yapmasını ve seçimiyle nedensel etkide bulunmasını ifade eder. Zihin felsefesindeki tartışma konularından habersiz biri için bu sorunsuz bir tanım olarak gözükabilir, oysa bu tanım zihin felsefesindeki en temel tartışma konularını içerecek kadar geniştir. Bir önceki bölümde incelenmiş olan akıl (reason) ve bir sonraki bölümde ele alınacak bilinç (consciousness) ile benlik (self) özellikleri, elbette bu özelliklerin var olması için gerekli şartların hepsiyle beraber, bu tanımın içinde vardır. Bunlar iradenin varlığının şartlarıdır, irade var olmak için bunlara muhtaçtır ama sadece bunlardan ibaret değildir. İrade, zihin felsefesi açısından en çetin tartışma konularına sebep olmuş akıl, bilinç, benlik özelliklerimizi gerektiren ve daha da fazlasını ifade eden bir özelliğimizdir. Burada, o iki bölümde dikkat çekilmeyen, iradenin varlığı için gerekli iki özellik irdelenecektir. Bunlardan birincisi iradenin gayesellik (1-3 ve 3-3), ikincisi ise nedensel etkide bulunma (1-4 ve 3-4) özellikleridir.

İkinci maddede belirtilen hususun doğruluğuna düşünce tarihini inceleyen herkes kolaylıkla tanıklık edebilir. Tarih boyunca ön plana çıkan ünlü ateistlerin de çağımızın ünlü ateistlerinin büyük çoğunluğu da materyalist-ateistlerdir. Bunlar, maddeye içkin yasalarla oluşan tesadüfi (arkasında bilinçli bir iradenin olmadığı) süreçler neticesinde bütün canlıların da bu canlılardaki görme, işitme, akıl, irade, bilinç gibi özelliklerin de oluştuğunu savunmuşlardır. İradenin varlığını reddeden materyalist-ateistler de vardır; onlara önceden cevap verildiği için burada iradenin varlığını kabul edenlere yönelik bir argüman sunulacaktır. Bu yaklaşımın karşısındaki temel rakip görüş ise teizm olmuştur; bu

görüŖe göre evrenin, canlıların ve canlılardaki görme, akıl, irade gibi özelliklerin tümü, üstün bilgisi ve kudreti olan Allah'ın iradesiyle var olmuŖtur.

Bu argümanın en kritik maddesi üçüncü maddesidir ve iradenin varlığını kabul eden ateistlerin reddetmeye çalışacakları madde budur. Akıl için gerekli özellikler (3-1) bir önceki bölümde ele alındı, bilinç ve benlik ile ilgili özellikler (3-2) ise bir sonraki bölümde ele alınacaktır. O bölümlerde teizmin materyalist-ateizmden bu özellikleri daha başarılı şekilde açıkladığının gösterilmesi de buradaki irade delilinin bir parçasıdır. (O bölümlerde açıklananlar burada tekrar edilmeyecektir.) İradenin var olması için gerekli “gayesel yönelimin olması” ve “nedensel etkide bulunabilme” özellikleri ise aşağıda değerlendirilecektir. Üçüncü maddenin doğruluğu gösterilince dördüncü madde olan sonuçta belirtildiği gibi teizmin materyalist-ateizme tercih edilmesi gerektiği mantığın gereği olarak çıkmaktadır. Ŗimdi bu argümanın kritik maddesinde belirtilen hususları teizmin materyalist-ateizmden daha iyi açıkladığını göstermeye geçiyorum.

3-3'ün Değerlendirilmesi: Zihin, var olan Ŗey hakkında düşünebildiği gibi var olmayan Ŗey hakkında da düşünebilir.¹¹² Güncel davranışlarımızın çok büyük bir kısmı, en basit gibi görünen iradi davranışlarımızın çoğu zihnimizdeki “gayesellik” özelliği sayesinde gerçekleşir. Örneğin çayın hazırlanmasını ele alalım: Çay içmek “gayesi” ile mevcutta olmayan çay için su kaynatılır,

112 Bilinç ve benlik delili bölümünde “hakkındalık” özelliği ele alınacaktır, burada ele alınan husus o başlıkla da ilgili olmakla beraber, burada odaklanılan zihnin “gayesel” yönelimidir. “Gayesel” yönelim olmadan da zihin bir Ŗey “hakkında” düşünebilir. “Hakkındalık” özelliği gayesel yönelimi de kapsayan daha geniş bir özelliktir.

çay bitkisiyle su karıştırılır, çay bardağa dökülür ve içecek kişilere servis edilir. Bütün bunlardan önce zihinde çay içme gayesi vardır, iradi süreç sonra gerçekleşir. Sonuç önceden zihinde hedeflenmiştir ve bu gaye için gereken nedenler sonradan buna göre gerçekleştirilir.

Doğa bilimlerinin bize anlattığı evren ise mekanik yasalar çerçevesinde işler. Materyalist-ateist felsefeci ve bilim insanlarına göre evren ve yasaları ezelden beri vardır, evrendeki mekanik işleyişin kendilerine bağlı gerçekleştiği yasaların mevcut şekilde var olmasının bir gayesi yoktur. Bu yaklaşımda evren, ezelden beri var olan madde ve bu maddenin kendisine bağlı olarak hareket ettiği mekanik (gayesel olmayan) yasalardan ibarettir. Teist felsefeci ve bilim insanlarına göre ise bu evren ve yasaları, Allah'ın zihnindeki (ilmindeki) bir “gayeye” bağlı olarak yaratılmışlardır ama onlara göre de bu yasaların kendisinin bir gayesi yoktur. Sonuçta yasaların kendisinin bir gayesinin olmadığı, günümüz bilim insanlarının hemen hepsinin ittifak ettiği bir husustur diyebiliriz. Çayın hazırlanmasıyla ilgili süreci, bir de zihne atıf yapmadan, doğa bilimlerinin yasaları çerçevesinde açıklamaya çalıştığımızı düşünelim: Çayın hazırlanması yasaların mekanik işleyişi çerçevesinde olur ama bu yasaların kendisinin çayı hazırlama gayeleri yoktur. Su ısıtılırken metalin ısıyı geçirmesi ve ısının su moleküllerinin enerjisini arttırması sayesinde su ısınır, kimya kanunları çerçevesinde su ve çay bitkisi karışır, yerçekimi ve hareket yasaları gibi yasaların çerçevesinde çay bardakta durur ve bir yerden bir yere taşınır. Böylesi bir bilimsel açıklamada nedenler önce olur, nedenlerin kendisi bir sonucu gaye edinmeden mekanik olarak gerçekleşirler ve sonuç ortaya çıkar. Çay içme iradesinin oluşturduğu gaye ile çayın hazırlanması, bu açıklamayla

çelişik değildir ama bu gayesel açıklama mekanik-fiziksel açıklamadan köklü şekilde farklıdır.

17. yüzyıldaki bilimsel devrimin en önemli isimleri Descartes, Galileo, Kepler, Newton gibi isimlerle (bu isimlerin hepsi, yasalarıyla beraber evreni Allah'ın bir gaye ile yarattığını savunuyorlardı) gerçekleşen bilimsel devrimden sonra bir daha fizikte gayesel (teleolojik) sebeplere yer verilmemiş, mekanik sebepler çerçevesinde evren anlaşılmaya çalışılmıştır.¹¹³ Fakat fiziğin anlattığı bu mekanik işleyen evren tablosuna karşı hepimiz, mekanik işleyişten köklü şekilde farklı olarak sürekli gayesel eylemlerde bulunduğumuzun tanıklarımız. Çayı içmek gayesi ile hazırladığınızdan veya bu kitabı bilgi edinmek gayesi ile okuduğunuzdan şüphe etmiyorsanız, gayesel yönelimin irademizdeki önemine siz de tanıklık ediyorsunuz demektir.

Materyalist-ateist anlayışın mekanik işleyen madde anlayışını incelediğimizde, ne maddenin kendilerine bağlı olarak hareket ettiği fizik yasalarında ne maddeyi oluşturan kuark ile elektron gibi temel parçacıklarda, mekanik süreci aşıp da gayeselliğe geçiş yapabilecek bir unsura rastlamaktayız. Maddi bir cisim fizik yasaları çerçevesinde gerçekleşen hareketler sonucunda diğer bir maddi cismin yanına yaklaşır veya ondan uzaklaşır ama diğer bir maddi cismin yanından uzaklaşma tercihi mümkünken onun yanında olma “gayesi” ile yanına yaklaşmaz. Oysa irade sahibi olmak, fiziğin tarif ettiği haliyle maddi dünyada olmayan, kökten farklı bir özellik olan gayesel yönelimde bulunmak demektir ve bir insanın yanında olmak “gayesi” ile yanına gittiğimizde

113 Bu değişimde Newton'un “Principia” diye anılan kitabının önemli rolü vardır: Isaac Newton, **The Principia: Mathematical Principles of Natural Philosophy**, Çev: Bernard Cohen ve diğ., The University of California Press, Berkeley, 1999.

maddi doğadaki hareketlerden mahiyet olarak farklı iradi bir eylem gerçekleştirmiş oluruz.

İradenin gayesel yönelim özelliğini materyalist-ateistlerin madde anlayışı çerçevesinde anlamak mümkün gözükmemektedir. Maddedeki mekanik işleyiştten kökten farklı olan gayesel yönelim özelliği, derece olarak değil mahiyet olarak maddenin sahip olduğu özelliklerden farklıdır. Zihinle ilgili önceki bölümde dikkat çekilen ve sonraki bölümde dikkat çekilecek materyalist-ateist felsefe açısından mevcut sorunlar gibi bu sorunu da birçok materyalist-ateist fark edememiş veya görmezden gelmiştir. Bu tip sorunları fark eden materyalist-ateist bilim insanları ve felsefecilerin önemli bir kısmı ise iradenin varlığını reddetme yoluna gitmişlerdir. Bu da bir materyalist-ateistin irade konusunda tutarlı olmaya çalıştığında ödediği bedelin büyüklüğünü göstermektedir.

Teizme göre evren ve canlıların yaratılması, belli bir mekanik sürecin sonucunda gerçekleşmiş olsalar da bu süreç ile Allah'ın “gayeleri” gerçekleşmiştir ve sürecin mekanik olarak işleyişi bu sürecin “gayesel” olmasıyla tezat teşkil etmemektedir. Teizme göre Allah'ın iradesinde “gayesel yönelim” ezelden beri mevcut olan bir özelliktir, sonradan türemiş bir özellik değildir ve bu yüzden teist paradigma içerisinde iradi eylemler için gerekli bu özelliğin ortaya çıkışını açıklamak ile ilgili bir sorun bulunmamaktadır. Materyalist-ateizm ise nasıl mekanik işleyiştten gayesel yönetime geçiş olduğunu açıklamakta aşılmaz sorunların içerisinde yer almaktadır.

3-4'ün Değerlendirilmesi: Bir yere gitme irademizle bisikleti alıp yola çıktığımızda, irademizle gerçekleşen etki bisikletin de maddi bedenimizin de yer değiştirmesine sebep olur. “İradi

nedensel etki” evrende gözlemlenebilen değişikliklere sebebiyet vermektedir ve bu değişikliklere gündelik hayatta sürekli tanık olmaktayız. Aslında antropoloji, sosyoloji, siyasal bilimler, tarih gibi bilim dalları hep “iradi nedensel etki”nin sonuçlarıyla ilgilidir. Materyalist bakış açısından nedensellik, sadece fiziki yapının fiziki yapıya etki etmesi şeklinde işlemektedir ve bu felsefi yaklaşımın içinde “bilinçli benliğin iradesiyle nedensel etki oluşturması”na yer bulmak mümkün gözükmemektedir.¹¹⁴ Materyalist yaklaşımı benimseyenlerin birçoğu “fiziksel kapalılık” (“physical closure” veya “completeness of the physical” diye de anılır) ilkesini, iradeni nedensel etkisiyi dışlayacak şekilde yorumlamaktadırlar. Bunu yapmalarının sebebi ise materyalist madde anlayışının bunu gerektirmesidir. Ayrıca nedensel etkideki fiziksel durumların, benliğin iradesiyle gerçekleştiği söylenirse, bazılarına göre birden fazla nedenin aynı anda gözlenen bir sonuca yol açtığını ifade eden üstbelirlenim (overdetermination) görüşü savunulmuş olacaktır ki birçokları böylesi üstbelirlenim durumlarını kabul edilemez gördüklerinden iradenin gerçekliğini reddetmişlerdir. Bu bölümün başında iradenin varlığına neden inanmamız gerektiğiyle ilgili ifade edilen sebepler, materyalist yaklaşım içinde iradeye yer bulunamayacağını söyleyenlere cevaptır. İradenin varlığının gösterilmesi, iradi nedensel etkinin gösterilmesi demektir ve bu, materyalist-ateist yaklaşımın hatalı olduğu anlamını taşımaktadır.

Bir materyalist için zihnin maddeyi etkilemesinin yanında diğer büyük bir sorun, zihnimizdeki bir irade durumunun (yani zihin durumunun) diğer bir zihin durumuna neden olduğunu düşündüğümüzde ortaya çıkmaktadır. Örneğimizdeki bisiklete binme

114 John Bishop, *Natural Agency*, Cambridge University Press, Cambridge, 1989, s. 40.

irademizin, bisikleti satın almamız yönündeki zihin durumuna neden olduğunu düşünelim. Burada zihindeki birinci durum diğerini belirlerken, iradenin şartı olan akıl yürütme devreye girmektedir, akıl yürütme denildiğinde daha önceki bölümde gördüğümüz gibi mantık yürütme devreye girer. Fakat mantık yasaları, yapı itibariyle fiziki yasalardan temelden farklıdır ve mantıki belirleme fiziksel belirlemeye indirgenemez. Örneğin “kediler dört ayaklıdır” ve “Samur bir kedir” önermelerinden mantık yürüterek Samur’u görmeden “Samur dört ayaklıdır” sonucunu çıkarırız. Mümkün olan her evrende, eğer ilk iki önerme doğruysa üçüncüsünün doğruluğunu mantık gerektirir. Oysa fizik yasaları bu evrende geçerlidir, başka evrenlerde başka türlü fizik yasalarının olması mantıken mümkündür. Mantık ile fizik yasaları arası ciddi bir ontolojik farklılık vardır. Sonuçta iradi nedensel etkisinin gerçekleşmesi için bir zihin durumu diğerini belirlerken akıl yürütülmelidir, fakat zihin durumlarını salt biyolojik yapıların oluşturduğu beyin durumlarına indirgediğimizde, mantığı biyolojik ve fiziksel olaylara indirgemek gibi bir saçmalıkla karşılaşırız. Hücre içindeki biyolojik yapılar ne kadar kompleks olurlarsa olsunlar, materyalist açıdan özünde bilardo toplarının çarpışmasından farklı fiziki bir duruma karşılık gelmezler. Bir bilardo topunun diğer bir bilardo topuna çarpmasının tümdengelim gibi bir mantık yasağını veya bir cümlenin anlamı gibi bir yapıyı vermesi ise düşünülemez. Bir akıl yürütmenin kabul edilmesinin, onun mantıksal içeriğinden ve cümlelerinin sahip olduğu anlamdan dolayı değil de zihindeki fiziksel yapısından dolayı olduğunu söylemek, fizik yasalarından kökten farklı olan mantık ve anlam açısından imkansız gözükmektedir. (Akıl delilinde de dikkat çekilen

bu güçlük, iradi nedensel etki akıl yürütmeyi gerektirdiğinden irade konusunda da karşımıza çıkmaktadır.)

Görüldüğü gibi iradenin maddi dünyaya etkisini izah etmenin yanında, iradi eylem için gerekli bir şart olan zihin durumlarının başka zihin durumlarını mantık yürüterek belirlemesi de materyalist yaklaşım açısından ciddi problemler taşımaktadır. Bunları ve benzer sorunları fark eden birçok materyalist-ateist, bilinçle nedensel etkide bulunulduğunu (yani iradenin varlığını) reddetmişlerdir; bunlar epifenomenalistlerdir.¹¹⁵ Epifenomenalizmde bilinç, beyindeki maddi süreçlerin bir yan ürünü olarak görülerek, maddi olanın bilinç durumlarını ortaya çıkardığı ifade edilmektedir. Fakat madde bilinci ortaya çıkaracak şekilde bir etki oluşturuyorsa, bilincin maddeyi etkileyemeyeceğini, yani iradi eylemin gerçekleşemeyeceğini, hem de buna bu kadar içsel tanıklığımız mevcutken, nasıl iddia edebiliriz?

İradenin gerçek bir varlığı olmadığını savunanlar, bilincin bir epifenomen, yani süreçte nedensel etkisi bulunmayan bir yan ürün olduğunu ifade etmek zorunda kalacaklardır. Bu görüşü ileri sürenler, bilincin tesadüfi bir evrim sürecinde ortaya çıktığını savunacaklardır. Fakat evrim teorisine göre doğal seleksiyon sürecinde canlıya yarar sağlayan özellikler seçilirken, yarar sağlamayanlar elenir. Eğer irade yoksa, bilinç sahibi benlik evrende hiçbir nedensel etki oluşturamıyor demektir, o zaman ise bilincin doğal seleksiyonla seçildiği söylenemez, çünkü bu durumda hiçbir nedensel etki oluşturmayan bilincin var olmasının yarar sağlayıcı bir özelliği yoktur. Buna karşılık bilincin, -doğal seleksiyonla seçilmemiş- evrimin bir yan ürünü olduğunu söyleyenler olabilir.

115 Epifenomalizmin savunulmasına bir örnek: Daniel Wegner, *The Illusion of Conscious Will*, MIT Press, Cambridge, 2002.

Fakat insanın en basit yapısını bile doğal seleksiyona atıfla açıklamaya çalışan bir teori kullanılarak, insanın olabilecek en muhteşem özelliği olan bilincinin bir “yan ürün” olarak nitelenmesi de saçmalığın oldukça üst bir seviyesi olarak gözükmektedir.

Epifenomenalizm (iradi nedensel etkisinin reddi), birçok başka önemli sebepten dolayı da savunulamayacak bir pozisyonudur: Bu pozisyonu kabul etmek Osmanlı'nın devlet yönetimini, Mozart'ın bestelerini, fabrikaların cep telefonu üretimlerini insan iradesinin hiçbir katkısı olmayan, dünyanın dönmesi gibi fiziki olaylar olarak görmek demektir. İşte iradi nedensel etkiyi reddedenlerin ödemesi gereken yüksek bedel, böylesi fikirleri savunmak zorunda kalmaktır. Ayrıca iradeyi reddedenlerin, seri katilleri de Srebrenica'daki gibi katliamları da kınamaları anlamsızdır. Eğer bir katliamı, bilardo toplarının çarpışması nevinden fiziki olaylardan ayırt edemezsek neyi kınayacağız? Materyalist-ateistler sağduyuya aykırı bu görüşleri isteyerek benimsemezler (birçoğu yaklaşımlarının bu sonuçları gerektirdiğini fark etmez), fakat savundukları yaklaşımın mantıksal gereği, her gün yaptıklarına inandıkları en basit tercihlerini, hatta benliklerini reddedecekleri bu görüşlerin sahillerinde kendilerini bulmaktır.

Teizme göre irade Allah'ın en önemli özelliklerindedir. Allah her zaman var olmuş bu özelliği sayesinde evreni, canlıları yaratmıştır ve -kendisinde olan bu özelliğin çok daha basit bir kopyası hükmünde de olsa- insana bu çok değerli özelliği vermiş olmasında beklenmeyecek bir durum yoktur. Materyalistler-ateistler açısından beklenti, maddenin çeşitli şekilde birleşimleriyle ortaya çıkan varlıkların, tasavvurlarındaki madde anlayışlarıyla benzer özellikler göstermesi olmalıdır. Buna karşı iradenin varlığı bu beklentiyle hiç de uyumlu değildir. Fakat bir teist açısından

böyle bir sorun yoktur. Üstelik bir teist, Allah'ın iradesinin evreni yarattığını, yani iradenin maddede nedensel etkisini kabul ettiği için, iradenin maddeyi etkilediği bir modeli kabul etmesi daha kolaydır. Allah, bu kabiliyeti insanda, insana madde dışı bir özelliği vererek de (düalizm), maddeye içkin olarak bu özelliği oluşturarak da yaratmış olabilir, yani bir teist, düalizmi savunmadan da bunu rahatlıkla kabul edebilir. (Bu husus önümüzdeki “bilinç ve benlik delili” bölümünde ele alınacaktır.) Madde belli bir şekle gelince, maddeye içkin olan irade özelliği ortaya çıkacak şekilde sistemin oluşturulmuş olması mümkündür. Maddeyi Allah'ın isteklerine boyun eğen bir cevher olarak gören teizm, böylesi değerli sürprizler sunan bir madde anlayışını açıklamakta güçlük çekmez.

Kıyasıca irade, varlığına sürekli tanıklık ettiğimiz, insan olmayı anlamlı kılan en önemli özelliklerimizden birisidir. Kitabın bu bölümünde, önce iradenin varlığına neden inanmamız gerektiği ele alındı sonra ise irade kökeni açısından incelendi ve felsefe tarihinde binlerce yıldır birbirine karşıt görüşler olan teizmin mi materyalist-ateizmin mi onun kökenini daha iyi açıkladığı irdelendi. Buradaki incelemeyle, iradenin var olması için gerekli özellikler olan “gayesel yönelim” ve “nedensel etkide bulunma” özelliklerinin ortaya çıkışını materyalist-ateist felsefenin madde anlayışından çok daha başarılı şekilde teizmin paradigmasının açıkladığı ortaya konuldu. Burada savunulan argümanın böylece kritik maddesi olan üçüncü maddesinin doğruluğu anlaşılmıştır. Bu kritik maddenin doğruluğunun anlaşılması ise bizi argümanın sonucuna, yani “teizmin materyalist-ateizme tercih edilmesi gerektiği” çıkarımına ulaştırmaktadır.

12-BİLİNÇ VE BENLİK DELİLİ

“Bilinç ve benlik”, hiçbir insanın sahip olmamasının düşünülmemeyeceği, bizi biz yapan en temel unsurlardır. Birçok düşünürün göre bu evrendeki en ilginç olgu bilinç (consciousness) ve benlik (self) sahibi olmaktır. Algı, duygu ve düşünce olarak zihnimizde her ne varsa, ister gerçek ister hayal olsun, onlarla ilgili farkındalık bilinci oluşturur. Uykudan kalkıp da uyuduğumuz ana kadar yaşadığımız her türlü farkındalık (görme, işitme, acı, soğuk algısı, hayal kurma, vb.) da, uykuda rüya görmek de bilinç durumlarıdır. Bir benliğe ait olmayan bilinç durumu ise düşünülemez. On sene önceki, on gün önceki, on dakika önceki, on saniye önceki ve şu andaki bilinç durumlarımız, bunlara sahip bir “ben”e (yani değişen zamana ve değişen maddi bedene rağmen varlığı devam eden bir benliğe) ait olmaları durumunda anlam kazanırlar. Aslında “benliği” özellik olarak nitelemek de sadece bir metafor olarak anlaşılmalıdır, “benlik” özelliklerimizin tümüne sahip olan “ben”e karşılık gelmektedir. Bilinç ve benlik, ayrı ayrı da incelenebilir, fakat bilinçsiz benlik ve bir benliğe ait olmayan bilinç düşünmek çok zordur. Burada, bilinç ve benlik, tek bir argümanın hareket noktası olarak bir arada ele alınacaktır.

Varlığımızın temeli olan ve kendimiz dışındaki bütün varlığı da anlamamızı sağlayan bu unsurlar, başta felsefe ve dinler olmak üzere psikoloji, nöroloji, bilişsel bilimler gibi birçok alanın

önemli tartışma konularıdır. Her türlü deneyimimizin mevcudiyetleri sayesinde mümkün olduğu bu kadar temel olan bu unsurların, bu kadar çok tartışma konusu olması gerçekten de enteresan bir fenomendir. Daha önceden incelediğimiz akıl ve irade gibi temel özelliklerimiz de, ancak bilinçli olmamız ve bir benliğimizin olması durumunda sahip olabileceğimiz özelliklerdir. Sırf soğuk algımızın olduğu ve hiçbir akıl yürütme ile iradi eylemde bulunmadığımız bir durumu düşünelim; bu durumda akıl ve irade özelliklerimizi kullanmayız, fakat bu durumda bile soğğun farkında olan “bilinç sahibi ben” mevcuttur. Yani bilinç ve benlik, akıl ve iradesiz tasavvur edilebilir ama her akıl yürütme ve irade kullanma durumu “bilinç sahibi ben”i gerektirir; bilincinde olunmayan ve bir benliğe ait olmayan, bir akıl yürütme de bir iradi eylem de mümkün değildir. Bu bölümde ele alınacak olan bilinç ve benlik, 10. delilde ele alınan akıl ve 11. delilde ele alınan irade özelliklerimizin olmasının ön şartlarıdır. Bu yüzden buradaki delil, o delillerin de bir parçası hükmündedir. Bilinç ve benlik, buraya kadar sayılan tüm doğuştan (fitrat) özelliklerimizden daha temeldir, bunlar olmadan bilinç ve benliğin varlığı düşünülebilse de, tersi mümkün değildir.

Bu kitabın fitrat delilleri bölümünde sayılan diğer özellikler gibi, bilinç ve benlik de, bizim için bu kadar temel olmalarına rağmen birçoğumuz bunlar üzerinde düşünmeye hayatımızda çok kısa bir süre bile ayırmamışızdır. Doğuştan bunlara sahip olmamız ve her insanda bu özelliklerin olması bu özellikleri değersizleştirmez. Aksine, hiçbir emek sarf etmeden, bu evrendeki en muhteşem unsurlar olan bilinç ve benliğe sahip olmamız, tefekkürü en çok hak eden olgulardandır. Bunlar üzerinde düşünen karşımıza çıkacak en temel soru ise bu özelliklere nasıl sahip

olduğumuzdur. Burada, bu özelliklere nasıl sahip olduğumuzun açıklamasını en iyi teizmin yaptığını ifade eden bir argüman savunulacaktır. Şimdi bu argümanı sunmaya geçiyorum:

1- İnsanların bilinç ve benlik özellikleri, şu özellikleri kapsayarak vardır.

1-1- Hakkındalık, yönelmişlik

1-2- Öznelik ve tecrübi nitelikler (qualia)

1-3- Birlik

2- Bilinç ve benlik özelliklerini açıklayacak iki tane temel alternatif açıklamaya sahibiz:

2-1- Materyalist-ateistlere göre bilinç ve benlik, doğa yasaları çerçevesinde tesadüfi süreçlerle oluşmuştur.

2-2- Teistlere göre kendisi bilinç ve benlik sahibi bir varlık olan Allah'ın sayesinde bilinç ve benlik oluşmuştur.

3- Bilinç ve benliği teizm materyalist-ateizmden daha iyi açıklar:

3-1- Çünkü hakkındalık, yönelmişlik özelliğini daha iyi açıklar.

3-2- Çünkü özneliği ve tecrübi nitelikleri (qualia) daha iyi açıklar.

3-3- Çünkü birlik özelliğini daha iyi açıklar.

4- Sonuçta teizm materyalist-ateizme tercih edilmelidir.

İlk önce argümanın ilk maddesini inceleyelim. “Bilinçli bir ben” olmamız birçoğumuz için apaçık olmasına karşın, kimi materyalist-ateistler bilinç ve benliğin varlığını reddetmişlerdir. Bu yaklaşımı benimseyenler bu maddeyi kabul etmeyeceklerdir. Bu bakış açısına sahip materyalist-ateistler, maddedeki özelliklerden

tamamen farklı olan zihnin özelliklerine (irade, bilinç, benlik gibi) geçiş yapılmasının mümkün olmadığı kanaatine varmışlardır. (Birçok kimse bu sorunu fark etmemiş veya görmezden gelmiştir.) Bu sorunun farkına varan bahsedilen materyalist-ateistler, maddenin özellikleriyle tarif edemedikleri zihnin bahsedilen özelliklerinin hepsini reddederek (eleyerek) karşılarındaki sorunu çözüme yoluna gitmişlerdir; bunlar “eleyici-materyalistler” (eliminative materialists) olarak isimlendirilir.¹¹⁶ Bu durum bir materyalist-ateistin tutarlı olmaya çabaladığında ödemesi gereken bedelin ne kadar yüksek olduğunu göstermektedir. Dikkat edin, burada bir insan için en açık olan deneyimin varlığı inkar edilmektedir; bilinçli olmamız bizim için “2+2=4” ve “insanların kalbi vardır” gibi önermelerden bile daha açıktır, çünkü “bilinç” sahibi olmadan bu önermelerin doğru olduğu iddia edilemez. Eğer şu anda bu kitap “hakkında” düşündüğünüzden (bu bilinçli bir eylemdir) şüphe duymuyorsanız, eleyici materyalizmin yanlış bir felsefi görüş olduğundan da şüphe duymuyorsunuz demektir.

Materyalist-ateist paradigmaya bağlı olan Patricia ve Paul Churchland çifti gibi felsefeci ve bilim insanlarının, eleyici materyalizmi savunmaya çalışma nedenleri, materyalist paradigmaya bağlılıklarını yitirmeden bir ontoloji oluşturma çabalarıdır.¹¹⁷ Bu paradigmaya göre evrende maddenin mekanik işleyişi çerçevesinde parçacıkların bir araya gelmesi ve dağılması ile oluşan varlıklar vardır ama maddedeki özelliklere benzemeyen bilinç ve benliğe yer yoktur. Oysa zihinsel durumlarımıza içsel tanıklığımız

116 “Eleyici materyalizm” hakkında bakınız: Ramsey, William, “Eliminative Materialism”, **The Stanford Encyclopedia of Philosophy** (Summer 2013 Edition), Edward N. Zalta (ed.), URL = <<http://plato.stanford.edu/archives/sum2013/entries/materialism-eliminative/>>.

117 Örnek olarak şu çalışmaya bakılabilir: Paul Churchland, **Matter and Consciousness**, MIT Press, Cambridge, 1999.

her şeyden daha açıktır; kitap okuduğumuzu düşündüğümüzde illüzyon görmüş olduğumuzu bir an için kabul etsek bile, bu illüzyon bile bir bilinç durumudur, varlığı reddedilemez (elenebilir) ve ne yaparsak yapalım bilincin varlığını yok sayamayız. Bilinç durumlarımız evrendeki her şeyden daha temeldir, evrendeki geri kalan her şeyi “bilinçli bir ben” olmamız sayesinde biliriz. Bilinçli olduğunu reddetmeye kalkanın, bu iddiayı yapması bile ancak bilinçli bir benliği varsa mümkündür. (Bu durum, önceki bölümde iradenin varlığıyla ilgili sunulan argümandaki gibidir. O argümandaki “irade” kelimesinin yerine “bilinç” veya “benlik” kelimelerini yazarak, burada o argümanın tekrar edildiğini farz edin.) Bir iddia ileri sürmeye kalktığımızda, baştan “bilinçli bir ben” olduğumuzu ve karşımızdakilerin de “bilinçli bir benliği” olduklarını kabul ederiz. Yoksa ağızımızdan çıkan sözlerin ve kalemimizin yazdıklarını, misketlerin çarpışması gibi bilinçsiz mekanik hareketler olarak görmek durumunda kalırız, bilinçsiz mekanik hareketleri ise bir iddia olarak tasavvur etmek mümkün değildir. Ayrıca herhangi bir iddiayı ileri süren, kendisinin ve karşısındakinin “benliği” olduğunu kabul etmezse, iddianın “birine” ait olup “biri(leri)ne” karşı yapıldığı düşünülemez. Yine de iddiada bulunmak olgusu saçmalaşır.

Bilinç ve benlik olmadan irade sahibi olmak mümkün değildir ama iradesi olmayan bilinç sahibi benlik düşünülebilir. Örneğin sadece mavi rengi hayal eden bilinçli birinin iradi hiçbir eylemde bulunmadığı düşünülebilir ama yoldaki dikenli dalı iradi bir eylemle kaldıran kişinin bilincinin olmadığı ve bir benliği olmadığı düşünülemez. Her iradenin varlığı mutlak olarak bilincin ve benliğin de varlığını gösterdiği için, daha önceden (11. delilde) iradenin varlığının lehinde ileri sürülen argümanın yanında, o bölümde

epifenomenalizmin yanlış bir felsefi görüş olduğuyla ilgili ifade edilenlerin hepsi de, bilinç ve benliğin varlığını reddeden eleyici-materyalizmin yanlış olduğuna karşı delillerdir. İradenin (dolayısıyla bilinç ve benliğin de) varlığı reddedilince, insanın evrende bilinçli hiçbir nedensel etkisi kalmayacağı için eğitim süreçlerinin de, tarihteki insan eylemlerine dayalı anlatımların da, bilim insanlarının ürettiği teori ve teknolojik üretimlerin tamamının da anlamsızlaşacağını hatırlayalım. Varlığı en kesin unsurlar olan bilinç ve benliği reddettiği ve bu reddetme beraberinde çok büyük bir çelişkiler bagajını beraberinde getirdiği için, eleyici materyalizmin felsefe tarihinde ortaya atılan en başarısız yaklaşımlardan biri olduğunu rahatlıkla söyleyebilirim. Materyalist-ateizm adına tutarlı olma endişesinin götürdüğü bu nokta ibretlik bir durum olarak kaydedilmelidir.

Argümanın ikinci maddesine gelince, felsefe ve düşünce tarihi incelendiğinde, bilincin ve benliğin nasıl ortaya çıktığını açıklamaya hususunda iki temel alternatif açıklamaya sahip olduğumuzu anlamaktayız. Ancak maddenin ve canlıların var oluşunu açıklayabildiği iddiasındaki kuşatıcı görüşler bilinç ve benlik gibi unsurları açıklayabilir. Bunların birincisi olan materyalist-ateizme göre, ezeli olan maddi evrendeki doğa yasaları çerçevesinde işleyen süreçteki tesadüfi oluşumların canlıları ortaya çıkarmasının ardından, bu canlıların bir kısmında, doğa yasaları çerçevesinde işleyen tesadüfi süreçler sonucunda bilinç ve benlik oluşmuştur. Teizme göre ise evreni ve canlıları yaratan Allah, ezelden beridir bilinç ve benlik sahibidir.¹¹⁸ Allah, kendisinde zaten bulunan bu özellikleri insana (ve diğer bazı varlıklara) da vermiştir. Bu özel-

118 Kuran'da geçen Allah'ın sıfatlarından "Hayy", Allah'ın "bilinçli" olduğu ifadesinin (Bakınız: 2-Bakara Suresi 255), Kuran'da geçen "Allah'ın nefsi" nitelemesi ise Allah'ın "benliği" olduğu ifadesinin Kurani karşılıklarıdır (Bakınız: 6-Enam Suresi 54). Ayrıca Kuran'da

likleri ortaya çıkaran bir süreç olsa bile bu tesadüfi değil Allah tarafından bilinçle planlanmış bir süreçtir. Agnostik (bilinemezci) yaklaşım sergileyenler -genelde- bu iki şıkkın dışında bir alternatif sunmak yerine bu şıklardan hangisinin doğru olduğunun bilinemeyeceğini ifade ederler. Materyalist-ateist felsefenin yanlış olduğunun gösterilmesi, bu felsefenin yanında bu felsefeyle teizm arasında tercih yapılamayacağını söyleyen agnostik yaklaşıma da cevap niteliğindedir.

Argümanın üçüncü maddesi en kritik maddesidir. Birinci maddeye eleyici materyalistler gibi kimi materyalist-ateistler itiraz edecek olsalar da, materyalist-ateistlerin itirazlarının daha çok yoğunlaşacağı madde bu olacaktır. Bu yüzden, bu maddenin üç şıkkı aşağıda teker teker değerlendirilecektir. Bu yapılırken bilinç ve benliği açıklamak için ileri sürülen önemli yaklaşımlara da kısaca değinilecektir.

3-1'in Değerlendirilmesi: “Bilinç sahibi ben”e sahip olmanın en önemli şartlarından biri bir şey “hakkında” düşünebilme (aboutness), o şeye zihnen yönelme (intentionality) yeteneğine sahip olmaktır. En bilgisinden en cahiline kadar bütün insanlar bu yeteneğe sahiptir. Bu kitaptaki cümleler “hakkında” düşünmeseydik, zihnen bu kitaba “yönelmeseydik” kitabı okuma sürecini nasıl gerçekleştirebilirdik? Bir şeyler “hakkında”, onlara “yönelerek” düşünebilmek adeta bilinçle gerçekleştirdiklerimizin (akıl yürütmelerimizin, iradi eylemlerimizin, hayallerimizin) betonu, demiri, kiremiti, fayansı gibidir; bina yapmak için elbette bunların varlığı yetmez, ama bu tip hammaddeler olmadan bina olmaz.

---

geçen “vech” nitelemesinin de Allah’ın “benliği” olduğu ifadesinin karşılığı olduğu söylenebilir (Bakınız: 28-Kasas 88).

Bir çim makinesini kullanan insan, çimler hakkında düşünse de çim makinesi çimler hakkında düşünmez. Satranç ustalarını yenecek şekilde yapılmış bilgisayarın kirlendiğinde tozunu alan kişi, bu bilgisayar hakkında düşünür ama bu bilgisayar programı (Deep Blue) Kasparov'u yense de satranç hakkında düşünmez. Çim makinesindeki mekanik sistemin çimleri nasıl kestiği gösterilebilir, aynı şekilde bundan çok daha karmaşık olsa da bilgisayardaki mekanik işleyişin nasıl gerçekleştiği (bilgisayarın satranç hakkında düşünmeden Kasparov'u nasıl yendiği) de gösterilebilir. Zihin dışında başka hiçbir yerde, bir şey hakkında düşünme özelliğine, yani objesini düşünerek ona yönelebilme özelliğine rastlamayız.

Bilgisayardan bahsedilmişken zihin felsefesinde ön plana çıkan görüşlerden biri olan “fonksiyonalizm” (işlevselcilik: functionalism) hatıra gelmektedir. Fonksiyonalizm, zihni, onu oluşturan yapının iç özellikleriyle değil, fonksiyonları açısından, yani içinde olduğu sistemde oynadığı rol ve nedensel ilişkileri açısından ele alır. Fonksiyonalist yaklaşımların bir kısmıyla, zihin bilgisayara benzetilip, yapay zeka çalışmalarında üretilen bilgisayarların bilincin özelliklerini gerçekleştirebileceği iddia edilmiştir. Bilgisayarların birçok insan davranışını taklit edebileceği, hatta birçok konuda insanlardan çok daha becerikli oldukları çok açıktır ama bu durum bilgisayarların bilinç ve benlik sahibi olduğunu göstermez.

Bunu göstermede John Searle'ün “Çin odası” düşünce deneyi meşhurdur. Searle, Çince bilmeyen ve bir odaya kapatılan birisini varsayarak örneğine başlar. Bu odada, bu kişinin, mektupla gelen Çince yazıları, odadaki bir kitapta bulunan talimatlar doğrultusunda Çince yazılarla eşleştirmesi, kitapta eşleştirilen Çince

yazıları da mektupla geri göndermesi istenir. Odaya gelen Çince yazılar bazı sorulardır, kitapta muhtemel soruların cevapları vardır ve bunlarla ilgili eşleşmede cevapları bulunulup geri gönderilir ama bunu yapan kişi Çince bilmiyordur. Dışarıdan izleyen ve talimatlarla hareket edildiğinden habersiz olanlar, bu kişinin Çince bilip soruları cevapladığını zannedeceklerdir. Yani dışardan bakan kişi, içerdeki kişinin Çince bilen bir kişiyle aynı “fonksiyonları” gerçekleştirdiğini, yani aynı şekilde soruları cevapladıklarını görür. Fakat aynı cevaplar verilse de Çince’yi bilip bilmemek önemli bir farktır (bilinçli olup olmamanın önemli bir fark olduğu gibi), fonksiyonalizm bu dev farkı görememektedir. Bilgisayarların işlemesi de buna benzemektedir, bilgisayarlar bilincinde olmadan sembollerini kendilerine verilen programa göre kullanılır.¹¹⁹ Bilgisayar insanla tamamen aynı bir davranışı yaptığında bile, bu davranışa sebep olan mekanizma arasında mahiyet farklılığı vardır. Örneğin bilgisayar bir şey “hakkında” düşünmez, ona “yönelmez” ve bu tip sebeplerden dolayı yapay zekanın insan bilincini ve benliğini gerçekleştirmesi mümkün değildir. William Hasker’in dediği gibi bilgisayarlar, onun üreticisi ve kullanıcılarının akıl yürütmesinin genişlemesinden ibarettir; nasıl evimizdeki televizyonlar, haberlerin ve eğlencenin bilinçli bir kaynağı olarak düşünülemeyecekse, bilgisayarlar da bilinçli şekilde akıl yürüten bir kaynak olarak düşünülemez.¹²⁰

Zihin felsefesindeki görüşler incelenirken, günümüzün ünlü materyalist-ateistlerinin çoğunun bilinç ve benliği tarif etmede rağbet etmedikleri fakat bir dönem oldukça etkili olmuş bir yaklaşım

119 John R. Searle, **Minds, Brains and Science**, Harvard University Press, Massachusetts, 1985; John R. Searle, *Zihnin Yeniden Keşfi*, Çev: Muhittin Macit, Litera Yayıncılık, İstanbul, 2004.

120 William Hasker, **Metaphysics**, Inter Varsity Press, Downer’s Grove, 1983, s. 49.

olan “davranışçılık” (behaviorism) hakkında da birkaç şey söylemek gerekir.¹²¹ Davranışçı ekolün metodolojisi, öznel olanı görmezden gelir ve sadece “bilincin dışı vuran tezahürlerini” değerlendirir. Örneğin gülen ve kitap okuyan insan gibi, dıştan gözükeler dışında zihnin içinde öznel olarak hissedilen mutluluk, istek gibi hisler ve zihnin kitap “hakkında” düşünüp ona “yönelmesi” gibi içsel tanıklığımızla tanık olduğumuz olgular, bu yaklaşım tarafından dikkate alınmamaktadır. Burada bilincin bir indirgenmesi söz konusudur, fakat buradaki indirgeme beyindeki nöron faaliyetlerine veya zihnin fonksiyonlarına değil, bedenin dışı vuran davranışlarıdır. Oysa acı çekmeden acı çekiyormuş gibi bağırabiliriz veya bir şeyi beğenmeden beğendiğimizi ifade edebiliriz.¹²² Davranışçı metodoloji acı çekenle acı çekme taklidi yapan arasındaki ayrımın yapılmasını bile olanaksız kılar. Sırf bu bile, davranışçı yaklaşımla zihnin özelliklerinin değerlendirilmesinin mümkün olmadığını anlamaya yeterlidir.

Davranışçılık, bilincin “hakkındalık, yönelmişlik” ve “öznelik” gibi özelliklerini göz önünde bulundurmadığı için bilinç durumlarını verdiğimiz örneklerdeki gibi yanlış tespit etmekle kalmayabilir, daha da kötüsü bilinçli olan ile bilinçsiz olanın ayırt edilememesine sebep olur. İnsan şeklindeki bir robota değişik sesler yüklediğimizi; bu robotun ayak tabanı yavaşça ellenince gıdıklanan insan gibi ses çıkardığını ve daha şiddetli el temaslarına karşın ise yüksek sesle bağırarak insan gibi ses çıkardığını düşünelim. Davranışçı ekole mensup birisi, böylesi hareket eden

121 “Davranışçılık” hakkında bilgi almak için bu yaklaşımın önemli isimlerinden Skinner’ın şu kitabına bakabilirsiniz: B. F. Skinner, **About Behaviorism**, Vintage Books Edition, New York, 1976.

122 Ian Barbour, **Issues in Science and Religion**, Harper And Row Publishers, New York, 1971, s. 353-354.

bir robot ile, bilincinde gıdıklanma ve acı “hakkında” hislere sahip olması sonucunda insanın verdiği reaksiyonları ayırt edemeyecektir. Bu örnek, bir robot ile bir insanın tamamen özdeş davranışlarda bulunabileceklerini, fakat bu özdeş davranışların biri bilinçli diğeri ise bilinçsiz iki farklı kökeni olabileceğini ve davranışçı ekolün bu önemli farkı ayırt edemeyeceğini gösterir. Tüm bunlar zihni anlamada davranışçı yaklaşımın başarısız olduğunu göstermektedir.

Modern fiziğin bize sunduğu madde anlayışı üzerine konsantre olup düşünelim: Temel parçacıklar olarak atomu oluşturan kuarklar ve elektronlar gibi parçacıklar vardır, kuarkların birleşmesiyle protonlar ve nötronlar oluşur, protonların elektrik yüklerinden dolayı birbirlerini itme gibi özellikleri vardır, buna karşın güçlü nükleer kuvvet bunları bir arada tutar, bunların değişik oranlarda birleşmesiyle kimyadaki elementler tablosu karşımıza çıkar, bunların belli şekilde birleşmesiyle denizler, sandalyeler ve bilgisayar gibi yapılar, organik madde olarak birleşmeleriyle DNA ve protein gibi yapılar oluşur... Sonuçta temel parçacıklar ve temel kuvvetler çerçevesinde evrendeki oluşumlar gerçekleşir. Bunların hepsi mekanik yasalar çerçevesinde gerçekleşirken, anlatılan bu tablo içinde “hakkındalık” özelliğine benzer en ufak bir unsur olmadığı gibi, bunlar ne kadar kompleks bileşikler yaparlarsa yapsınlar “hakkındalığa” benzer bir özelliğin bu yapıdaki bir hammaddeden çıkması beklenir değildir.

Materyalist-ateist anlayışın maddesinin akılsız, iradesiz, bilinçsiz olmasına karşı teizmin evrenin yaratıcısı olarak gördüğü Allah akıl sahibi, iradeli, bilinçli bir güçtür ve kendi yarattıkları “hakkında” düşünür, amaçları doğrultusunda dileklerini gerçekleştirir. Teizmin paradigmasında zaten bahse konu özellikler

evrenden önce var olduğu ve evrenin varlığı bunlarla mümkün olduğu için bu özelliklere sahip olan Allah'ın bu özellikleri -kendisinden derece olarak çok düşük bir şekilde olsa da- yaratıklarına vermesini anlamakta bir güçlük yoktur. Sonuçta bilinci (ayrıca akli ve iradeyi) mümkün kılan “hakkındalık, yönelmişlik” özelliğinin nasıl var olduğunu materyalist-ateizm açıklayamamasına karşın teizm bu özelliğin nasıl oluştuğunun anlaşılmasına imkan tanıyan bir varlık anlayışı (ontoloji) sunar.

3-2'nin Değerlendirilmesi: “Öznellik” (subjektiflik) bilinç durumlarının diğer önemli bir özelliğidir; “öznellik” bilinçlilik halinin bir “ben”e aidiyeti ve “ben”in bilinç durumlarına kendine özel ulaşımı olmasıdır. “Tecrübi nitelikler” (qualia) ise benliğin tecrübe ettiği öznel bilinç deneyimleridir. Bilinçli kişiler (insan veya başka varlıklar da olabilir) dışında evrendeki hiçbir maddi varlıkta “öznellik” ve “tecrübi nitelikler” deneyimleme özelliği mevcut değildir. Kitabı okuyan bilinçli kişi, onu “öznel” dünyasında algılar ve kitabın “öznel” dünyada algılanan görüntüsünden uyandırdığı heyecan duygusuna kadar bu algılar ile duygular “tecrübi nitelikler”dir. Bilinci olmayan maddi dünyadaki varlıklardan (atomlar, yıldızlar, bilgisayarlar, çekiçler, kitaplardan), bilinci ayıran en önemli özelliklerden biri, bilinçte “öznel” özelliğinin olması, yani birinci şahıs olan “ben” olarak bilinç durumlarımıza içebakışla (introspection) özel tanıklığımızın olması, bilinç durumlarımızda “tecrübi nitelikleri” algılamamızdır. Oysa atomların, yıldızların, bilgisayarların, kitapların içinde kendi öznelliklerine tanıklık eden bir “ben” olduğunu düşündürecek hiçbir neden yoktur. Bu yüzden bir atomu parçalayanın veya

bir bilgisayarı hurdalığa atanın “ben” tecrübesi olan bir “benliği” yok ettiğini düşünmeyiz.

Acaba materyalist-ateistler, mevcut bulguları ve değerlendirmeleri bilmeselerdi, bilinci ve benliği açıklamakta, var olan felsefi yaklaşımlardan hangisinin kendi yaklaşımlarına en uygun olduğunu düşünürlerdi? Bunun “indirgemeci materyalizm” (reductive materialism) olduğunu rahatlıkla söyleyebilirim.¹²³ Bu görüş “özdeşlik teorisi” (identity theory) olarak da bilinir. Buna göre öznel bilinç durumları beyindeki belli durumlara, o durumlar da nihayet atom altı parçacıklara indirgenebilir; bilinç ve benlik de bunlardan başka bir şey değildir. Böyle olunca, eğer bir materyalist-ateist, maddeyi ve maddenin bileşimleriyle ortaya çıkan bilinçsiz varlıkların nasıl var olduğunu açıklayabiliyor olsaydı (evrenle ilgili ilk 7 delilde ileri sürülenleri reddedebilseydi), maddedeki özelliklerden çok farklı gözükken akıl, irade, bilinç ve benlik özelliklerinin açıklanması kendisine ilave bir sorun oluşturmayacaktı. Fakat bilinç ve benlikle ilgili diğer özelliklerle beraber ne “öznelliğimiz” ne de “tecrübi nitelikler”, herhangi bir beyin durumuna ve sonra atom altı parçacıklara indirgenip tarif edilemez.

Modern bilimin ışığında beynin anatomi ve fizyolojisi incelendiğinde konuşunca sol lobun, karar alırken ön-frontal lobun kullanıldığı, nöron hücrelerinin neye benzediği, bu hücrelerin içindeki kimyasal yapıların neler olduğu gibi birçok önemli bilgiyi öğreniyoruz. Fakat bunların hepsi “öznel ve tecrübi nitelikler”den temelden farklıdır. Zevk olarak yüzdüğümüzü düşünelim. Beynin içindeki bir yapıyı gösterip ve salgılanan bir hormonu tespit

123 Bu konuyla ilgili olarak bakabilirsiniz: Jaegwon Kim, *Mind in A Physical World: An Essay on The Mind-Body Problem and Mental Causation*, MIT Press, Cambridge MA, 1998.

ederek, yüzülürken zevk alındığını belki anlayabiliriz, fakat bununla ilgili nöronlara veya hormonlara bakmak “birinci şahıs olarak benim yüzmeden aldığım zevkten” tamamen farklıdır. Zevk almanın bu nöronlar ve bu hormonlar ile gerçekleşmiş olması da bunu değiştirmez.

Adını “Enis’in gözlükleri” koyduğum bir düşünce deneyi ile bu durumu anlatmaya çalışacağım. Doğduğundan beri Enis’in ve etrafında tanıdığı herkesin çıkartılamayacak şekilde tasarımlanmış gözlükler taktığını düşünelim. Bu deneyde Enis’in gözlükleri çıkmadan gözlüklerinin camları değişiyor olsun. Ayrıca Enis, gözlerinin ve beyninin varlığını da bilmiyor olsun ama gözlüğün yapısını ve üzerindeki değişimleri bütün detaylarıyla çok iyi biliyor olsun. Taktığı gözlüğün cam numarası ve camlarının rengi sürekli değiştirilirken dünyadaki objelerin şeklini de rengini de algılaması bire bir, yani bu değişikliklere özdeş bir şekilde değişir. Gözlüğe konulan bir camın değişikliğiyle objeler büyür, bir camın değişikliğiyle objeler bulanıklaşır, bir camın değişikliğiyle objeler pembemsi olur, bir camın değişikliğiyle objeler yeşilimsi olur, camın kapanmasıyla objeler görünmez olur... Enis’in, görmesinin gözlükteki değişimlere göre bire bir değişmesi, görmeyi gerçekleştirenin bu gözlük olduğunu, görmenin gözlükteki yapıya ve değişimlere indirgenebileceğini sanmasına sebep olmalı mıdır? Enis, bu durumdaki mevcut bilgileri değerlendirip; gözlüğün yapısını inceleyip ve sonra kendi “öznel” görme deneyimleri olan “tecrübi nitelikler” üzerine dikkatlice düşünerek, cam değişimleriyle algımız arasında bire bir özdeşlik olsa da (özdeşlik teorisinin talebine benzer şekilde) gözlüğün gördüğünün (görmenin gözlüğe indirgenebileceğini) iddia edilemeyeceğini anlayabilir. Çünkü camın yapısını ve üstündeki değişiklikleri inceledikten

sonra, içe bakışla birinci şahıs olarak tanıklık ettiği öznel görme algısını inceleyip, bunları karşılaştırırsa, aradaki derin farkı anlar. Şu anda “öznellik ve tecrübi nitelikler”in, beyindeki kimyasallara ve nöronların faaliyetlerine indirgenip anlaşılacağını düşünenler, sunulan düşünce deneyinde Enis’in yerinde olsaydılar, görmelerinin gözlüğe indirgenip anlaşılabileceğini savunurlardı. Beyindeki kimyasallar ve nöronlar, “öznelliğimize ve tecrübi niteliklere” değil gözlüğe benzer: Öznelliğimizle zihin durumlarımıza özel ulaşımımız olmasına benzer bir özelliğe gözlükte de beyindeki kimyasallar ile nöronlarda da tanıklık edilmez. Gözlük de beyindeki kimyasallar ile nöronlar da mekanik süreçlerin parçasıdır. Gözlük gibi beyindeki kimyasallar ile nöronlar da atomların itme çekme gibi hareketlerinden müteşekkil olup bu tip hareketleri daha karmaşık bir şekilde gerçekleştirirler.

Tecrübi niteliklerin fiziğin tarif ettiği maddeye indirgenemeyeceğini göstermek için ise adını “Meliha ve incir” koyduğum bir düşünce deneyi sunabilirim. Meliha, gıdalar konusunda ve gıdalar vücuda ağızdan girdikten sonra gerçekleşen -beyindeki dahil- süreçler konusunda dünyanın en önemli uzmanı olsun. Buna göre Meliha, incirin atom-altı seviyeden moleküllerine kadar yapısıyla ilgili tüm detayları ve incir yendikten sonra beyinde ve tüm bedende gerçekleşen bütün süreçleri çok iyi biliyordur. Bir gün Meliha’nın, fiziki-kimyasal-biyolojik yapısını çok iyi bildiği inciri, hayatında ilk defa yediğini düşünelim. Acaba Meliha inciri yediğinde yeni bir şey öğrenmiş olur mu? Meliha, incirin kendisi ve vücutta geçirdiği tüm aşamalar hakkında her şeyi bilse de inciri yediğinde, incirin “öznel” deneyiminde bıraktığı tadı, yani bir “tecrübi niteliği” öğrenmiş olacaktır. Eğer öznel deneyimimizde algıladıklarımız maddi süreçlere indirgenip

tamamen anlaşılabilseydi, yani maddi süreçlerle ilgili her şey bilindiğinde geriye bilinecek bir şey kalmazdı, Meliha'nın yeni bir şey öğrenmemesi gerekirdi. Ama Meliha, burada incirin tadını öğrenerek yeni bir bilgi edindiğine göre, “öznelliğimizi ve tecrübi nitelikleri” açıklamakta indirgemeci teorilerin başarısız olduğu anlaşılmaktadır.¹²⁴ Fiziki süreçlerle ilgili objektif açıklamalar, bilincin öznelliğini (subjektifliğini) kapsayamaz, dışında bırakır. Yani bilincin öznelliğindeki tecrübelerin, maddi süreçlere indirgenmesi mümkün değildir; sonuçta indirgemeci materyalizm, indirgemeci fizikalizm ve özdeşlik teorisi olarak anılan felsefi görüşler yanlıştır.

Görüldüğü gibi maddenin yapısındaki hiçbir şey “öznelliğe ve tecrübi niteliklere” benzer değildir. Materyalist-ateist ontoloji açısından madde var olan tek cevher olduğu için maddede olmayan böylesi bir özelliğin nasıl ortaya çıktığını açıklamakta büyük sorun vardır. Fakat teizmde göre Allah bilinçlidir ve kendi öznel noktasından tüm olaylara bir bakış açısı vardır, hiçbir varlığın olmadığı durumda bile Allah kendi varlığını öznel olarak bilir, yani Allah'ın bilinci de “öznel” özelliğine sahiptir. Öznelliğe sahip olan Allah, materyalist-ateist anlayışın öznelliğe ve ona benzer herhangi bir özelliğe sahip olmayan maddesinin veremeyeceği öznel özelliklerini, bilinçli olmasını dilediği varlıklara verebilir. Teizmde “öznel” ezeli bir özelliktir ve ezelden beridir var olan bu özelliğin Sahibi'nin, yarattıklarından bilinçli olmasını dilediklerine bu özelliği vermesi, bu özelliğin nasıl ortaya çıktığının anlaşılmasını sağlar.

124 Bu düşünce deneyinin zihin felsefesi literatüründeki bir benzeri olan “Mary'nin odası” hakkındaki makale: Frank Jackson, “Epiphenomenal Qualia”, *Philosophical Quarterly*, No: 32, 1982, s. 127–136.

3-3'ün Değerlendirilmesi: “Bilinçli bir benliğin” diğer önemli özelliklerinden biri tüm farklı algılarının, duygularının, düşüncelerinin “birlik” içinde farkında olmasıdır. “Birlik içinde bir benlik” kitabın kelimelerini görür, kitabın kağıdının sertliğini hisseder, kitap okurken fondaki müziği duyar, kitaptan heyecan hisseder, kitap hakkında düşünür. Önce kitabın sertliğinin sonra müziğin sonra heyecan duygusunun farkındalığı hissedilmez; bunların hepsinin beraberce “birlik” içinde farkında olunur. Vücudun değişik bölgelerinden algılar gelse ve beynin değişik bölgeleri değişik algılarla ve duygularla ilgili olsa da bunların hepsi, bütüncül şekilde, tek bir benliğin öznelliğinde birlik içinde algılanır. Bu birliğin, belli bir zaman anındaki (eşzamanlı: synchronic) birlik olmasıyla beraber, zamanın akışı içerisinde (artzamanlı: diachronic) muhafaza edilen bir birlik olması da önemlidir. Zihin felsefesinde bu konu “bilincin birliği” (the unity of consciousness) ve “bağlanma problemi” (the binding problem) gibi başlıklarla ele alınır. Descartes’tan Locke’dan Leibniz’den Kant’a kadar modern dönemin birçok ünlü filozofu “bilincin birliği” ile ilgilenmişlerdir.¹²⁵

Dokunma, görme, işitme gibi algıların nasıl bilincinde olduğumuz ile ilgili süreç üzerinde düşünelim. Kitabın kapağını ellediğimizde ellerimizdeki sinirler aracılığıyla beyne iletilen sinyallerle sertlik algısına sahip oluruz, kitabın görüntüsü ışık aracılığıyla gözümüzde oluştuktan sonra buradan beynimize giden sinirlerin yolladıkları sinyallerle kitabı görürüz, fondaki müziği de kulaklarımızdan beynimize giden sinirlerin yolladıkları sinyaller aracılığıyla duyarız. Bunların birlik içinde bilincinde olmadan önce bu süreçler gerçekleşir. Bu algılarımızın hepsinde, beyindeki nöronlar

125 Örnekle olarak Kant’ın şu kitabına bakabilirsiniz: Immanuel Kant, *The Critique of Pure Reason*, s. 48-52.

çok önemli rol oynar ve beynimizde yüz milyar civarında nöron bulunmaktadır. Tek başına hiçbir nöron bilincin öznel, birlik gibi özelliklerine karşılık gelmese de, bazılarına göre nöronların ortak hareketinden bilincin öznel, birlik gibi özellikleri doğmaktadır. Beyne baktığımızda bir sistemin içinde fonksiyonlarını yerine getiren nöronlar yer alsalar da, bunların ortak hareketinden “öznelinde birlik içinde algılayan bilincin” nasıl ortaya çıktığını tarif etmek mümkün gözükmemektedir.

Birçok nöronun ortak çalışmasından “öznel ve birlik içindeki bilincin” çıkmasıyla ilgili sorunu anlamak için zihin felsefesindeki ünlü düşünce deneylerinden biri olan Çin milleti argümanından faydalanabiliriz. Çin’de yaşayan her bir kişinin, beyindeki bir nöronun vazifesini taklit edecek şekilde telefon kablolarıyla birbirlerine bağlandıklarını, sonra kendilerine verilen vazife çerçevesinde nöronları temsil eden diğer kişileri arayarak birbirleriyle iletişim içine girdiklerini varsayalım.¹²⁶ Mesela kurulan bu düzenle Çin milletinin fertleri, heyecan duygusunu taklit etmeye kalksın. Bunun için beyinde heyecan duyulduğunda hangi nöronlar arası irtibat nasıl oluyorsa, o nöronları taklit eden her bir kişi, heyecan duyulduğunda oluşan etkileşime benzer şekilde birbirleriyle kablolarla irtibat kursunlar. Aynı şekilde kitap okunurken beyinde oluştuğunu düşündüğümüz tüm süreçleri de taklit ettiklerini varsayalım. Bu durumda Çin milletindeki her bir insandan ayrı olarak “Çin’in bilinci” diye bir yapının oluşup, Çin milletinin hiçbir ferdinin hissetmedikleri heyecan duygusu ve kitap ile ilgili diğer algıları, “Çin’in bilincinin kendi öznelinde birlik içinde” hissettiğini düşünebilir miyiz? Böylesi bir iddia hep-

126 Ned Block, “Troubles with Functionalism”, *Minnesota Studies in The Philosophy of Science*, No: 9, 1978, s. 261–325.

mize çok saçma gelecektir ama beyindeki nöronların ortak faaliyetiyle, “öznel ve birlik içinde farkında olan bir bilincin” çıktığı iddiası, bu düşünce deneyinde “Çin’in bilinci”nin ortaya çıktığı iddiasına benzemektedir. Birlik içinde öznel dünyada algılama, nöronların bir sistemin parçaları olarak beraber çalışmalarından köklü şekilde farklıdır.

Fiziğin ele aldığı dünyada maddenin özünü oluşturan elektron ve protonlar gibi parçacıklar atomun içinde itme-çekme gibi davranışlarıyla öz yapılarının gereği olan hareketleri yaparlar. Kimyanın ele aldığı dünyada atomların diğer atomlarla bileşikler oluşturmaları gibi davranışları da bir hareket türüdür. Biyolojinin ele aldığı dünyada kimi proteinlerin enzim vazifesi görüp molekülleri birleştirmesi veya DNA’nın replikasyonu gibi davranışların hepsi de, karmaşıklık dereceleri artsa ve bu yapılar kendi alt sistemlerinin (atomlar gibi) hareketlerini kapsasa da özünde hareketten başka bir şey değildir. Sinirbilimin ele aldığı nöronlar ile sinapsların, elektrik sinyalleri ve kimyasallarla haberleşme gibi davranışlarının hepsi de özünde biyolojinin diğer alanındaki hareketler gibi hareket türüdürler. Fakat “bilinçle algılama” diğer özü hareket olan davranış türlerinden mahiyet olarak farklıdır. Kuantum teorisinin ilginç fenomenlerinden biri olan dolanıklık, atom seviyesinde hiç umulmadık bir birliği ortaya çıkarmış olsa da, DNA’nın nükleotidleri, içinde oldukları DNA’nın bir parçası olarak bir yapının üyesi olsalar da, “bilinçteki birlik özelliği” bu tip bir arada oluş ve beraber hareket etmelerden köklü şekilde farklıdır. Diğerlerinde özü hareket etmek olan ve pasif, birbirinden ayrı parçaların bir arada olmasıyla oluşan bir birlik vardır. Bilincin özünde ise hakkındalık özelliği, öznel olarak algılama ve hiçbir parçaya bölünemeyen bir birlik vardır. Bilincin ve benliğin,

önceki özellikleri gibi birlik özelliğinin nasıl ortaya çıktığını açıklamaya, materyalist-ateizmin madde anlayışı olanak vermemektedir. Fakat bilinci ve benliği, Allah'ın ezeli özelliklerinden gören teizm açısından bu özelliğin nasıl ortaya çıktığını açıklamakta da bir sorun mevcut değildir.

Maddenin bilinen özellikleriyle zihnin akıl, irade, bilinç, benlik gibi özelliklerinin açıklanamayacağı anlaşılmaktadır. Herhangi bir indirgemeciliğin mümkün olmadığı bu durumda, mümkün olan alternatiflerden birincisine göre aklın, iradenin, bilincin bahsedilen özelliklerinin maddeden tamamen farklı bir cevherle ilişkili olduğu söylenebilir; bu “cevher düalizmi” olarak bilinen görüştür. Materyalist-ateist felsefe, madde dışı bir cevherin varlığını asla kabul etmediği için bu görüş materyalist-ateist felsefenin yanlış olduğunu gösterir. Mümkün olan alternatiflerden ikincisine göre ise aklın bahsedilen özellikleri maddeye indirgenemese de, bu özelliklerin maddi yapı belli bir forma geldiğinde “zuhur ettiği” (emergence) söylenebilir. “Zuhur olma” görüşünün de materyalist-ateizmden daha çok teizmle uyumlu olduğunu söyleyebilirim.

“Zuhur olmaya” göre bütün, parçalarının toplamından daha fazlasıdır; maddenin belli bir form kazanmasıyla ortaya çıkan özellikler, o formu oluşturan parçalara bakarak anlaşılabilir.¹²⁷ Bu yaklaşımda madde-dışı bir cevher yoktur ama maddenin öyle bir yapısı vardır ki, madde belli bir forma gelince, maddenin parçacıklarına ve bu parçacıkların etkileşimlerine bakarak oluşması izah edilemeyen yepyeni özellikler ortaya çıkar.¹²⁸ Cisimlerin sertliği

127 Ian Barbour, **Issues in Science and Religion**, s. 326.

128 Zihnin özelliklerini zuhur etmeyle açıklayanlara örnek olarak bakınız: Philip Clayton, “Neuroscience, The Person and God: An Emergentist Account”, Ed: Robert John Russell ve diğerleri, **Neuroscience and The Person**, Vatican Observatory Publications, Vatikan, 2002, s. 181-214.

gibi özellikleri (bazılarının zuhur olma için verdiği bir örnektir), atomların birbiriyle etkileşimlerine indirgenerek anlaşılabilirliktedir. Fakat bilincin hakkındalık, öznellik, birlik gibi özellikleri; zuhur olmayla anlaşılmaya kalkılınca, bunların beyindeki nöron ile kimyasallara ve bunlar arası etkileşimlere indirgenerek -önceki sayfalarda gösterildiği gibi- anlaşılmaları mümkün değildir. Bu şekildeki zuhur olma, düalizmle aynı şekilde, maddi parçacıklara ve onların etkileşimlerine bakarak bilincin hakkındalık, öznellik, birlik gibi özelliklerinin anlaşılamayacağını ifade eden bir görüştür. Bu yüzden düalizm ile zuhur olmadan hangisinin tercih edilmesi gerektiğini kesin bir şekilde ifade etmek mümkün değildir. Tutarlı bir materyalist-ateist bakış açısından (bu görüşte olan kimi düşünürlerin ifade ettiği gibi) “cevher düalizmi” (madde ve bahsedilen unsurlarıyla zihnin/ruhun iki ayrı cevher olduğu görüşü) kabul edilemez olduğu gibi “nitelik düalizmi” (madde ve bahsedilen unsurlarıyla zihnin/ruhun farklı iki özellik türü olduğu görüşü) de aynı şekilde kabul edilemezdir. Zuhur olma görüşü ise “nitelik düalizmi”ni (property dualism) kabul etmek anlamını taşımaktadır.¹²⁹ Zuhur olmayı kabul etmek, -bazı materyalistler de, özellikle düalizmden kaçmak için bu görüşü savunuyor olsalar da- materyalist-ateist yaklaşımlar açısından ideal açıklama olan özdeşlik teorisi gibi yaklaşımların başarısızlığını kabul etmek ve cevher düalizmi olmasa da nitelik düalizmini savunmak demektir.

Şu hususu vurgulamakta fayda görüyorum; teizm açısından akıl, irade, bilinç, benlik özelliklerinin ortaya çıkışının, maddeden ayrı bir cevher olan “zihin/ruh” yaratılarak oluştuğunu savunmak

129 Frank Jackson, *From Metaphysics to Ethics: A Defence of Conceptual Analysis*, Clarendon Press, Oxford, 1998.

zorunluluğu yoktur. Madde dışı bir cevhere başvurmadan, yani sadece maddeyle bu özellikleri açıklamakta “zuhur olma” da kabul edilebilir bir yaklaşımdır. Maddenin belli şekilde bir form kazandığında bu özelliklerin zuhur edeceği şekilde yaratıldığı ve madde gerekli formu kazandığında maddenin “zihinlendirildiği/ ruhlandırıldığı” da savunulabilir. Düalizme göre maddenin başka bir varlık türüyle buluşturulmasıyla zihnin/ruhun bu özellikleri oluşturulmuşken, zuhur olmaya göre maddenin içine koyulan özellikler sayesinde zihnin/ruhun bu özellikleri ortaya çıkmıştır. Nitekim hem Yahudi, hem Hıristiyan, hem Müslüman teolog ve felsefeciler içerisinde her iki “zihin/ruh” anlayışını da savunanlar ve insanların bedenleriyle ahirette yeniden yaratılmalarıyla ilgili tektanrılı dinlerin görüşleriyle her iki “zihin/ruh” anlayışının da uyumlu olduğunu ifade edenler olmuştur.¹³⁰

Cevher düalizmi, zaten materyalist-ateizm açısından hiç kabul edilmeye yanaşılmayan bir görüştür. Diğer yandan zuhur olma da materyalist-ateizm açısından beklenmeyecek bir durum olmasına karşın Howard von Till'in dikkat çektiği gibi zuhur olma anlayışı teizmle gayet başarılı bir şekilde açıklanabilir.¹³¹ Böylesi zuhur eden bir özelliğin ortaya çıkışı, teizmin öngördüğü şekilde belli amaçlar doğrultusunda yaratılmış madde anlayışı açısından beklenirdir, çünkü maddeye özelliklerini veren akıllı, iradeli, bilinçli, kudreti yüksek bir Yaratıcı vardır ve bu Yaratıcı maddenin

130 İslam dini açısından her iki görüşü de savunmakta bir sorun olmadığını şu kitabımda savundum: Caner Taslaman, **Modern Bilim, Felsefe ve Tanrı**, İstanbul Yayınevi, İstanbul, 2008, s. 107-148. Eski ve Yeni Ahit'teki ifadelerin her iki şekilde anlaşılmasına bir engel olmadığını açıklayan bir makale olarak bakınız: Joel B. Green, “Restoring The Human Person: New Testament Voices For A Wholistic and Social Antropology”, **Neuroscience And The Person**, Ed: Robert John Russell ve diğerleri, Vatican Observatory Publications, Vatikan, 2002, s. 4-5.

131 Howard von Till, “Basil and Augustine Revised: The Survival of Functional Integrity”, **Origins and Design**, No: 19, Yaz 1998, s. 1-12.

içine böylesi sürprizler yerleştirmiş olabilir. Ama sürekli dikkat çektiğim “materyalist-ateist felsefenin madde anlayışına” göre madde; mekanik yasalara göre işleyen, akılsız, iradesiz, bilinçsiz, tasarım ürünü olmayan, bu yüzden sürprizlere kapalı bir cevherdir. Bu madde anlayışında, böylesi sürprizleri beklemek için hiçbir rasyonel sebep yoktur. Maddenin belli şekilde bileşikler yapmasıyla ortaya çıkacak varlıkların, hep maddeyle aynı özellikleri taşıyan varlıklar olması beklenmelidir. Bu yüzden cevher düalizmiyle beraber nitelik düalizminin her türünü reddetmek de materyalist-ateizm açısından tutarlı pozisyonudur. Bundan anlaşıldığı gibi son üç bölümde ele alınan akıl, irade, bilinç ve benlik özelliklerinin ortaya çıkışını materyalist-ateist paradigma içerisinde beklemek için hiçbir sebep yoktur, hatta maddeden radikal şekilde farklı bu tip özelliklerin ortaya çıkmamasını beklemek gerekir. Teizmin savunduğu şekilde akıllı, iradeli, bilinçli, kudretli bir Güç tarafından yaratılmış madde anlayışında ise bu özelliklerin ortaya çıkmasını beklenmez kılacak bir sebep yoktur.

Kısacası bilinç ve benlik, insanı insan yapan en temel unsurlardır. Bu kadar önemli bu unsurlara nasıl sahip olduğumuz gibi dev önemdeki bir soruyu birçok kimse görmezden gelmiş olsa da, bunun, kim olduğumuz, nasıl var olduğumuz gibi çok önemli meselelerin anlaşılması açısından önemi ortadadır. Bu bölümde materyalist-ateizm adına ortaya konulan eleyici materyalizm, indirgemeci materyalizm (özdeşlik teorisi), fonksiyonalizm, davranışçılık gibi yaklaşımların başarılı olamadığı görüldü. Bilinç ve benliği açıklamada geriye kalan alternatiflerden düalizmin ve zuhur olmanın ise teizmle daha uyumlu olduğu sonucuna varıldı. Materyalist-ateizmin madde anlayışı çerçevesinde bilinç ve benliğin hakkındalık, yönelmişlik (3-1), öznellik, tecrübi nitelikler

(3-2) ve birlik (3-2) özelliklerini açıklamak mümkün olamamaktadır. Teizmle materyalist-ateizm arasında en önemli farklardan birisi, bilincin ezeli mi sonradan türeyen bir unsur mu olduğu konusunda ortaya çıkmaktadır. Bilincin özelliklerinin sonradan maddeden tesadüfen türeyemeyeceğinin anlaşılması, bilincin ezelden beri var olan bir unsur olması demektir. Teizme göre ezeli olan Allah'ın en önemli özelliklerinden birisi bilinçli olmasıdır ve Allah da benlik sahibidir, yani bilinç ve benlik ezelden beri vardır ve Allah'ın bunları yarattığı varlıkların bir kısmına vermesi mümkündür. Bilinç ve benlik unsurlarının nasıl oluştuğunu teizm materyalist-ateizmden daha başarıyla açıkladığı için teizm materyalist-ateizme tercih edilmelidir.

SON SÖZLER

Allah'ın var olup olmadığı hususunda varacağımız karar kendimize, yakınlarımıza, dünyamıza ve tüm varlığa bakışımızı altüst edecek önemdedir. “Nereden geliyorum, neden buradayım, ben kimim, ben ve yakınlarıma ölünce ne olacak” şeklindeki gerçekten de önemli varoluşsal soruların hepsinin cevabı bu meseleyle alakalıdır. Allah'ın var olması; tüm varlığın ve insanların bilinçli bir şekilde yaratıldıkları, var oluşumuzun bir anlam ve gayesi bulunabileceği, Allah isterse ölümden sonra da yaşamın olabileceği anlamını taşımaktadır. Bu kitabın konusu, Allah'ın din gönderip göndermediği, ahireti yaratıp yaratmayacağı olmamakla beraber, dinler ve ölümden sonrasıyla ilgili konuların anlaşılmasıyla ilgili meselelerde Allah'ın var olup olmadığı sorusuna verilecek cevabın hayati öneme sahip olduğu unutulmamalıdır.¹³²

Allah'ın varlığına inanmayan birisi için dinler, sadece insanların ürettikleri yapılardır ve ölümlerle beraber hayatımızdan ve sevdiklerimizden mutlak olarak ayrılır ve yok oluruz; başka türlü mümkün değildir. Allah'ın varlığına inanan birisi için ise Allah'ın

---

¹³² Fitrat delilleri bölümünde savunduğum argümanların, başka çalışmalarımda yazdığım uzun versiyonlarında, fitratımızın bu özelliklerinin, Allah'ın varlığıyla beraber Allah'ın din(ler) göndereceğiyle ilgili deliller de sunduğunu ifade ettim. Ayrıca fitratımızın bu özelliklerinden hareketle bu din(ler)in hangi vasıfları taşımasını beklememiz gerektiğine de dikkat çektim. Fitrat delillerinin uzun versiyonları için internet siteme bakabilirsiniz: www.canertaslaman.com

dinler göndererek nereden geldiğimiz, neden burada olduğumuz, kim olduğumuz ve ölünce bize ve yakınlarımıza ne olacağının cevabını vermesi mümkündür. Ayrıca Allah'ın varlığına inanan birisi için bu evreni, dünyamızı, tüm diğer canlıları ve bizi Yaratıcı'nı öldükten sonra bizi de tüm diğer insanları da yeniden yaratması çok kolaydır. Burada sunulan argümanlar bunun neden kolay olduğunu da göstermektedir. Bu evrenin, canlıların ve tüm detaylarıyla insanın bilinçli bir şekilde yaratıldığını anlayan birisi, bunları yaratıcının benzer bir yaratma gerçekleştirebilecek olmasını kolaylıkla anlar. Allah'ın yaptıkları yapabileceklerinin teminatıdır. Nitekim Kuran'da bu hususa dikkat çekilmektedir:

78- Kendi yaratılışını unutarak bize bir misal vererek dedi ki: “Çürümüş dağılmış bu kemikleri kim diriltecek?”

79- De ki: “Onları ilk defasında yaratan diriltecektir. O her türlü yaratmayı bilendir.

81- Evreni ve yeryüzünü yaratanın, onların bir benzerini yaratmaya gücü yetmez mi? Elbette yeter, O yaratandır, bilendir.¹³³

Bu kitapta sunulan argümanlardan anlıyoruz ki Allah, evreni ilk başlangıçta yaratarak bırakmamış, sonraki tüm süreci de düzenlemiş, canlıları ve insan fitratının arzular, ahlak, akıl, irade ve bilinç gibi özelliklerini de yaratmıştır. Yani burada sunulan argümanlar, “aktif olmayan, evrenden habersiz bir tanrı anlayışını” ifade etmek için kullanılan “deizm”in de hatalı olduğunun delilidir.¹³⁴ Buradaki argümanlarla Allah'ın ezeliyeti, yaratıcı olduğu,

133 36-Yasin Suresi 78, 79, 81.

134 “Deizm” hem bu anlamda, hem de din göndermeyen bir tanrı inancı anlamında kullanılmaktadır. Tarih içerisinde bu kavramın kullanıldığı anlamlarla ilgili olarak bakınız: Emre

iradesi, tüm süreci şekillendirip tasarladığı, tüm süreçten haberdar olduğu, kudretinin büyüklüğü, ilminin her şeyi kapladığı gibi birçok sıfatı da temellenmiş olmaktadır. Allah evreni tüm detaylarıyla bildiği gibi insanın iç dünyasından yükselen sesleri ve fitratının özelliklerini de çok iyi bilmektedir. Bunun varoluşsal açıdan ortaya çıkarttığı sonuçlara ve insanın her şeye bakışını zenginleştirecek önemine dikkat edilmelidir. Bunun anlamı, bizi, bizim kendimizi bildiğimizden daha iyi bilen, kendimiz dahil herkes bizi yanlış anlayacak olsa da bizi en ufacık bir yanlış yapmadan anlayacak, kudreti yüksek bir Yaratıcımız'ın olması demektir. Üstelik bu Yaratıcı, ölüm karanlığında kaybolmaya doğru giden veya kaybolmuş olan yakınlarımızın ve bizim, bu en büyük sorunumuza da isterse çare sunacak güç ve kudrete sahiptir. Aciz insanın, gönlünden kopan feryatlarının ve duasının farkında olan bir Yaratıcısı'nın var olduğunu idrak etmesinin varoluşsal öneminden daha değerli ne olabilir? Burada sunulan argümanların mantıki sonuçlarının böylesi yüksek önemde varoluşsal konularla ilgili olduğu, bu kitabın içeriği değerlendirilirken hiç unutulmamalıdır.

İşte bu kitapta, varoluşsal açıdan bu kadar önemli, evrene, hayatımıza ve ölüme bakışımızda her şeyi kökünden değiştirecek sorular cevaplanmaya çalışıldı: Allah var mı? Allah'ın varlığına inanmamız için ciddi, güçlü deliller var mı? Bu inancın temeli ne? Bunun için 12 delil sunuldu. Bunların 7 tanesi dış dünyadan, 5 tanesi doğuştan sahip olduğumuz bize içkin olan fitratımızdan hareketle savunuldu. Sunulan 12 delilde de temel yaklaşım, evrende veya fitratımızda mevcut olan olguları ele alıp, bunları teizmin mi yoksa teizmin düşünce tarihindeki ciddi tek alternatifi

materyalist-ateizmin mi daha iyi açıkladığını belirlemek oldu. İki temel alternatifi, farklı konularda karşılaştırarak her bir meseleyi değerlendirmek ve “en iyi açıklamayı belirlemek” bu kitabın metodudur.

Evrenle ilgili sunulan 7 delilde; evrenin bir başlangıcı olmasını (1), evrendeki yasaların varlığını (2), bilimlerin olmasını mümkün kılan evrendeki keşfedilebilirlik özelliğini (3), evrenin sahip olduğu müthiş potansiyeli (4), evrendeki yasalar ve sabitlerin hassas ayarını (5), evrendeki fiziki olguların hassas ayarını (6) ve tüm çeşitliliğiyle canlılar alemini (7) teizmin çok daha iyi açıkladığı sonucuna ulaşıldı. Canlılarla ilgili 7. bölümde, evrim teorisinin teizm açısından bir tehdit olmadığını gösterildiğine özellikle dikkatlerinizi çekmek istiyorum.

Fıtratımızla ilgili 5 delilde; doğuştan her sağlıklı insanın sahip olduğu ve bizi biz yapan temel özelliklerimiz olan doğal arzuların (8), doğuştan ahlakiliğin (9), aklın (10), iradenin (11), bilinç ve benliğin (12) de teizmin tercih edilmesi için deliller sundukları gösterildi. 30-Rum Suresi 30. ayetten ilham alarak “fıtrat delilleri” olarak isimlendirdiğim bu delillere özel bir önem atfe diyorum. İslam düşüncesinde “İslam’ın fıtrat dini olduğu”, “fıtratımızın doğru-yanlışı ayırt etmede önemli olduğu” ve “inancın fitri olduğu” gibi ifadeler çok kullanılmış olmasına karşın fıtratımızın İslam’la ilgili temel hakikatleri nasıl desteklediğini detaylıca gösteren bir çalışmaya rastlayamadım. Bu çalışmayla, bu konudaki açığın kapanmasına katkıda bulunabilmek dileklerimden bir tanesidir. Benim için burada sunulan ve daha geniş versiyonlarını da yazdığım “fıtrat delilleri”, fıtrata dikkat çeken 30-Rum Suresi 30. ayetinin, ayrıca benliklerimizde (iç dünyamızda) deliller olduğunu söyleyen 41-Fussilet Suresi 53. ve 51-Zariyat Suresi

21. ayetlerinin tefsiri hükmündedir. Hatırlanacağı üzere Rum Suresi'nin bu ayetinde; bütün insanlarda ortak olan “fitrat” a dikkat çekilmiş, ondaki yapının dinlerin hakikatlerini destekleyen nitelikte olduğu ve buna karşın insanların çoğunun “fitrat” taki delillerden habersiz olduğu belirtilmiştir. Burada sunulan “fitrat” özellikleri de aynen 30-Rum Suresi 30’da dikkat çekildiği gibi her insanda (sadece inananlarda değil) doğuştan itibaren olan özelliklerdir, bunlardan hareketle sunulan argümanlardaki sonuçları insanların çoğu bilmemektedir, ayrıca buradaki argümanlarda gösterildiği gibi İslam’ın en temel inançlarından (fitrat özelliklerinin İslam’ın diğer temel inançlarını nasıl desteklediği başka çalışmaların konusudur) biri olan Allah’ın varlığı gibi hususlarda bu fitrat özellikleri delil hükmündedirler. İlgili ayet şöyledir:

O halde Allah’ı birleyen olarak dine, Allah’ın o fitratına yönel, ki insanları o fitratla oluşturmuştur. Allah’ın yaratışında değişiklik yoktur. İşte hep geçerli olan din budur, fakat insanların çoğu bilmezler.¹³⁵

Bazılarımızın bu kitapta sunulan bir delili diğerlerine tercih etmeleri, bazı delillerin zihin ve gönül dünyamıza diğerlerinden daha fazla veya daha az hitap etmesi normaldir. Burada sunulan 12 delilin her birinin, ayrı ayrı aynı sonuca ulaştırırken birbirlerini aynı yönde desteklemesi ile oluşan toplu durum ise mutlaka göz önünde bulundurulmalıdır.

KAYNAKÇA

- Adams, Robert, "Moral Arguments for Theistic Belief," **Rationality and Religious Belief**, Ed: C. Delaney, University of Notre Dame Press, Notre Dame, 1979.
- Aydın, Mehmet S., **Din Felsefesi**, İzmir İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, İzmir, 1999.
- Barbour, Ian, **When Science Meets Religion**, Harper Collins Publishers, New York, 2000.
- Barbour, Ian, **Issues in Science and Religion**, Harper And Row Publishers, New York, 1971.
- Barrow, John ve Tipler, Frank, **The Anthropic Cosmological Principle**, Oxford University Press, Oxford, 1996.
- Beverluis, John, **C. S. Lewis and the Search for Rational Religion**, Prometheus Books, New York, 2007.
- Bishop, John, **Natural Agency**, Cambridge University Press, Cambridge, 1989.
- Black, Donald, "On the Origins of Morality," **Evolutionary Origins of Morality: Cross-Disciplinary Perspectives**, Ed: Leonard Katz, Imprint Academic, Thorverton, 2000.
- Block, Ned, "Troubles with Functionalism", **Minnesota Studies in The Philosophy of Science**, No: 9, 1978.
- Bloom, Paul, "The Moral Life of Babies," **The New York Times**, 5 Mayıs 2010.

- Butts, Robert E., “William Whewell”, **The Cambridge Dictionary of Philosophy**, Ed: Robert Audi, Cambridge University Press, Cambridge, 1999.
- Carter, Brandon, “Large Number Coincidences and the Anthropic Principle in Cosmology”, Ed: John Leslie, **Physical Cosmology and Philosophy**, Macmillan Publishing, New York, 1990.
- Churchland, Paul, **Matter and Consciousness**, MIT Press, Cambridge, 1999.
- Clayton, Philip, “Neuroscience, The Person and God: An Emergentist Account”, Ed: Robert John Russell ve diğerleri, **Neuroscience and The Person**, Vatican Observatory Publications, Vatikan, 2002.
- Collins, Robin, “Tanrı, Tasarım ve İnce Ayar”, **Allah, Felsefe ve Bilim**, Ed: Caner Taslaman ve Enis Doko, İstanbul Yayınevi, İstanbul, 2014.
- Craig, William Lane, ”Kalam Kozmolojik Kanıtı“, **Allah, Felsefe ve Bilim**, Ed: Caner Taslaman ve Enis Doko, İstanbul Yayınevi, İstanbul, 2015.
- Craig, William Lane, **The Kalam Cosmological Argument**, Wipf and Stock Publishers, Eugene, 2000.
- Darwin, Charles, **The Origin of Species**, Penguin Classics, Londra, 1985.
- Davies, Paul, **God and The New Physics**, Simon and Schuster, New York, 1984.
- Davies, Paul, **The Accidental Universe**, Cambridge University Press, Cambridge, 1982.
- Davies, Paul, **The Last Three Minutes**, Basic Books, New York, 1994.
- Dawkins, Richard, **Climbing Mount Improbable**, W. W. Norton, New York, 1997.
- Dawkins, Richard, **Kör Saatçi**, Çev: Feryal Halatçı, TÜBİTAK, Ankara, 2002.
- Dawkins, Richard, **The God Delusion**, Black Swan, Londra, 2007.
- Dembski, William A., **No Free Lunch**, Rowman and Littlefield Publishers, Lanham, 2002.
- Denton, Michael J., **Nature’s Destiny**, The Free Press, New York, 1998.

- Dimion, M., Simion F. ve Caltran G., “Can Newborns Discriminate Between Their Own Cry and the Cry of Another Newborn Infant”, **Developmental Psychology**, Vol: 35/2, 1999.
- Dorman, Emre, **Deizm ve Eleştirisi**, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, İstanbul, 2009.
- Eddington, Arthur, **The Nature of the Physical World**, Macmillan, New York, 1929.
- Feuerbach, Ludwig, **Lectures on the Essence of Religion**, 1851, <http://www.marxists.org/reference/archive/feuerbach/works/lectures/lec30.htm>
- Flew, Antony, **There Is A God: How The World’s Most Notorious Atheist Changed His Mind**, Harper Collins, New York, 2007.
- Freud, Sigmund, **The Origins of Religion**, Penguin, Londra, 1991.
- Freud, Sigmund, **The Standard Edition of the Complete Psychological Works of Sigmund Freud, Vol: XXI (1927-1931): The Future of an Illusion, Civilization and its Discontents, and Other Works**, The Hogarth Press and the Institute of Psycho-analysis, Londra, 1961.
- Gasking, Elizabeth, **Investigations into Generations**, Hutchinson and Co Publishers, Londra, 1967.
- Gazzali, **Filozofların Tutarsızlığı**, Çev: Mahmut Kaya ve Hüseyin Sarıoğlu, Klasik, İstanbul, 2005.
- Glass, John I. ve diğerleri, “Essential Genes of a Minimal Bacterium”, **Proceedings of the National Academy of Sciences**, 103/2, 2006.
- Gould, Stephen Jay, **Wonderful Life**, W. W. Norton and Company, New York, 2007.
- Green, Joel B., “Restoring The Human Person: New Testament Voices For A Wholistic and Social Antropology”, **Neuroscience And The Person**, Ed: Robert John Russell ve diğerleri, Vatican Observatory Publications, Vatikan, 2002.
- Guillen, Michael, **Dünyayı Değiştiren Beş Denklem**, Çev: Gürsel Tanrıöver, TÜBİTAK Popüler Bilim Kitapları, Ankara, 2001.

- Haidth, J., “The Emotional Dog and Its Rational Tail: A Social Intuitionist Approach to Moral Judgment”, **Psychological Review**, No: 108, 2001.
- Harris, Sam, **Free Will**, Free Press, New York, 2012.
- Hasker, William, **Metaphysics**, Inter Varsity Press, Downer’s Grove, 1983.
- Hick, John, **Arguments for the Existence of God**, Herder and Herder, New York, 1971.
- Hume, David, **Dialogues and Natural History of Religion**, Ed: J.A.C. Gaskin, Oxford University Press, Oxford, 1993.
- Hutcheson, Francis, **A System of Moral Philosophy**, Continuum International Publishing Group, New York, 2005.
- Jackson, Frank, “Epiphenomenal Qualia”, **Philosophical Quarterly**, No: 32, 1982.
- Jackson, Frank, **From Metaphysics to Ethics: A Defence of Conceptual Analysis**, Clarendon Press, Oxford, 1998.
- Kant, Immanuel, **Fundamental Principles of the Metaphysics of Morals**, Çev: Thomas Kingsmill Abbott, William Benton, Chicago, 1971.
- Kant, Immanuel, **The Critique of Practical Reason**, Çev: Thomas Kingsmill Abbott, William Benton, Chicago, 1971.
- Kant, Immanuel, **The Critique of Pure Reason**, Çev: J. M. D. Meiklejohn, William Benton, Chicago, 1971.
- Kaufmann, Walter, **Portable Nietzsche**, The Viking Press, New York, 1954.
- Kelemen, Deborah, “Are Children Intuitive Theists? Reasoning about Purpose and Design in Nature”, **Psychological Science**, No: 15/5, 2004.
- Kelemen, Deborah, “The Scope of Teleological Thinking in Preschool Children”, **Cognition**, No: 70, 1999.
- Kim, Jaegwon, **Mind in A Physical World: An Essay on The Mind-Body Problem and Mental Causation**, MIT Press, Cambridge MA, 1998.
- Kindi, “İlk Felsefe Üzerine”, **İslam Filozoflarından Felsefe Metinleri**, Ed: Mahmut Kaya, Klasik, İstanbul, 2005.

- Kreeft, Peter J. ve Tacelli, Ronald K., **Pocket Handbook of Christian Apologetics**, InterVarsity Press, Downers Grove, 2003.
- Leibniz, G. W., **New Essays on Human Understanding**, Ed: Peter Remnont ve Jonathan Bennett, Cambridge University Press, Cambridge, 1996.
- Leslie, John, "Anthropic Principle, World Ensemble, Design", **American Philosophical Quarterly**, No: 19, 1982.
- Leslie, John, **Universes**, Routledge, New York, 1989.
- Lewis, C. S., **Christian Reflections**, William B. Eerdmans Publishing Company, Grand Rapids, 1995.
- Libet, Benjamin ve diğerleri, "Time of Conscious Intention to Act in Relation to Onset of Cerebral Activity (Readiness-Potential)", **Brain**, No: 106-3, 1983.
- Lipton, Peter, **Inference to the Best Explanation**, Routledge, Londra, 2001.
- Locke, John, **An Essay Concerning Human Understanding**, Prometheus Books, New York, 1995.
- Lovell, Steven Jon James, **Philosophical Themes from C. S. Lewis**, Department of Philosophy University of Sheffield, PhD Thesis, August 2003.
- Marx, Karl ve Engels, Friedrich, **Felsefe İncelemeleri**, Çev: Sevim Belli, Sol Yayınları, İstanbul 1997.
- Mayr, Ernst, **The Growth of Biological Thought**, The Belknap Press of Harvard University Press, Cambridge, 1982.
- Mill, John Stuart, **Utilitarianism**, Hackett Publishing, Indianapolis, 2001.
- Monod, Jacques, **Chance and Necessity**, Çev: Austryn Wainhouse, Vintage Books, New York, 1972.
- Morris, Simon Conway, **Life's Solution: Inevitable Humans in A Lonely Universe**, Cambridge University Press, Cambridge, 2005.
- Morris, Simon Conway, **The Deep Structure of Biology**, Templeton Foundation Press, Pennsylvania, 2008.
- Nagel, Thomas, **The Last Words**, Oxford University Press, Oxford, 2001.

- Newton, Isaac, **The Principia: Mathematical Principles of Natural Philosophy**, Çev: Bernard Cohen ve diğ., The University of California Press, Berkeley, 1999.
- Nordenskiöld, Erik, **The History of Biology**, Çev: L. Bucknall Eyre, Tudor Publishing, New York, 1920.
- Nowacki, Mark, **The Kalam Cosmological Argument for God**, Prometheus Books, Amherst NY., 2007.
- Orgel, Leslie, "Evolution of the Genetic Apparatus", **J Mol. Biol**, 38/3, 1968.
- Pascal, Blaise, **Pensees**, Çev: A. J. Krailsheimer, Penguin Classics, Londra, 1966.
- Penrose, Roger, **Kralın Yeni Usu 3: Us Nerede**, Çev: Tekin Dereli, TÜ-BİTAK Popüler Bilim Kitapları, Ankara 2003.
- Penrose, Roger, **The Road to Reality**, Jonathan Cope, Londra, 2004.
- Politzer, Georges, **Felsefenin Başlangıç İlkeleri**, Çev: Enver Aytekin, Sosyal Yayınları, İstanbul, 1997.
- Ramsey, William, "Eliminative Materialism", **The Stanford Encyclopedia of Philosophy** (Summer 2013 Edition), Edward N. Zalta (ed.), URL = <http://plato.stanford.edu/archives/sum2013/entries/materialism-eliminative/>
- Rawls, John, **A Theory of Justice**, The Belknap Press of Harvard University Press, Massachusetts, 1999.
- Reid, Thomas, **Inquiry and Essays**, Ed: R. E. Beanblossom ve K. Lehrer, Hackett Publishing, Indianapolis, 1983.
- Reppert, Victor, **C.S. Lewis's Dangerous Idea**, IVP Academic, Downers Grove, 2003.
- Rose, Steven, **Lifelines**, Oxford University Press, Oxford, 1998.
- Ruse, Michael ve Wilson, Edward O., "The Evolution of Ethics," **Philosophy of Biology**, Ed: Michael Ruse, Prentice Hall, New Jersey, 1989.
- Russell, Bertrand, **Mysticism and Logic and Other Essays: A Free Man's Worship**, Longmans, Londra, 1918.

- Sartre, Jean-Paul, **Basic Writings**, Ed: Stephen Priest, Routledge, Londra, 2001.
- Schopenhauer, Arthur, **The World as Will and Representation**, Vol: 2, Çev: E. F. J. Payne, Harper and Row, New York, 1966.
- Searle, John R., **Minds, Brains and Science**, Harvard University Press, Massachusetts, 1985.
- Searle, John R., **Zihnin Yeniden Keşfi**, Çev: Muhittin Macit, Litera Yayıncılık, İstanbul, 2004.
- Shaftesbury, Lord, **Characteristics of Men, Manners, Opinions, Times**, Ed: Lawrence Klein, Cambridge University Press, Cambridge, 2001.
- Simner, M. L., “Newborn’s Response to the Cry of Another Infant”, **Developmental Psychology**, No: 5, 1971.
- Singer, Tania, “The Neuronal Basis and Ontogeny of Empathy and Mind Reading: Review of Literature and Implications for Future Research”, **Neuroscience and Biobehavioral Reviews**, No: 30, 2006.
- Skinner, B. F., **About Behaviorism**, Vintage Books Edition, New York, 1976.
- Skrbina, David, **Panpsychism in The West**, MIT Press, Cambridge Mass., 2005.
- Smith, Adam, **The Theory of Moral Sentiments**, Liberty Classics, Indianapolis, 1976.
- Suhler, Christopher ve Churchland, Patricia, “The Neurobiological Basis of Morality”, **The Oxford Handbook of Neuroethics**, Ed: Judy Illes ve Barbara J. Sahakian, Oxford University Press, Oxford, 2011.
- Swinburne, Richard, **Tanrı Var Mı?**, Çev: Muhsin Akbaş, Arasta Yayınları, Bursa, 2001.
- Swinburne, Richard, **The Existence of God**, 2. Baskı, Clarendon Press, Oxford, 2004.
- Taslaman, Caner ve Doko, Enis, **Kuran ve Bilimsel Zihnin İnşası**, İstanbul Yayınevi, İstanbul, 2015.

- Taslaman, Caner, “Din Felsefesi Açısından Entropi Yasası,” **Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, Sayı: 30, İstanbul, 2006.
- Taslaman, Caner, “Tanrı Parçacığı: Felsefi Bir Değerlendirme”, **Felsefe Dünyası**, No: 56, 2012.
- Taslaman, Caner, **Arzulardan Allah’a Ulaşmak**, Etkileşim Yayınları, İstanbul, 2014.
- Taslaman, Caner, **Big Bang ve Tanrı**, İstanbul Yayınevi, İstanbul, 2014.
- Taslaman, Caner, **Evrenden Allah’a**, Etkileşim Yayınları, İstanbul, 2013.
- Taslaman, Caner, **Evrin Teorisi, Felsefe ve Tanrı**, İstanbul Yayınevi, İstanbul, 2014.
- Taslaman, Caner, **Kuantum Teorisi, Felsefe ve Tanrı**, İstanbul Yayınevi, İstanbul, 2015.
- Taslaman, Caner, **Modern Bilim, Felsefe ve Tanrı**, İstanbul Yayınevi, İstanbul, 2008.
- Till, Howard von, “Basil and Augustine Revised: The Survival of Functional Integrity”, **Origins and Design**, No: 19, Yaz 1998.
- Wegner, Daniel, **The Illusion of Conscious Will**, MIT Press, Cambridge, 2002.
- Wigner, Eugene, “The Unreasonable Effectiveness of Mathematics in the Natural Sciences”, **Communications in Pure and Applied Mathematics**, Vol: 13, No: 1, Şubat 1960.
- Willard, Dallas, “Knowledge and Naturalism”, **Naturalism: A Critical Analysis**, Ed: William Lane Craig ve James Moreland, Routledge, Londra, 2000.
- Wilson, Catherine, **The Invisible World Early Modern Philosophy and the Invention of the Microscope**, Princeton University Press, Princeton, 1995.